

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ВІЙСЬКОВИЙ ІНСТИТУТ**

На правах рукопису

Ольховой Ігор Олександрович

УДК 623 78.17.05

**ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ
ЗБРОЙНИХ СИЛ ФРАНЦІЇ**

Спеціальність 20.02.04 –
військова географія

Дисертація на здобуття
наукового ступеня
кандидата географічних наук

Науковий керівник:
доктор географічних наук, професор
Бортник Сергій Юрійович

Київ–2007
ЗМІСТ

	стор.
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. Історія становлення військового країнознавства як самостійної галузі військової географії.....	9
1.1. Європейський досвід військово-країнознавчих досліджень географії.....	9
1.2. Традиції і досягнення військового країнознавства на теренах СНД.....	17
1.3. Становлення військового країнознавства в Україні.....	22
РОЗДІЛ 2. Сучасні теоретичні та методичні засади дослідження територіальної організації Збройних Сил країни.....	27

2.1. Територіальна організація Збройних Сил країни як предмет дослідження військового країнознавства.....	27
2.2. Методика дослідження територіальної організації Збройних Сил держави	32
РОЗДІЛ 3. Військово–географічний аналіз природних умов та ресурсів Франції	38
3.1. Географічне положення та кордони Франції як геополітичний чинник.....	38
3.2. Геологічна будова та мінерально–сировинна база.....	42
3.3. Орогідрографічна характеристика території Франції.....	47
3.4. Кліматичні та погодні умови.....	54
3.5. Ґрунти і рослинний покрив.....	56
РОЗДІЛ 4. Військово–географічна характеристика економіки Франції.....	60
4.1. Історико–динамічний аналіз становлення адміністративно–територіального устрою Французької Республіки.....	60
4.2. Економіко–географічні особливості господарства Франції.....	63
4.2.1. Промисловість та її військово–стратегічні галузі.....	66
4.2.2. Агропромисловий комплекс та його військово–географічні особливості	71
4.2.3. Транспортний комплекс.....	72
4.2.4. Демографічний потенціал і трудові ресурси.....	73
4.3. Економіко–географічне районування як основа територіальної організації оборони Франції.....	76
РОЗДІЛ 5. Закономірності територіальної організації Збройних Сил Франції	87
.....	
5.1. Сучасна оборонна стратегія Французької Республіки в контексті реалізації її внутрішньої та зовнішньої політики.....	87
5.2. Територіальна організація системи військової оборони Франції.....	92
5.2.1. Організаційно–управлінська структура вищого військового керівництва Збройних Сил Французької Республіки в метрополії.....	94
5.2.2. Структури і територіальна організація Сухопутних військ.....	98
5.2.3. Структури і територіальна організація Військово–повітряних військ....	116
5.2.4. Структури і територіальна організація Військово–морських військ.....	123
5.2.5. Структури і територіальна організація Національної жандармерії.....	128
5.2.6. Структури і територіальна організація резерву Збройних Сил.....	131
.....	
5.2.7. Структури і територіальна організація військових учбових закладів.....	132
5.2.8. Міжнародне військово–оборонне співробітництво.....	136
5.3. Головні чинники, що визначають особливості формування і розвитку територіальної організації Збройних Сил Франції.....	138
5.3.1. Вплив фізико–географічних чинників на територіальну організацію видів Збройних Сил.....	139
5.3.2. Вплив суспільно–географічних чинників на територіальну організацію видів Збройних Сил.....	142
5.4. Основні форми територіальної організації та зосередження Збройних Сил Франції.....	147
ВИСНОВКИ.....	154
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	156

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВВП	валовий внутрішній продукт
ВМС	військово–морські сили
ВПС	військово–повітряні сили
ЄС	Європейський Союз / Європейські Співтовариства
ЗС	Збройні Сили
Міді	південні регіони Франції
НАТО	Організація Північноатлантичного договору
НЖ	Національна жандармерія
СВ	Сухопутні війська

ВСТУП

Актуальність. Поява нових загроз миру, глибокі трансформаційні процеси в Східній Європі, зміна суспільних орієнтирів та військових доктрин на пострадянському просторі зумовлюють необхідність переосмислення місця і значення окремих держав у світових політико–економічних процесах. Участь в цих процесах України, ставить перед нею нові актуальні завдання, які значною мірою стосуються її Збройних Сил (ЗС). Стосовно цього, на вищому державному рівні прийнято низку важливих рішень, що знайшло своє відображення в Указах Президента України №

615/98 від 11.06.1998 р. і №1861 від 27.12.2005 р., в Посланні Президента України до Верховної Ради України (2005) та інших державних нормативних актах. Проголошений у перелічених документах курс на євроатлантичну інтеграцію України ставить перед нею необхідність реформування її ЗС на нових системних засадах та принципах. У зв'язку з цим, існує потреба в ґрунтовному вивченні досвіду держав–членів Європейського Союзу (ЄС) та Організації Північноатлантичного договору (НАТО) щодо комплектації, функціонування, поліпшення організаційної структури, оптимальності й ефективності здійснення управління, і особливо, територіальної організації ЗС з урахуванням усіх можливих чинників, як фізико-географічних, так і суспільно-економічних. Саме на вирішенні цих питань повинна бути сконцентрована увага вітчизняної військової науки, зокрема військового країнознавства і опиратися на глибокий науковий військово-країнознавчий аналіз окремих держав так і їх об'єднань. В цьому випадку дане питання постає перед сучасною українською військовою наукою важливою комплексною міждисциплінарною проблемою.

При реформуванні ЗС України однією з найактуальніших проблем є вироблення оптимальної системи територіальної організації, тобто розміщення та управління військовими частинами і підрозділами на території держави. Цю задачу практично вирішено в передових арміях провідних країн світу і актуальним є вивчення їх досвіду. Серед європейських держав показовим у цьому відношенні є досвід Французької Республіки, ЗС якої зазнали глибокого реформування (зокрема, перехід на контрактну форму комплектування особовим складом та зміна територіальної організації ЗС) у 2000-2002 рр. Крім того за територіальним та людським ресурсом Франція є співставною з Україною. Саме ці обставини визначають актуальність вивчення територіальної організації ЗС Франції з метою впровадження її позитивного досвіду при вирішенні подібних задач в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації пов'язана з Цільовою програмою розвитку ЗС України 2006-2011 рр. (Розділ 6. Розвиток інфраструктури ЗС України), тематикою науково–дослідної роботи Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка на 2005 – 2006 р.р., “Система підготовки військових фахівців у країнах НАТО”, шифр “Інтеграл-2” (номер державної реєстрації 0104U000029). Особисто автором у даній НДР узагальнений досвід підготовки фахівців, підрозділів та частин у країнах НАТО.

Мета і задачі дослідження — метою дослідження є встановлення та розкриття особливостей територіальної організації ЗС Франції.

Задачі, які необхідно вирішити для досягнення поставленої мети:

- узагальнити і поглибити теоретико-методичні засади комплексного географічного військово–країнознавчого дослідження територіальної організації ЗС держави;
- дослідити сучасний стан територіальної організації ЗС Франції;
- обґрунтувати виділення та визначити форми територіального зосередження ЗС Франції;
- виявити та розкрити вплив географічних чинників на територіальну організацію ЗС Франції;

- встановити закономірності територіальної організації ЗС Франції.

Об'єкт дослідження - ЗС Франції, які розглядаються у військово-країнознавчому аспекті як цілісна просторово-часова система.

Предмет дослідження - структурні елементи, чинники та закономірності територіальної організації ЗС Франції.

Методи дослідження. Методологічну основу проведеного дослідження становлять теоретичні положення суспільної географії з проблем організації та функціонування галузевих комплексів різних рівнів. Основним методологічним підходом у роботі є системно-структурний, який визначив застосування конкретних методів дослідження. Серед них, зокрема, для дослідження територіальної структури ЗС застосовувались методи структурно-логічного моделювання, порівняльно-географічний, систематизації, картографічний тощо. При проведенні районування території Франції за особливостями територіальної організації її ЗС застосовувався комплексно-географічний. У дослідженні причинно-наслідкових зв'язків територіальної організації ЗС використовувався історико-генетичний метод.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає в наступному:

- розроблена методика комплексного військово-країнознавчого аналізу територіальної організації ЗС країни, що реалізована на прикладі Франції;
- досліджено і виявлено закономірності впливу природних та соціальних факторів, що впливають на розміщення і територіальну організацію збройних сил Франції;
- визначені основні форми територіальної зосередження ЗС Франції;
- встановлені основні закономірності територіальної організації ЗС Франції.

Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій. При виконанні дослідження ми спиралися на сучасні теоретико-методологічні досягнення вітчизняної та іноземної суспільно-географічної науки (Г. В. Балабанов, М.В. Багров, Ф.Буланже, В.О. Джаман, С.І. Ішук, І.Лакост, Л.О. Любіцева, Т. де Монбріаль, В.П. Нагірна, Я.Б. Олійник, М.М. Паламарчук, М.Д. Пістун, В.П. Руденко, Л.Г. Руденко, О.Г. Топчієв, О.І. Шаблій, В.О. Шевченко, Е. Шопрад, М.Фуше, Б.П. Яценко та ін.).

При формуванні фактологічної бази дослідження використано останні офіційні відкриті джерела інформації щодо стану розвитку ЗС Франції: *Quid 1999-2005*, *Budget de la defense (2005)*, *Armée de terre en 2006* та ін.

Практичне значення і реалізація результатів роботи. Запропонована методика дослідження може бути застосована при вивченні територіальної організації ЗС інших країн світу, а отримані практичні результати – при реформуванні ЗС України про що свідчать акти комісії військової частини А-0515 від 19 січня 2007 р. та Департаменту міжнародного співробітництва Міністерства оборони України від 11 січня 2007 року. Матеріали дисертаційного дослідження використовуються при викладанні курсу лекцій “Основи воєнного країнознавства” та “Військова географія” у Військовому інституті Київського національного університету імені Тараса Шевченка (акт комісії Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка від 02 листопада 2006 р.).

Особистий внесок здобувача. Основні наукові результати дисертаційної роботи отримані автором самостійно. Зі спільної публікації [1] особисто здобувачем розроблено структуру військово-географічної оцінки промисловості Франції.

Апробація. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження розкриті в наукових доповідях на II Міжнародній науково–практичній конференції “Військова освіта та наука: сьогодення та майбутнє” (Київ, 2006 р.), I Всеукраїнській науково–практичній конференції “Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє” (Київ, 2005 р.) та науково–практичних конференціях науково-педагогічних працівників Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, 2003 – 2006 рр.).

Публікації. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано п’ять наукових праць загальним обсягом 1,8 друк. арк., з них одна (0,1 друк. арк.) у співавторстві. Із загального числа праць чотири (1,7 друк. арк.) опубліковано в фахових виданнях.

Обсяг і структура роботи. Дисертаційна робота складається із вступу, п’яти розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг складає 164 сторінки машинописного тексту, з яких 21 сторінку займають ілюстрації, таблиці та список використаних джерел, що складається з 134 найменувань.

РОЗДІЛ 1 ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО КРАЇНОЗНАВСТВА ЯК САМОСТІЙНОЇ ГАЛУЗІ ВІЙСЬКОВОЇ ГЕОГРАФІЇ

Витоки військової географії можна знайти в працях усіх видатних теоретиків військової стратегії та в мемуарах великих полководців. Її важливість для військової науки чітко висловив К. фон Клаузевіц у своїй фундаментальній праці “Про війну”: “Територія разом зі своїм простором і населенням є не лише джерелом усіх військових сил, але й інтегральною часткою чинників, що зумовлюють війну” [цит. за 108, р. 17].

У кін. XIX ст. відбувається процес становлення наукової географії, а в її складі й військової географії. Захоплення колоній, боротьба за сфери інтересів на всій Землі, підготовка до I світової війни зумовили потребу у військовому країнознавстві. Велике значення на становлення сучасної військової географії в світі справили німецька наукова школа класичної географії й геополітики та французька наукова школа “географії людини”. Зважаючи на об’єкт дисертаційного дослідження, переважно аналізується розвиток французької наукової школи військової географії, а так, як в Україні лише з’являються перші відповідні публікації, буде дано стислий огляд розвитку цієї науки в СНД та окреслено основні риси її становлення в якості самостійної комплексної географічної науки у вітчизняній географії.

1.1. Європейський досвід військово-країнознавчих досліджень географії

В Європі після закінчення Наполеонівських війн розпочався справжній бум військово–географічних робіт, що продовжувався до початку II світової війни. Ґрунтовний огляд становлення цієї науки та формування її теоретико–методичних засад, зроблений А.Є. Снесарьовим у [52, с. 324-450], показав, що чи не найбільший

вплив на її розвиток мала французька національна школа військової географії. Саме тому ми і розглянемо основні аспекти розвитку цієї наукової школи.

У Франції передумовою становленню військової географії стало виділення в 1744 р. в комплексі учбових дисциплін, що викладали у Спеціальній школі Сен-Сір, зі складу інженерної географії військової географії [76]. Саме тут викладав Т. Лавалле — перший фаховий військовий географ у державі. У своїй “Фізичній, історичній і військової географії” (1832) він сформулював головні поняття військової географії та визначив, із детерміністських позицій, наукові засади першої теорії цієї географічної науки — теорії гідрографічних районів. За Т.Лавалле, основою наукового військово-географічного дослідження є виділення басейнів великих річок, що є природними районами. Володіння головною артерією цього басейну дозволяє контролювати всю його територію. У той час ця наукова дисципліна мала переважно прикладний харак-тер. Основне її призначення було визначення сприятливої дислокації власного війська, як допоміжний козир у війні проти противника. Т.Лавалле стверджував, що головне завдання методики військової географії полягає в створенні практичних тематичних прийомів, що слід застосувати під час ведення бойових дій. На зміну цій теорії полковником Фервелем у 1870 р. у [88] було запропоновано геологічну теорію. Він стверджував, що в основі утворення річкових басейнів лежить геологічна будова території, що й визначає їх межі. Останні є водночас політичними, економічними і культурними межами різних людських спільнот і тому саме в прикордонні й відбу-ваються більшість баталій. Для підтвердження цієї теорії Фервель наводив приклад долини Рейну, що є “перехідним простором і війна тут швидше зумовлена геологіч-ними, ніж культурними причинами” [цит. за 76].

Вирішальним моментом у становленні національної наукової школи військової географії в Франції стала поразка II Імперії в франко-пруській війні (1870-1871 рр.). Ця дисципліна стала обов’язковим предметом у військових учбових закладах і на неї виділялося стільки ж часу як на виклад тактики бою. У 1874 р. при Генеральному штабі держави було створено спеціальну Географічну службу війська, що почала займатися складанням топографічних карт та описом території метрополії. Найбільший вклад у становлення військової географії як окремої географічної науки внесли Г.-Л.Ніокс і А.Марга [114]. Перший із них, професор військової географії Вищої військової школи, опублікував у 1876 р. семитомну, а другий, професор Артилерійсько-інженерної школи, — п’ятитомну “Військову географію” (1880-1884). Ці дві наукові монографії заклали теоретико-методологічні засади французької наукової школи військової географії, що були панівними до I світової війни. Г.-Л. Ніокс у своїх працях утвердив геологічний підхід, що пізніше набув остаточного теоретико-методичного оформлення в працях численних епігонів, а А. Марга — намагався запровадити ідеї наукової школи П. Відаля де Ля Блаша. Він вважав, що у війні слід враховувати всі чинники та не можна ігнорувати відомості щодо розвитку людсько-го суспільства, які розкривають економічна і політична географія. З позицій посибі-лізму він виступив одним із перших критиків парадигми географічного детермінізму у військовій географії [111, р. 5–6].

Новим кроком уперед у розвитку теорії військової географії стала праця О. Барре (1903) [68], в якій він обґрунтовував нову синтетичну науку — геогенію (*géogénie*) — аналіз геологічної будови території виходячи із завдань військової гео-

графії. Цілком із детерміністських позицій, він стверджував, що так як поверхня планети створена в результаті геологічних процесів, то розміщення людей на ній пов'язано з формами рельєфу, отже, вони лежать в основі військової тактики і стратегії [цит. за 76]. Така велика зацікавленість у вивченні походження рельєфу викликана потребою територіальної організації комунікації військ і системи оборони. На прикладі Німеччини О. Барре звертає велику увагу на зумовленість територіального зосередження населення та розміщення військових укріплень геологічною будовою держави [66, р. 69-71]. Він був одним із перших військових географів, який досліджував зміну системи оборони державного кордону та трансформацію його військово-географічного положення під впливом розвитку залізничного транспорту в країні [67; 69].

Методика французької наукової школи військової географії того часу полягала в послідовному аналізі походження рельєфу, потім гідрології, клімату, політико-адміністративного устрою, економічних ресурсів та стратегічних питань країни. Головне завдання, що ставили перед собою військові географи — виявлення майбутніх місць воєнних дій та аналіз позицій сторін у вирішальних баталіях [76].

Великий поштовх у теоретико-методичних напрацюваннях військової географії справила I світова війна. Уперше з відкритою критикою довоєнних теоретичних позицій виступає А.Люсьєн (1923) у [128]. Він пише: “ми були змушені, інколи з надмірною деталізацією, вивчати в таких собі курсах “військової” географії, тактичні властивості меандр струмків Лотарингії чи найменші пагорби Вогезів. Ці студії, часто надокучливі й переповнені номенклатурою¹, інколи аргументувалися запальними геологічними роздумами... Водночас вони були небезпечні і деформували певні думки” під час реальних воєнних дій у I світову війну [цит. за 3]. Подібні погляди кадрових військових сприяли утвердженню у військовій географії концепції регіону французької наукової школи “географії людини” та перехід на позиції посибілізму. Великого значення набуло вивчення територіального розподілу людських ресурсів, регіональної специфіки ментальності та впливу кордону на психіку населення. Виділяються своєю новизною дослідження війни як культурного феномену в історико-географічних студіях. Стверджувалося, що війни є наслідком конфлікту різних культур і відбуваються в одних і тих самих місцях у різні історичні епохи. Це дозволяло виділяти основні осі напруги та ймовірні театри воєнних дій. У цьому плані показовим є Ельзас — класичний приклад спірної території, де зійшлася латинська і германська цивілізація. Вважалося, що успіх у перших прикордонних сутичках під час війни відіграє вирішальне значення в моральному дусі війська і цивільного населення всієї держави. Іншим важливим чинником було відчуття приналежності до певної території населенням, що на ній мешкає, так як це справляє значний вплив на організацію її оборони та успішне ведення воєнної компанії. Найповніше нові теоретичні позиції було розкрито в дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук Р.Віллата в 1925 р. [113].

У період між I та II світовою війною були розпочаті військово-географічні дослідження повітряного простору. Вони займали другорядне значення в контексті вивчення воєнних дій на певній ділянці суходолу. Основну увагу звертали на специфіку рельєфу відповідної місцевості та мікроклімату. Значним досягненням стало видання Центром вищих авіаційних студій у 1938 р. спеціального атласу, де на тематичних картах було позначено найкращі місця для приземлення літаків,

локалі-зовано основні перешкоди для польотів у гірській місцевості тощо [76].

Великого значення у військовій географії набуло вивчення ландшафтів. Найповніше їх значення у військовій справі було показано в статті Р.Тумена [128]. Почасти це було зумовлено необхідністю створення нових укріплень та оборонних ліній. При аналізі оборонної властивості певного терену зверталася увага на воєнні дії, що мали тут місце в минулому. Маємо повне право стверджувати, що тим самим було закладено основу ландшафтного підходу у військової географії. Практичним виразом цих міркувань стала побудова лінії Мажіно (1936), що повинна була стати надійним заслоном від наступу німецьких військ на ділянці кордону з Німеччиною. Саме тому період між I та II світовими війнами є найбільшим розквітом військово-географічних досліджень у Франції.

Найповніше теоретико-методичні засади тогочасної французької наукової школи військової географії розкриті в статті Р.Тумена [129]. На його думку, в її основі лежать концепції посибілізму і регіону (у сенсі наукової школи П. Відалья де Ла Блаша). Її методологія визначала такі обов'язкові елементи наукового аналізу: вивчення переваг і недоліків території щодо застосування різних видів військ, можливості їх просування у визначеному командуванням напрямі, ефективність опору і вивчення властивості території з точки зору позиційної війни та її положення щодо великих транспортних комунікацій. Кампанія 1940 р. показала обмеженість такого підходу. Переконавання французьких військових географів в Арденнах як нездоланній природній перепоні стало фатальною помилкою, що дозволило танковій армії Г.Гудеріана вийти в тил лінії Мажіно. Цієї помилки допустилися й командування союзних військ США і Великобританії під час звільнення країни (Арденнська операція, 1944 р.).

Після II світової війни зникли роботи, у назві яких використовувався термін “військова географія”. Тому Ф.Буланже [76] стверджує, що французька наукова школа військової географії припинила своє існування. На нашу думку, слід говорити про теоретико-методологічну кризу цієї науки. Цьому сприяло широке поширення пацифістських і прокомуністичних настроїв серед французьких географів, які не бажали займатися військовою географією через свої політичні переконання. Поява зброї масового враження та надшвидкісної авіації призвело до утвердження, у рамках геополітики, військової геостратегії, яка перебрала на себе питання значення простору в сучасній війні. Цю думку чітко висловлено в колективній роботі присвяченій питанням оборони Франції, де прямо наголошується на тому, що “геостратегія є, у вузькому сенсі, прямий військовий вимір геополітики” [87, р. 13]. Більшість опублікованих праць були емпіричними і спиралися переважно на американські теоретичні розробки з геостратегії та геополітики. За П.Клавалем, в своїй основі ця наука “базується на достатньо простих технічних даних (радіус дії ядерних боєголовок, характер бомб) і на аналізі психології урядовців, що нагадує стан гравців у покер” [84, р. 405]. Майже повністю ігнорувалися відомості з фізичної географії, водночас велике значення набула теорія мережі опірних пунктів та геополітична концепція Г.Маккіндера і Н.Дж. Спайкмана. Водночас, як влучно зазначив І.Лакост: “Ідеологічні принципи, зокрема відомий “пролетарський інтернаціоналізм”, здаються значно менш важливими, ніж бажання гегемонії та намагання контролювати стратегічні позиції” [108, р. 161]. Важливою для розуміння сучасної воєнної доктрини Франції, є теорія “заликування слабким сильного”, яку в 1954 р. обґрунтував П.-М. Галлуа. За ним, у випадку

загрози державному суверенітету, Президент може віддати наказ про превентивний ядерний удар по ворогу, навіть якщо він є сильнішим за Францію, із метою знищення його головних ресурсів, що призведе до ліквідації цієї держави.

Головні теоретичні засади геостратегії в Франції було викладено в п'ятитомній праці Р.Кастекса “Стратегічні теорії” (1929–1935). На відміну від панівних у тогочасній військовій географії думки він вважав, що геотерія є зовнішнім чинником у військовій стратегії, що лише окремими своїми властивостями впливає на розвиток сучасної війни. Він акцентував увагу на необхідності аналізу великих географічних об'єктів та на значенні морських комунікацій у створенні ефективної системи оборони країни та геостратегічних особливостей узбережжя. Це дозволило Р.Кастексу поставити питання про нове розуміння геопростору з позицій трьох вимірів, на відміну від традиційного двохвимірного підходу, що був в основі концепції регіону французької наукової школи “географії людини”. Він одним із перших звернув увагу на специфіку відношення між простором і часом при використанні авіації на великих територіях.

Новий імпульс військовій географії надала книга І.Лакоста “Географія — це, насамперед, знати як воювати” (1975) [108], що залишається взірцем нового геостратегічного і геополітичного аналізу, в якому чільне місце займають питома військово-географічні питання, адже автор уперше серед географів стверджує, що “у багатьох державах географія дуже чітко усвідомлюється як стратегічне знання” і саме тому здавна використовується військовими та владою для контролю над людьми [108, р. 25]. Фактично ця книга стала маніфестом нового покоління географів, яке намагається творче синтезувати традиційні підходи французької наукової школи “географії людини” з найновітнішими англо-американськими розробками в галузі суспільної географії. У ній І.Лакост формулює концепцію семи рівнів просторового аналізу [108, р. 68-73], і виступає проти традиційного описового країно- і краєзнавства за формулою “1. рельєф, 2. клімат, 3. рослинність, 4. річки, 5. населення і т. д... різних елементів, взятих із тез інших дисциплін, що розміщенні поруч одна з одною” [108, р. 81]. За ним, на кожному з рівнів територіальної організації геопростору має місце своя специфіка прояву відповідних просторових процесів та явищ, що досліджуються, і тому, вони вивчаються за допомогою різного наукового інструментарію. Позиції цієї наукової школи висвітлюються в журналі “Геродот” (Hérodote), в якому питання військової географії займають визначальне місце при вивченні основних геополітичних проблем сучасного суспільства. Так, уже в першому його числі було вміщено взірцевий військово-географічний аналіз війни у В'єтнамі (стаття “Огляд бомбардування дамб на Червоній річці”). І.Лакост робить дуже важливий висновок про те, що це була “географічна війна” [108, р. 16]. Своєрідним підведенням підсумків наукових студій 70-х та першої половини 80-х рр. ХХ ст. стало видання за його редакцією фундаментальної “Геополітики французьких регіонів” у 3-х томах [94], якою був утверджений новий напрям у геополітичних дослідженнях — комплексна геополітика різних рівнів організації геопростору. При огляді прикордонних регіонів Франції значну увагу було приділено вивченню військово-географічних питань. У 1988 р. М.Фуше видав фундаментальну працю з питань геополітичного аналізу поняття кордону [89], в якій розкрито етапи становлення сучасної системи кордонів у світі та дано комплексний геостратегічний аналіз конфліктних прикордонних ситуацій. На основі ґрунтовного аналізу історії розвитку міждержавних кордонів і теорії військової географії та геополі-

літики він розробив першу в світі теоретичну модель розвитку кордону, що дозволяє проводити прогнозування вірогідного розвитку прикордонних конфліктних ситуації.

Серед останніх робіт слід виділити підручник з основ геополітики Е.Шопрада [83], в якому автор, на багатьох прикладах із політичної і воєнної історії, розкриває зміст основних геополітичних і геостратегічних концепцій та дає ґрунтовний науковий аналіз головних сучасних конфліктів. Своєрідним узагальненням напрацювань попередніх років стало видання фундаментального довідника з геополітики [84], в якому розглядалися не тільки теоретико–методичні питання цієї науки, але й розкрито геополітичну ситуацію всіх країн світу та історичних регіонів Європи, окремих народів тощо. Нові методи картографування, у т.ч. і нові проєкції, використовує в своїх численних атласах, присвячених геостратегічним питанням, Ж.Шальян [напр., 81]. Важливим етапом у розвитку теорії військової геостратегії став вихід наукової монографії Е.Куто-Бегарі [86]. У ній була подана оригінальна сучасна комплексна концепція організації системи оборони країни та ведення бойових дій, в якій велике місце надається саме військово–географічним питанням. Питання військового країнознавства займають чільне місце в геополітичних і гео економічних працях Т. де Монбріаля [напр., 113]. Взірцевий комплексний військово–країнознавчий аналіз театру бойових дій був продемонстрований на прикладі участі різних видів військ в операції НАТО в Косово (Сербія) А.Рішаром у [125, р. 153-154]. Ґрунтовна ретроспектива другої війни між США та Іраком (2003) із позицій сучасного військового країнознавства, геополітики і гео економіки подається в [102]. Отже, ми маємо право стверджувати, що в Франції після II світової війни військова географія поступово трансформувалася у військову геостратегію та стала невід’ємною складовою фундаментальних геополітичних досліджень.

Після аналізу розвитку теоретико-методичних засад військової географії в Франції ми можемо зробити такі найважливіші висновки:

- 1) Емпіричні засади військової географії були вперше сформульовані в навчальному курсі військової географії в Спеціальній школі Сен–Сір (1744);
- 2) Військова географія, як окрема географічна наука, була започаткована в 1832 р. працею Т.Лавалле “Фізична, історична і військова географія”;
- 3) Французька наукова школа військової географії в своєму розвитку пройшла кілька етапів від теоретичної концепції гідрографічних районів до військової геостратегії.

1.2. Традиції і досягнення військового країнознавства на теренах СНД

У Російській імперії наукові дослідження з військової географії започаткував генерал А.Жоміні, який в 1837 р. стверджує, що ця наука “складається з топографічного і стратегічного опису театру війни” [цит. за 52, с. 347]. Він став науковим редактором першого підручника з цієї нової дисципліни, який написав полковник М. А. Язиков (1837). Цілом у дусі камеральної статистики в ньому дано перелік статистичних відомостей щодо населення, господарства, державного устрою, клімату тощо. Автор підручника вважав, що військова географія є частиною військової стратегії й тому вона не має власної теоретичної бази [45, с. 16]. Роком пізніше виходить його трактат щодо теорії військової географії, де він вводить аналіз історичний подій до методології цієї науки [цит. за 31, с. 31]. Остаточо цей підхід було

затверджено в якості панівного у військовій географії Російській імперії в 1846 р. з виходом курсу лекцій Д.О. Мілютіна [32]. За ним, об'єкт військової географії й військової статистики визначався як сукупність “відомостей із фізичної географії з цифровими показниками про народонаселення і господарські ресурси країни, що досліджується чи якоїсь її частини” [цит. за 7]. Тому предметом цього курсу був “виклад географії політичної і фізичної, а також і статистики держав у відношенні військовому” [32]. Д.О. Мілютін відкидає можливість отримання “військовою статистикою” теоретичних висновків, вважаючи, що ця наука спроможна лише на аналітичні дослідження [32, с. 45]. Саме цим він перетворює військово–географічні дослідження в типовий ситуативний аналіз, що не дає можливості виявити загальні тенденції та спрогнозувати перспективу розвитку відповідних військово–політичних процесів. Подібні ідеї знаходимо й в інших російських авторів того часу [24; 25; 30].

М.М. Обруч'єв, який очолив після Д.О. Мілютіна кафедру військової географії і військової статистики, впроваджував його ідеї в розробку стратегічного плану війни із Туреччиною (1876) та в плани ймовірних воєн із Німеччиною та Австро–Угорщиною [28]. Свої погляди він розкриває на сторінках редакційного першого в Росії спеціалізованого військового фахового журналу “Воєнний збірник” [напр., 35, с. 16–49]. У доповідних записках М.М. Обруч'єв, спираючись на ґрунтовні знання з військової географії, вказував, що безпека європейського півдня імперії “найбільш залежить від географічного положення Чорного моря, що з'єднується зі Середземним вузькими протоками, які знаходяться у володінні Туреччини” [16]. При цьому небезпеку становить військова слабкість останньої, яка “готова завжди підкоритися погрозам Англії чи коаліції ворожих нам держав” і саме тому “не має безпеки для наших чорноморських берегів <...> Тільки із заняттям верхнього Босфору, цих вхідних дверей у Чорне море, отримає Росія дійсну гарантію спокою на півдні, а разом із тим і можливість мати зайві сили для протидії могутнім західним нашим сусідам — Німеччині та Австрії” [16]. Він вважає, що залишається єдиний варіант швидкої війни проти Туреччини — морський десант, “який бив би прямо в Босфор”, хоча це досить такий ризикована операція, але “вона значно коротше і Балканського і Малоазійського сухопутних походів, а за вибором часу і раптовості куди більш знаходиться в наших руках і, поза всім, вимагає менше жертв і не має в тилу... Австрії” [16]. Головним здобутком цих дій, на думку М.М. Обруч'єва, є оволодіння Босфором, що, дозволяє Росії зосередити “сили на західному кордоні й, вирішив польське питання, назавжди, твердо, непорушно забезпечити положення Росії в Європі, разом із тим досягнемо спокою на Кавказі та в Азії” [2].

Новим кроком уперед у розвитку військової географії були підручники С.Л. Маркова. Перший із них “Військова географія Росії. Дослідження окремих театрів воєнних дій” (1909) було написано спільно з Г.Г. Гіссером. Специфікою цього підручника був огляд ймовірних компаній на теренах Росії. Автори виділяли Балтійське й Чорноморське узбережжя, Східний Сибір, Фінляндський, Кавказький і Туркестанський театри воєнних дій, а також Західну прикордонну смугу, що поділялася на Полісся, Передовий, Північно–Західний і Південно–Західний театри воєнних дій. Вони не тішать себе ілюзією швидкої перемоги російського війська на західному фронті, адже “швидка мобілізація Німеччини та Австро–Угорщини, їх чисельна перевага, серйозна фортифікаційна і залізнична підготовка прикордонної смуги, усе це, разом із запіз-

ненням бойової готовності російських армій, говорить за необхідність нашої оборони хоча б у перший період кампанії” [29]. У 1911 р. вони видають підручник “Військова географія іноземних держав”, а в 1915 р. — “Географія позаєвропейських країн”.

Окремі елементи військово–географічних досліджень зустрічаються й у працях фахових географів. Зокрема, значення військово–географічного положення країни, на прикладі Росії, чудово розкрив у 1848 р. фундатор районного підходу в російській економічній географії К.І. Арсен'єв. За ним, імперії загрожує небезпека лише із заходу і з півдня, адже її північні й східні кордони пролягали по малоосвоєним районам [3, с. 24]. Водночас найбільше серед спеціалістів–географів військова географія отримала розвиток у працях М.І. Венюкова. У 1859–1860 рр. він розробив програму військово–статистичного опису Західносибірського генерал–губернаторства, де значне місце відводилося військово–географічному огляду його меж. Результати цих робіт були опубліковані в серії статей у журналі “Воєнний збірник” (1872–1873) та увійшли до книги “Досвід військового огляду російських кордонів в Азії”, написаної з позицій теорії держави Ф.Ратцеля [8–10]. За ним, в Азійській Росії виділяються одинадцять “прикордонних просторів”¹, яким він дав комплексний опис, куди включив й їх військово–політичне значення для безпеки імперії. М.І. Венюков є першим військово–географом, який вивчив степ як специфічне політичне прикордоння. Він вважає, що імперії слід рухатись до “природних” меж степу — річок та/чи гір, бо “цінна для держави не просто територія, а територія, доведена до природних меж” [8, с. 264]. Тому Приморський край “є єдина частина всієї російської імперії, де ми стоїмо у відкритого моря, при цьому не полярного, а поширеного до екватору, до багатіших на земній кулі південній Азії, Зондського архіпелагу, Австралії та Америки. Якщо російському народу суджено залишитися повноправним членом спільної сім’ї освічених і сильних націй, то йому поки, що не має іншого шляху до досягнення цієї мети, як міцне утвердження на берегах Японського моря, на Сахаліні й навіть, частково, на Камчатці” [11, с. 94–95]. Він вважає, що лише при заселенні приєднаних територій російськими селянами вони дійсно інтегруються в імперію. Саме тому “політичний спокій царює на всьому... просторі від Уралу до Тихого океану, не дивлячись навіть на приплив туди стількох... висланих злочинців. І в загальнодержавному сенсі пів–нічна Азія є... простим продовженням великої імперії, політичне могутність якої тільки черпає в завойованій країні нові сили” [11, с. 114–115].

Усі наведенні вище ідеї знайшли свій дальший розвиток у працях першого радянського військового географа — А.Є. Снесарьова. У своїх публікаціях до 1917 р. він виправдовував захоплення Росією Середньої Азії “природним” рухом цієї держави до “теплої води” Індії, адже бажання царату “оволодіти всіма слабкими” сусідами на заході та півдні стримувалася Німецькою, Австро–Угорською та Оттоманськими імперіями. Тому “руському народові залишалася Азія, і він кинувся в неї по всім можливим напрямом: прямо на південь, через Кавказ, на південно–схід — через Киргизький степ і далі до Індії і на схід Сибіром до Великого Океану і Китаю” [53, с. 15]. А.Є. Снесарьов, провівши більшу частину своєї дореволюційної військової служби на Памірі, у 1903 р. видає першу свою роботу з військової географії “Північно–

¹ Мається на увазі географічна номенклатура.

індійський театр”, де, цілком у дусі Д.О. Мілютіна, подано деталізований опис транспортних комунікацій та населених пунктів Гіндукушу і Кашміру, необхідний для вірного визначення напрямів просування військ до Індії. У 1919 і 1921 р. виходять його військово-географічні описи Афганістану. А.Є. Снесарьов є автором першого радянського спеціального підручника з військової географії — “Введення у військову географію” (1924) для Академії Генерального штабу Робітничо-селянської Червоної армії. Він вважає, що ця наука “займається дослідженням у цей історичний момент території, сил і засобів держави у військовому відношенні” [52, с. 371]. Пізніше він зробив фундаментальний військово-географічний опис Індії в чотирьохтомній праці “Індія. Країна і народ” (“Фізична Індія” (1926) і “Етнографічна Індія” (1929), у рукописі залишилися незавершені третій — “Економічна Індія” і четвертий том “Військова Індія”).

Усі радянські посібники і підручники з військової географії спиралися на підручник А.Є. Снесарьова (1924), який було написано виходячи з дореволюційних теоретико-методичних напрацювань [45, с. 16]. Відбулися лише зміни у військовому країнознавстві, що перейшло з позицій камеральної статистики спочатку до галузево-статистичного опису, а після II світової війни на позиції радянської школи країнознавства. Саме тому, якщо забрати з них ідеологічну складову, то ми можемо побачити відсутність суттєвого прогресу в теорії військової географії в СРСР. У 40-і – 50-і рр. ХХ ст. було видано низку військово-географічних описів країн, розроблено конкретні методики маскування на місцевості, тощо [54]. К.К. Марков (1943) намагався систематизувати теоретико-методичні напрацювання російських і німецьких військово-вих географів та поєднати їх із роздумами Ф.Енгельса щодо значення Рейну у військово-географічному положенні Франції [31, с. 30, 38] і запропонував замість терміну військово-країнознавство застосувати “стратегічна географія”, виходячи з того, що ця географічна наука “повинна вивчати військово-географічні властивості країни як цілісного організму та їх вплив на стратегію” ведення війни [31, с. 35]. Окрім того він проголосив про створення географії стратегічного тилу [31, с. 39], до складу якої слід віднести запропоновану А.Є. Ферсманом географію стратегічної сировини [58, с. 27-29]. Проте, це була одна із небагатьох наукових статей за весь радянський період присвячена теоретичним питанням військової географії. Нажаль, він не мав послідовників, яким розвинути б на детерміністських позиціях марксистський варіант військової географії. У післявоєнний час у СРСР не виходить жодної наукової монографії з військової географії, лише видаються підручники та прикладні посібники для спеціальних військових закладів [14; 45; 51; 54]. У 1977 р. було видано перший у державі підручник із військово-морської географії [14], де наводяться загальні відомості з фізичної та суспільної географії Світового океану та окремих його частин. Подібна структура курсу лекцій [46]. Останній радянський підручник із військової географії (1980) [45] в своїй військово-географічній частині відрізнявся від своїх дореволюційних аналогів лише більш сучасним описом загальних відомостей країнознавчого плану та виразним ідеологічним навантаженням. Сучасний російський військовий словник виданий у 2004 р. [17] майже повністю повторює визначення дане ще в 1980 р. [45, с. 12], що ще раз свідчить про відсутність серйозних теоретичних напрацювань за післявоєнний період у СРСР/СНД.

Проведений стислий аналіз розвитку військової географії на пострадянському просторі дозволяє нам зробити такі найважливіші висновки:

1) Військова географія як окрема навчальна дисципліна сформувалася в 1837 р. з виходом першого російського підручника, написаного під впливом французьких і німецьких теоретико–методичних розробок із військової географії та військової стратегії того часу;

2) Дореволюційна російська військова географія спиралася на засади наукової школи камеральної статистики та на праці німецької наукової школи військової і політичної географії. Водночас, у радянські часи, військове країнознавство базувалося на теоретико–методичних позиціях радянської наукової школи країнознавства;

3) У зв'язку з відсутністю власних теоретико–методологічних розробок і наукових монографій з питань теорії та методології не має підстав говорити, про існування окремої наукової школи військової географії в СНД.

1.3. Становлення військового країнознавства в Україні

Елементи наукового військово–країнознавчого аналізу застосовувалися при веденні воєнних дій починаючи з найдавніших часів. Знання щодо специфіки оборони та військових заходів сусідніх народів займають чинне місце на сторінках ранньосередньовічних літописів (див. напр., “Повне зібрання руських літописів”). За їх свідченнями, Великі князі Київські широко залучали відповідні відомості для вибору часу, способу і місця ведення бойових дій. Так, наприклад, великий князь Святополк намагався контролювати містечко Переяславець (967–968 рр.) для того, щоб збирати данину з торгівлі, що відбувалася між болгарами, печенігами, угорцями та Візантією [43, с. 467-468]. Саме вдале використання природних перепон при розбудові системи укріплень навколо м. Києва та столиць удільних князівств дозволило отримувати значні перемоги над кочівниками та гарантувати безпеку на південному фланзі Великого князівства Київського [22, с. 1168].

З часом накопичення знань з військового країнознавства в українському народі дозволило сформувати унікальне військово–політичне утворення — Запорізьку Січ. Спираючись на народний досвід та на останні розробки тогочасної військової науки в Західній Європі Б.Хмельницький неодноразово отримував перемогу над значно більшим за чисельністю та військовим досвідом польським військом у Визвольній війні українського народу 1645-1654 рр. [див. 43, с. 37-39, 145-185]. Уже в битві під Корсунем (16.05. 1648 р.), через вибір поля бою між болотом та кручами у невеликій долині річки, яку було перегороджено козаками, які пустили воду із загати на Польську кінноту [20, с. 189; 48, с. 156-157] дозволило отримати невеликим козацьким силам перемогу над значно більшим і краще озброєним польським військом. Не менше значення в цій напруженій боротьбі з шляхтою мало залучення Б. Хмельницьким військово–політичних союзів з Кримським ханством, князівствами Молдова та Трансільванією щодо спільних дій проти Речі Посполитої. Серед наступних гетьманів України слід відмітити вдале використання фізико–географічних переваг для надання генерального бою гетьманом І. Виговським, який в битві під Конотопом (08.07.1659 р.) розгромив стотисячне військо Великого князівства Московського. Усе це свідчить про високий рівень практичного застосування та накопичення глибоких знань з

військової географії в тогочасному українському суспільстві.

Нажаль, тривалий період перебування українських земель під владою сусідніх держав не сприяв виокремленню військової географії в якості самостійної науки на їх теренах. Проте, слід зазначити, що відповідні практичні навички зберігалися та розвивалися, про що свідчать численні перемоги повсталих селян над регулярними військами (опришки, Коліївщини, Гайдамаччина тощо). Ними вправно застосовувалися знання фізико-географічних властивостей території, окремі елементи географічного положення території (контроль транспортних комунікацій, захоплення стратегічних у військовому відношенні населених пунктів та складів тощо). Найповніше ці здібності українського народу розкрилися в першій половині ХХ ст., коли вони чинили опір численним агресорам під час Громадянської (1917–1921) і II світової війни (1939–1945) [22, с. 1188-1190].

До здобуття незалежності Україною в 1991 р. на теренах держави географи не займалися відкритими дослідженнями питаннями військового країнознавства². Серед учених-емігрантів слід виділити окремо роботи видатного українського військово-начальника генерал-хорунжого (1920) міністра (1919) і начальника Генерального штабу Української Народної Республіки (1921) В.М. Петріва [43]. Він був одним із засновників у 1931 р. Українського військово-наукового товариства (Прага), де, до ліквідації цієї інституції, займав пост вченого секретаря. Його наукові розвідки з військової географії містили переважно військово-історичний акцент [43, с. 145-215], водночас він першим серед українських науковців дає власне визначення основних дефініцій військової географії та військового країнознавства та створює курс лекцій із цієї дисципліни [43, с. 145-215]. Як, зазначає В. Сергійчук у передмові до збірника творів генерал-хорунжого, останнім було в 1927 р. створено перший посібник з військової географії України, яким було започатковано вітчизняне військове країнознавство як окрему науку [43, с. 21-24]. Окрім праць В.М. Петріва в наукових роботах української діаспори слід відзначити енциклопедичну статтю “Військовий потенціал України” (1949) в [22, с. 1190-1994], в якій подано цілісний військово-країнознавчий огляд Вітчизни з позицій незалежної держави.

У сучасних відкритих публікаціях домінуюче положення займають традиційні прикладні військово-географічні науки — військова геодезія і топографія [див., напр., 27; 33; 50]. Значною мірою їх розвиток пов’язаний із потребою ЗС України в сучасному картографічному матеріалі та переведенні виконання картографічних робіт в автоматичний і напівавтоматичний режим за допомогою застосування різних програмних пакетів. Після проголошення самостійності було створено Державну топографічну службу України, яка, за дорученням Генерального штабу України, проводить планомірні військово-топографічні роботи. Варто зазначити, що окрім наших праць з військового країнознавства [6; 36-40] в державі відсутні інші відкриті наукові публікації з цієї тематики. У геополітичних роботах сучасних вітчизняних дослідників імпліцитно присутні окремі елементи військово-географічного аналізу зарубіжних країн [див., напр., 36].

В якості самостійного наукового напрямку військова географія постала в державі в 2000 р., коли було затверджено паспорт цієї спеціальності Вищою атеста-

Під ними він розумів, цілком у дусі теоретичної політико-географічної концепції “держави” Ф. Ратцеля, сучасні природно-географічні країни.

ційною комісією України та було сформовано першу спеціалізовану раду Д26.001.40 із захисту наукових робіт на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук при Військовому інституті Київського національного університету ім. Т.Шевченка. У 2005 р. почав виходити щорічний “Збірник наукових праць Військового інституту Київського Національного університету імені Тараса Шевченка”, в якому окрема рубрика присвячена військово–географічним роботам. Усе це свідчить про те, що в сучасному українському суспільстві існують всі передумови для створення на базі досягнень інших вже традиційних галузевих географічних наук нового синтетичного узагальнюючого напрямку військової географії — військового країнознавства.

Стислий огляд становлення військової географії в Україні дозволяє нам зробити такі найважливіші висновки:

Практичні знання, уміння та навички з військової географії почали накопичуватися в українському народі ще з часів Київської Русі. Найбільш вправно їх застосовував для ведення успішних бойових дій Б.Хмельницький та народні повстанці кін. XVIII – поч. XIX ст.;

1) У період до початку I світової війни окремі частини території України аналізувалися у військово–географічному плані в окремих аналітичних розробках Австро–Угорського та Російського Генеральних штабів. У 30-і рр. XX ст. з’являються наукові військово–географічні роботи В.М. Петріва — першого українського фахового військового географа;

2) В умовах незалежності України має місце становлення серед низки інших спеціальних військово–географічних наук в якості самостійної наукової дисципліни військового країнознавства.

Розглянувши історію становлення військового країнознавства як самостійної галузі військової географії ми можемо зробити такі найважливіші висновки:

1) Передові позиції в географічній науці, при наявності широкої зацікавленості з боку громадськості та кадрових військових, дозволили сформувати в Франції одну з провідних наукових шкіл військової географії в світі. Для неї характерна поступова еволюція у теорії від парадигми географічного детермінізму та пов’язаних із нею теорії гідрографічного і геологічного району, до посибілізму та розробленої науковою школою “географії людини” концепції регіону. Після II світової війни військова географія в Франції трансформувалася у військову геостратегію на засадах стратегічної теорії Р.Кастекса в рамках геополітичної парадигми. Такі зміни в теорії науки зумовили поступове розширення її предмета, шляхом появи спочатку військової топографії, потім географічних основ тактики, військового країнознавства, військового краєзнавства та військової геостратегії. Активне залучення відомостей щодо специфіки ведення бойових дій новими видами зброї до відповідних наукових робіт із військової географії зумовило широке її застосування в практичній діяльності військовими і політиками при визначенні цілей зовнішньої політики держави та заходів, направлених на підвищення обороноздатності Франції.

2) На пострадянському просторі військова географія переважно не розвивалася в якості самостійної науки і тому не має підстав говорити про наявність національної наукової школи. Теоретико–методологічні засади військової географії не зазнали суттєвих змін із часу виходу підручника Д.О. Мілютіна (1846). У радянський час, у рамках військової географії, набули розвитку лише географічні основи тактики, військового

країнознавство і військова топографія. Певний розвиток мала лише теорія військового країнознавства, яка поступово перейшла з позицій наукової школи камеральної статистики на засади радянського країнознавства.

3) У незалежній Україні, спираючись на практичні знання, які було накопичено народом та на останні теоретико–методичні напрацювання наукової географії, починає формуватися нова вітчизняна географічна наука — військове країнознавство. Існуючі відкриті публікації з військової географії представлені переважно науковими напрацюваннями з військової топографії і геодезії, а решта напрямів галузевих військово–географічних наук ще не мають власних чітко сформованих теоретико–методичних засад та усталеного понятійно–термінологічного апарату.

Виходячи з того, що вітчизняною військовою географією ще не сформовано власний понятійно–термінологічний апарат та не розроблено ґрунтовної теоретико–методичної основи військового країнознавства ми вважаємо за доцільне, спираючись на ідеї попередників, що були проаналізовані нами в цьому розділі дисертаційної роботи та в [38; 39] та, виходячи з предмету дослідження, до формулювання вихідних теоретико–методологічних положень і методики вивчення територіальної організації ЗС країни (на прикладі Франції).

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗБРОЙНИХ СИЛ КРАЇНИ

2.1. Територіальна організація Збройних Сил країни як предмет дослідження військового країнознавства

Як вже зазначалося в підрозділі 1.3. дисертаційного дослідження, військова географія є новим напрямом у вітчизняній географічній науці, яка ще не має власного усталеного понятійно–термінологічного апарату та розроблених чітких теоретико–методологічних засад. В її складі найбільш актуальними є питання вивчення з позицій потреб оборони держави її території та зарубіжних країн. Цими питаннями займається військове країнознавство. Саме тому ми вважаємо за доцільно при формульованні головних понять та категорій цієї галузевої географічної науки спиратися на сучасні засадні положення геокомплексології, яка поєднала в собі категоріальний апарат фізичної та суспільної географічної наук. Принципові положення цього напрямку географічної науки були окреслені фундатором сучасної наукової школи суспільної географії України — академіком НАН України М.М. Паламарчуком в [42].

Військо, оборонна діяльність та війни як специфічна сфера людської діяльності сформувалися разом із становленням самого інституту держави. Будь–які військові дії проходять у просторі, що зумовлює їх вивчення географією, а виходячи з багатоаспектності цього явища буття, він є складовою об’єкту вивчення комплексної географічної науки — військової географії. Саме тому, перед українською військовою

географію, яка, в умовах незалежності України, знаходиться на етапі формування в якості окремої географічної науки, постали важливі теоретико-методичні проблеми формування власного сучасного категоріального апарату на рівні найостанніших концептуальних науково-методичних підходів інших галузевих географічних наук.

Вважаємо за доцільне перед тим, як висвітлити методологічні й методичні питання, дати визначення основних понять дисертаційного дослідження. Під ЗС держави ми розуміємо сукупність її офіційних військових формувань. На нашу думку, військове країнознавство вивчає територіальну організацію ЗС певної держави з метою визначення основних аспектів просторового розміщення її системи оборони та ймовірного ведення бойових дій на її території. Саме тому основні завдання військового країнознавства полягають у комплексному просторово-компонентному аналізі територіальної організації ЗС; дослідженні ступеня використання інтегрального потенціалу країни для потреб оборони та ведення бойових дій; визначення значення різних чинників, що впливають на його використання; а також вивчення центрів, з яких керують ЗС держави та розміщенням відповідних об'єктів по її території. Одним із головних завдань військової географії є вивчення впливу розвитку держави на її ЗС, через розкриття суті територіальної та галузевої структур її господарства. Дуже важливим питанням є виявлення чинників просторового розгортання відповідних заходів з оборони та їх зв'язку з основними світовими політико-економічними процесами. Така велика увага саме вивченню територіальної організації викликана тим, що вона є предметом вивчення економічної і соціальної географії [42, с. 9].

Зважаючи на те, що у спеціальній науковій літературі не має визначення поняття “територіальна організація військового комплексу держави”, ми, спираючись на відповідні напрацювання щодо територіальної організації суспільства і виробництва Е.Б. Алаєва [1, с. 191], І.О. Горленко [18, с. 19], В.В. Кістанова [56], М.М. Паламарчука [41, с. 6; 42, с. 9-10, 96-102], Г.П. Підгрушного [44], О.І. Шаблія [61, с. 110], дали власне визначення цієї фундаментальної категорії військової географії. Територіальна організація ЗС держави — динамічний стан розподілу територіальних форм організації її війська та системи оборони за таксонами географічного поділу, що об'єднані керуванням в єдину систему. Сутність територіальної організації, як зазначає академік НАН України М.М. Паламарчук [42, с. 9], можна розкрити лише вивчивши функціонування відповідних територіальних структур.

Спираючись на [42, с. 98-102; 57, с. 51-78] ми пропонуємо наступні форми територіального зосередження ЗС держави, що утворюють її територіальну організацію: пункти (наявність одного об'єкту окремого виду військ); центри (наявність кількох об'єктів окремого виду військ); вузли (наявність штабу вищого територіального та оперативного управління і кількох об'єктів окремого виду військ); ядра — вузол, де знаходиться командування, якому підпорядковані військові об'єкти, що розміщені в інших дискретних елементах відповідного континуального елемента територіальної організації; куці (поєднання вузлів і пунктів та/чи центрів, що підпорядковані відповідному командуванню, яке знаходиться в ядрі) та компактний (поєднання розміщених у межах певної одиниці територіального поділу виду військ пунктів, центрів, вузлів та/чи куців, що керуються з відповідного командування, яке знаходиться у вузлі) і дисперсний район (розміщення у межах певної одиниці територіального поділу виду військ пунктів, центрів, вузлів та/чи куців, що підпо-

рядковані різним командуванням). У залежності від того скільки функцій виконує кожна із перерахованих форм територіального зосередження ЗС держави їх поділяють на моно– і поліфункціональні елементи територіальної організації.

Для вірного розуміння територіальної організації слід вивчити вплив найважливіших чинників на її розвиток. Саме тому є важливим дослідження інтегрального потенціалу держави, тобто сукупності її ресурсів, що можуть бути використані у національній економіці з урахуванням тенденцій науково–технічного прогресу [18, с. 52]. Не менше значення має й комплексне географічне положення держави. Саме тому для правильного відбору відповідних методів наукового дослідження необхідно спочатку визначити його основні методологічні підходи.

Методологічні підходи військової географії зумовлені суттю об'єкту цієї географічної науки, а відбір конкретних методів дослідження — предметом відповідного наукового дослідження. В їх основі лежить теза про єдність теорії, логіки і діалектики пізнання, що витікає з принципового визнання об'єктивності реального світу.

Спираючись на теоретико–методологічні засади системно–структурної парадигми територіальна організація ЗС держави вивчається шляхом наукового аналізу функціонування головних його структур. Виходячи з об'єкту військової географії, головний акцент зроблено на вивчення компонентно–функціональної та організаційно–територіальної структур ЗС держави.

Функціонально–компонентна структура ЗС визначає розвиток і комплектування базових структурних підрозділів війська, особливості формування їх особового складу та оснащення бойовою технікою і зброєю. Важливим аспектом її наукового дослідження є вивчення основних напрямів її зміни на найближчу перспективу.

Організаційно–територіальна структура розкриває особливості просторових аспектів управління ЗС від найвищих управлінських структур до базових одиниць устрою відповідного виду військ. Окремим аспектом її вивчення є визначення особливостей керування та розподілу за одиницями територіального поділу відповідних територіальних елементів видів військ.

Вивчення територіальної організації ЗС дозволяє виявити основні закономірності розподілу у геопросторі просторових форм зосередження базових їх елементів. При цьому важливим питанням є визначення відповідності системи оборони існуючому адміністративно–територіальному устрою та військовому поділу держави.

Дослідження будь–якого системного утворення неможливе без залучення історико–генетичного підходу. Важливим результатом його використання є розуміння того, що сучасний стан будь–якої системи виступає закономірним результатом усього її попереднього розвитку. При вивченні ЗС не слід забувати про незворотність просторово–часових змін, що призводить до певної детермінізації їх існування загальною політичною ситуацією у світі. У цьому контексті доцільно застосувати теоретико–методологічні напрацювання військової історії, геополітики і військової геостратегії та інших наук.

Важливим питанням військової географії є виявлення впливу різних чинників і умов на територіальну організацію ЗС держави. Виходячи з об'єкту дослідження, ми вважаємо, що найповніше ці питання можна вивчити за допомогою залучення комплексного географічного підходу. В його основі лежить порівняльно–географічний метод. Він дозволяє виявляти головні аспекти впливу природних і суспільних

процесів на територіальну організацію ЗС та визначити специфіку їх прояву на різних рівнях організації геопростору. При цьому великого значення набуває метод картографічного моделювання. Його залучення дозволяє виявити закономірності у розвитку територіальної організації ЗС держави. Для цього створюється цілеспрямована тематична сукупність карт, що відображає розміщення і взаємодію всіх ланок ЗС, з метою виявлення причинно–наслідкових зв'язків у процесі їх розвитку. З цією метою для розкриття територіальної організації ЗС держави, на прикладі Франції, нами було розроблено легенду для всіх видів військ (див. розділ 5). Зважаючи на те, що до цього часу, за виключенням створення простих картосхем і польових карт для військової тактики [див. напр., 63, р. 9] в географічній картографії не розглядалися питання комплексного картографування ЗС, нами було створено зі системно–структурних позицій логічну систему картографічних знаків, що розкривають суть територіальної організації видів військ ЗС держави.

Залучення методологічного апарату формальної логіки дозволяє побудувати несуперечливу гармонійну систему методики вивчення всіх аспектів територіальної організації ЗС. За допомогою формалізації виявляють їх характерні ознаки, шляхом детального вивчення основних властивостей і застосування прийому ідеалізації. Дедукція дозволяє аналізувати їх структуру з метою розкриття закономірності внутрішньої будови та організації елементів, а індукція — проводити аналіз функціональної структури ЗС у складі більш загальної системи, з одного боку, суспільства певної держави, а з іншого — світової військово–політичної системи.

Також широко у військовому країнознавстві застосовуються й інші традиційні загальнонаукові методи дослідження (літературний, дескриптивний тощо).

Використання сучасного теоретико–методологічного апарату дозволяє не тільки окреслити специфіку країнознавчого військово–географічного дослідження територіальної організації ЗС держави, а й вірно визначити відповідну методику наукового дослідження. Важливим результатом вивчення теорії та методології військового країнознавства є акцентування уваги на комплексному географічному дослідженні ЗС держави, виходячи з його системної сутності. Це зумовило магістральну лінію у нашому дослідженні на вивченні територіальної структури цього складного феномену буття. Вивчення ЗС неможливе без розгляду різноманітних чинників, що детермінують їх розвиток, а це надає великого значення історико–генетичному підходу в їх вивченні. Для побудови правильної і несуперечливої наукової методики слід в її основу покласти основні прийоми формальної логіки. Варто зазначити, що залучення описового та порівняльного методів дозволяє провести дійсно науковий аналіз та син-тез отриманих результатів. Результатом військово–географічного дослідження тери-торіальної організації ЗС є створення картографічних моделей часткових властивостей предмета цієї науки, що ґрунтується на комплексному підході, а це є специфікою саме методології географічного наукового дослідження. Спираючись на всі зазначені наукові методологічні підходи до вивчення часткових аспектів об'єктивної реальності, ми їх поєднали з метою досягнення комплексності при створенні методики вивчення територіальної організації ЗС держави (на прикладі Франції).

2.2. Методика дослідження територіальної організації Збройних Сил країни

У процесі військово–країнознавчого дослідження традиційно виділяють такі основні етапи: підготовчий, аналітико–синтетичний та синтетично–прогнозний.

Підготовчий етап передбачає визначення ступеня вивченості питання та обґрунтування за літературними джерелами предмету дослідження. Для цього опрацьовують наукові розробки попередників. Спираючись на їх досвід і виходячи зі специфіки завдань конкретного науковця створюється методика вивчення відповідного аспекту ЗС держави. Зважаючи на відсутність відповідних напрацювань в Україні розробка сучасних методичних засад військово–країнознавчого вивчення територіальної організації ЗС держави є одним із основних завдань, що стоять перед вітчизняною військовою географією.

Результатом проведеної на цьому етапі роботи є побудова цілісної військово–географічної концепції дослідження територіальної організації ЗС держави. Чільне місце належить також відбору необхідного статистичного матеріалу та розробці форм таблиць і картографічного матеріалу, що буде використано при виконанні цієї наукової роботи. Важливою проблемою підготовчого етапу є гармонізація вихідної статистичної інформації щодо розвитку ЗС у метрополії. Із цією метою, як уже зазначалося у вступі до дисертаційного дослідження, нами було використано відкриті офіційні матеріали видані Міністерством оборони Французької Республіки.

Аналітико–синтетичний етап передбачає вивчення територіальної організації ЗС Франції. Це дослідження спирається на комплексний географічний аналіз їх територіальної структури. Для вірного розуміння особливостей розвитку територіальної організації ЗС слід проаналізувати існуючу систему ієрархії управління, спираючись на дескриптивний та графічний методи. Її вивчення дає можливість правильно зрозуміти рівні управління та виявити їх взаємозв'язок з іншими видами територіальної організації держави (адміністративно–територіальним устроєм та регіонами видів військ ЗС Франції). Це дозволяє вірно зрозуміти сучасну функціонально–компонентну і організаційно–територіальну структури ЗС цієї європейської країни. Водночас для вірного розуміння сучасної територіальної організації її ЗС слід спочатку провести військово–країнознавчий огляд метрополії.

Традиційно подібні дослідження розпочинаються з вивчення, із позицій військової геостратегії, фізико–географічних відомостей відповідної території. Спочатку визначимо рівень забезпечення держави стратегічними видами мінеральної сировини та сприятливими агро–кліматичними умовами і ресурсами. Наступним етапом є стислий аналіз її фізико–географічного положення у світі, Європі та кордонів метрополії з позицій військової геостратегії. Підсумком такої роботи є виявлення, шляхом використання методів порівняльно–географічного і дескриптивного аналізу, при аналізі багат шарової спеціальної карти, впливу природничих передумов на територіальну організацію ЗС Франції.

Логічним продовженням комплексного військово–країнознавчого аналізу є огляд значення суспільно–географічного положення метрополії у світі та в Європі. Для цього буде проаналізовано її геополітичне положення, з одночасним акцентуванням на наявних можливостях щодо мінімізації окремих потенційних загроз існуванню державної влади і громадському спокою. Із цією метою буде дано короткий огляд

територіального розвитку держави у Франції та показані основні риси її політико-географічного положення після II світової війни. Окремим аспектом у вивченні тери-торіальної організації ЗС Франції є визначення значення регіонів держави в її еконо-міці, виходячи з їх комплексного географічного положення і спираючись на аналіз основних рис територіальної організації промисловості Франції. Це дозволяє вірно зрозуміти залежність між територіальною організацією ЗС держави і загальними ри-сами розміщення економічного потенціалу по її території. Виходячи з логіки дослід-ження невід'ємною частиною комплексного аналізу суспільно-географічного поло-ження є вивчення розміщення по території стратегічних об'єктів національної еконо-міки Франції. У цьому контексті слід визначити, за відкритими офіційними джере-лами, географічне розміщення стратегічних підприємств, агрегованих за галузями промисловості. При висвітленні науково-технічної революції — одного з основних чинників сучасного розміщення стратегічних підприємств необхідно розкрити специфіку територіальної організації технополісів у Франції. Синтетичним узагаль-ненням отриманого знання повинна стати відповідна карта-висновок, що розкриває основні риси сучасної територіальної структури економіки цієї європейської держави. Таким чином нами буде завершено другий етап комплексного вивчення тери-торіальної організації ЗС держави — виявлено специфіку прояву природничих і суспільних передумов на розміщення відповідних військових об'єктів у метрополії.

Основною метою синтетико-прогнозного етапу дослідження є визначення основних закономірностей територіальної організації ЗС Франції та виявлення головних тенденції їх розвитку у найближче десятиріччя. Спочатку буде розкрито головні завдання, що визначенні у програмних документах із реформування ЗС Французької Республіки. Спираючись на них ми можемо вірно зрозуміти специфіку функціонування компонентів кожного із видів військ у метрополії. Важливим питанням наукового дослідження є вивчення організаційно-територіальної структури кожного з них. Після їх вивчення логічним є перехід до наукового аналізу , із позицій військового країнознавства, елементів територіальної організації кожного з видів ЗС цієї держави у метрополії. Зважаючи на те, що Франція є переважно суходільною державою та на високу репутацію і славетну історію її сухопутних військ (СВ) основний акцент у дисертаційному дослідженні буде зроблено на висвітленні саме специфіки їх територіальної організації. Окремим моментом цього підетапу дисертаційного дослідження є виявлення існування військових об'єктів різних видів військ в одному населеному пункті. Усі наведені вище результати дозволять нам створити полікомпонентну картографічну модель територіальної організації ЗС Франції. Окремим важливим моментом змістовної інтерпретації отриманих результатів та глибокого розуміння специфіки формування сучасних ЗС цієї держави є короткий огляд стану її резерву, системи підготовки кадрів для війська і військового співробітництва з іншими державами світу. Водночас не можна обмежитися лише їх вивченням, адже на територіальну організацію справляють свій вплив численні географічні чинники, розгляд яких є обов'язковою складовою саме комплексного географічного наукового аналізу, що становить основу військового країнознавства.

Спираючись на результати, отримані у другій і першій частині третього етапів нашого наукового дослідження територіальної організації ЗС метрополії, ми вважаємо за доцільне визначити, як саме географічні чинники вплинули на їх просторове розміщення. Для цього нами буде проведено відповідний комплексний географічний аналіз. При вивченні фізико–географічних чинників перших слід застосовувати прийоми картографічного моделювання і порівняльно–географічної інтерпретації накладання різних шарів інформації на створених нами картографічних моделях фізико–географічних передумов і територіальної організації видів ЗС у Франції. Подібний методичний прийом також застосовується й при вивченні впливу суспільно–географічних чинників на розміщення елементів територіального зосередження різних видів військ у метрополії. При цьому слід виходити з проведеного на попередньому етапі синтетичного узагальнення сучасних суспільних процесів у державі. Для виявлення тісноти зв'язку між розвитком господарства і ЗС нами буде застосований коефіцієнт рангової кореляції явищ, що картографуються, за формулою запропонованою А.М. Берлянтом [4, с. 123]:

(2.1)

де, γ — коефіцієнт рангової кореляції; pa_i та pb_i — ранг явища А і В в i регіоні; n — об'єм вибірки. Такими явищами у нашому дослідженні є розподіл валового внутрішнього продукту (ВВП) і доходи військовослужбовців за регіонами Франції (2003). Окрім цього ми вважаємо за необхідне виявити чи існує залежність між розподілом за регіонами метрополії обсягу доходів військовослужбовців від розміру ВВП. Усе це дозволяє нам на високому науковому рівні визначити силу впливу різних географічних чинників на територіальну організацію видів військ ЗС у метрополії.

Розглянувши теоретико–методичні аспекти військово–географічного дослідження ЗС держави, на прикладі Франції, слід виділити такі основні напрями його вивчення:

1) Військове країнознавство вивчає територіальну організацію ЗС певної держави з метою визначення основних аспектів просторового розміщення її системи оборони та ймовірного ведення бойових дій на її території. Саме тому основні завдання військового країнознавства полягають у комплексному просторово–компонентному аналізі територіальної організації ЗС; дослідженні ступеня використання інтегрального потенціалу країни для потреб оборони та ведення бойових дій; визначення значення різних чинників, що впливають на його використання; а також вивчення центрів, з яких керують ЗС держави та розміщенням відповідних об'єктів по її території. Одним із головних завдань військової географії є вивчення впливу розвитку держави на її ЗС, через розкриття суті територіальної та галузевої структур її господарства.

2) Невід'ємною складовою військово–географічного дослідження територіальної організації ЗС є застосування системно–структурного та історико–генетичного загальнонаукових методологічних підходів, які ґрунтуються на діалектиці, що проявляється у використанні наукового інструментарію формальної логіки. Інтерпретація отриманих результатів відбувається за допомогою

порівняльно–географічного підходу у контексті застосування дескриптивного методу. Одним із важливих складових методологічного апарату військово–країнознавчого вивчення територіальної організації ЗС є картографічне моделювання, що дозволяє підкреслити виразну географічну спрямованість дослідження. Усі наведені методологічні підходи та методи дозволяють досягти цілісності у вивченні територіальної організації ЗС, а це є обов’язковою вимогою саме комплексного географічного підходу.

3) У методиці військово–географічного дослідження виділяються три основні етапи. Підготовчий етап спрямовано на обґрунтування вихідних теоретико–методологічних позицій, відбір статистичної бази та формування відповідної методики вивчення територіальної організації ЗС Франції. Аналітико–синтетичний етап спрямований на військово–країнознавчий огляд розвитку цієї європейської країни. На синтетико–прогнозному етапі виявляються основні закономірності сучасної територіальної організації її ЗС й визначається вплив на неї фізико - і суспільно–географічних чинників та, спираючись на існуючий рівень двостороннього співробітництва у військовій сфері, визначаються конкретні рекомендації щодо можливих шляхів поглиблення співпраці між Україною та Французькою Республікою у цій царині у контексті державної політики з модернізації та євроатлантичної інтеграції вітчизняних ЗС.

Спираючись на наведені теоретико–методичні засади військового країнознавства, головну суть яких вдало сформулював Г.-Л. Ніокс: “Географія це не ціль, це - засіб” [114], та виходячи з положень, що були опубліковані в [40], перейдемо до аналітико–синтетичного етапу дослідження територіальної організації ЗС Франції.

РОЗДІЛ 3

ВІЙСЬКОВО–ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРИРОДНИХ УМОВ ТА РЕСУРСІВ ФРАНЦІЇ

Для розуміння сучасної територіальної організації ЗС держави, виходячи з теоретико-методичних положень (підрозділи 2.1 і 2.2), вважаємо, що слід спочатку провести її комплексний військово-географічний аналіз базових категорій країнознавчого наукового аналізу — географічного положення країни та її основних фізико-географічних характеристик. Основним завданням, яке ми ставимо перед собою в цьому розділі дисертаційного дослідження, є виявлення впливу природничих чинників на специфіку розвитку Франції та її ЗС.

3.1. Географічне положення та кордони Франції як геополітичний чинник

Географічними аспектами геополітичного положення держави, на прикладі України, займалися такі вітчизняні вчені як М.С. Дністрянський, Я.Б. Олійник, М.М. Паламарчук, Н.І. Романюк, С.Л. Рудницький, О.І. Шаблій та ін. [57, с. 58-60; 36; 40; 47; 61, с. 117-123]. На відміну від їх аналітичних розвідок у роботах численних представників сучасної французької наукової школи геополітики [81; 83; 87; 89; 94; 113; 122 та інш.] було сформульовано чітку систему теоретико-методичних положень, на які ми переважно спираємося при аналізі геополітичного положення Франції. Логіка її геополітичного розвитку цілком відповідає відомому вислову Наполеона I: “політика держави визначена її географією”.

У відповідності до концепції Г.Маккіндера (1943) Франція знаходиться в Рімленді. Унікальність її розташування полягає в тому, що вона є одною з основних домінант в Європі, що дозволило Е.Шопраду [82, р. 235] виділити її в окремий геополітичний перешийок. Друга за площею держава Західної Європи (547,03 тис. км²) Франція виходить до Атлантичного океану, Середземного моря та у Північне море (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Сучасне політико–географічне положення Франції в Європі

Складено за [49, с. 4-5; 65, р. 631; 70, р. 459; 71, р. 41-44; 90; 91, р. 15; 122, р. 857; 130, р. 685].

Це дозволяє нам визначити Францію центральною державою Західної Європи, що, завдячуючи своєму сусідству з більшістю з держав цього субрегіону Європи та контролю над головними його гірськими системами, набуває рис країни Суходолу К. Гаусгофера. Не дивлячись на значну площу метрополія є досить компактна (протяжність з півночі на південь 973, із заходу на схід — 930 км) і має конфігурацію в формі шестикутника. Причому в найвужчій її частині відстань між Атлантичним океаном і Середземним морем становить усього 350 км. При цьому максимальна відстань до морського або океанічного узбережжя з будь-якої точки на території держави не перевищує 500 км [61, с. 40]. Дуалізм Моря і Суходолу в Франції зумовив необхідність одночасного протистояння морській англосаксонській і сухопутній німецькій гегемонії. Це сприяло визначенню основних напрямів зовнішньої політики та має виняткове значення у військово-географічному положенні держави в Європі. Наявність заморських володінь у різних частинах світу дозволяє Франції “здійснювати свою присутність на всіх континентах та контролювати другу за величиною в світі частину морського простору” [83, р. 166]. Зосередження великих військово-морських баз і військових аеродромів на узбережжі (див. підрозділ 5.2) дозволяє контролювати транспортні комунікації у всій Західній Атлантиці та Середземномор’ї. На важливому значенні Франції, як тилової бази НАТО, наголошувалося ще в 1980 р. [45, с. 172]. З точки зору військової геостратегії контроль природного “авіаносця” — острова Корсики сприяє швидкому розгортанню військ на півдні Європи та підтримці високого рівня присутності в колишніх колоніях у Північній Африці.

Значний вплив на геополітичне положення метрополії має наявність доволі великого сухопутного кордону (2889 км), який майже дорівнює довжині морського узбережжя метрополії (3120 км). За виключенням Корсики та іспанського анклаву Ллвіа територія Франція складає один суцільний масив, що має незначну ламаність конфігурації державного сухопутного кордону, а це є дуже важливим у розміщенні об’єктів ЗС і дозволяє розбудову глибокоешелованої оборони.

Гексагональна форма метрополії порушується лише на кордоні з Швейцарією, що вклинюється між франко-німецькою і сухопутною франко-італійською ділянками державного кордону в метрополії (рис. 3.1). Найбільшу ламаність форми має лише його північно-східна ділянка державного кордону, що є штучною лінією поділу, тоді як на решті напрямів влада Парижу поширюється до природних меж (гори та море). Проте, саме тут є найбільше число держав-лімітрофів, що свідчить про її нестійкість у часі (див. підрозділ 4.1). Варто зазначити, що це призводить до “рівноваги між континентальною та світовою політикою” Франції, бо “коли їй загрожувала небезпека на континенті, вона була врятована завдяки своїй заморській політиці” [83, р. 163].

Щоразу, коли поставала загроза сильного супротивника в Європі, саме союз із морською державою врятовував її від повної поразки. Згадаємо боротьбу між Франциском I і Карлом V (1521–1556), II імперії з Пруссією (1870–1871) та III Республіки з III Рейхом (1939–1945). Навіть зараз успіхи офіційного Парижу в євроінтеграції значною мірою пояснюються розбудовою системи угод Яунде - Ломе (1963–1995), що заклали підґрунтя для сучасної системи неоколоніалізму, адже “Франція завжди мала сильні позиції в Європі завдячуючи своїй світовій політиці” [83, р. 163].

Специфічною формою зовнішньої політики є створення Франкофонії, що направлена на збереження впливу французької мови і культури за межами держави. Цьому сприяє проживання значної кількості етнічних французів у США (600), Італії (300), Бельгії (120), Канаді (100) й Швейцарії (75 тис. осіб) та закріплення французької мови в якості державної чи мови навчання в переважній більшості держав, що утворилися на місці колишніх колоній Франції. Також слід звернути увагу на те, що існуючі в метрополії збройні виступи сепаратистів (рис. 3.1) ґрунтуються на опір представників Етносів прикордонних районів асиміляції. Офіційно виділяють такі корінні національні меншини: ельзасці та лотарингці (майже 1,40), бретонці (1,25), фламандці (0,30), каталонці (0,25), баски (0,14) і корсиканці (0,28 тис. осіб). Проживання у великих містах представників багатьох народів колишньої колоніальної імперії, серед яких переважають мусульмани (6,89% від усього населення держави), які найбільше потерпають від безробіття та зазнають расової і релігійної дискримінації, зумовило хвилю збройних заворушень у 2005р. [131]. Значний вплив на політичне життя Франції справляє чет-верта в світі спільнота євреїв (майже 700 тис. осіб), які переважно підтримують державу Ізраїль [109, р. 58]. Це створює напругу у відносинах між вихідцями з арабських країн і сіоністами та зумовлює доволі високий рівень антисемітизму. Наявність значних етнічних груп, які походять із різних країн світу, значною мірою пояснює різно-векторність зовнішньої політики Французької Республіки.

Слід зазначити, що “природні союзники” Франції — держави-сусіди другого порядку щодо неї, знаходяться на значній відстані від її кордонів та вони є дуже незначними за своєю площею, військовим, економічним і демографічним потенціалом (рис. 3.1). Більшість із них утворилися після I світової війни і мають численні внутрішні проблеми. Найнебезпечнішим моментом для існування французької національної держави було одночасне ведення військових дій на два фронти, що призводили до неминучої її поразки [82, р. 186-189, 206-207], адже географічний чинник “зумовлює стільки ворогів для метрополії..., скільки кордонів вона має” [83, р. 163].

Саме цим зумовлено бажання встановити її межі за значними природними перешкодами, що б унеможливити подібну ситуацію. Тому вважаємо за доцільне розглянути фізико-географічні особливості території Франції.

3.2. Геологічна будова та мінерально-сировинна база

У геологічному плані на території метрополії виділяються два великих архейських кристалічних щитів — Арморіканський і Ліможський (рис. 3.2), що розділенні між собою західною частиною загальної для всієї континентальної частини Європи системи депресій — Паризьким і Аквітанським басейнами. У кембрії відбулася кристалізація метаморфізованих порід Арденн. До цього геологічного часу відносять невеликі сильно морфізовані осадові лінзи в давніх денудаціях Центрального масиву. Силурські світи найповніше представлені в розломі Лез в Арморіканському щиті.

Малопотужною стрічкою проявляються в Луарській синкліналі девонські осадові породи, що також, у формі сильно метаморфізованих мармурових глин, представлені в Східних Піренеях. Окремі види девонських глин (червоні, зелений і блакитний порфір) утворили глибокі лінзи (потужністю до 900 м) у Приморських Альпах

[120, р. 696]. Північно-східний край зануреної Західноєвропейської платформи в палеозої утворив шар'яж, в якому сформувалися поклади Північного кам'яно-вугільного басейну.

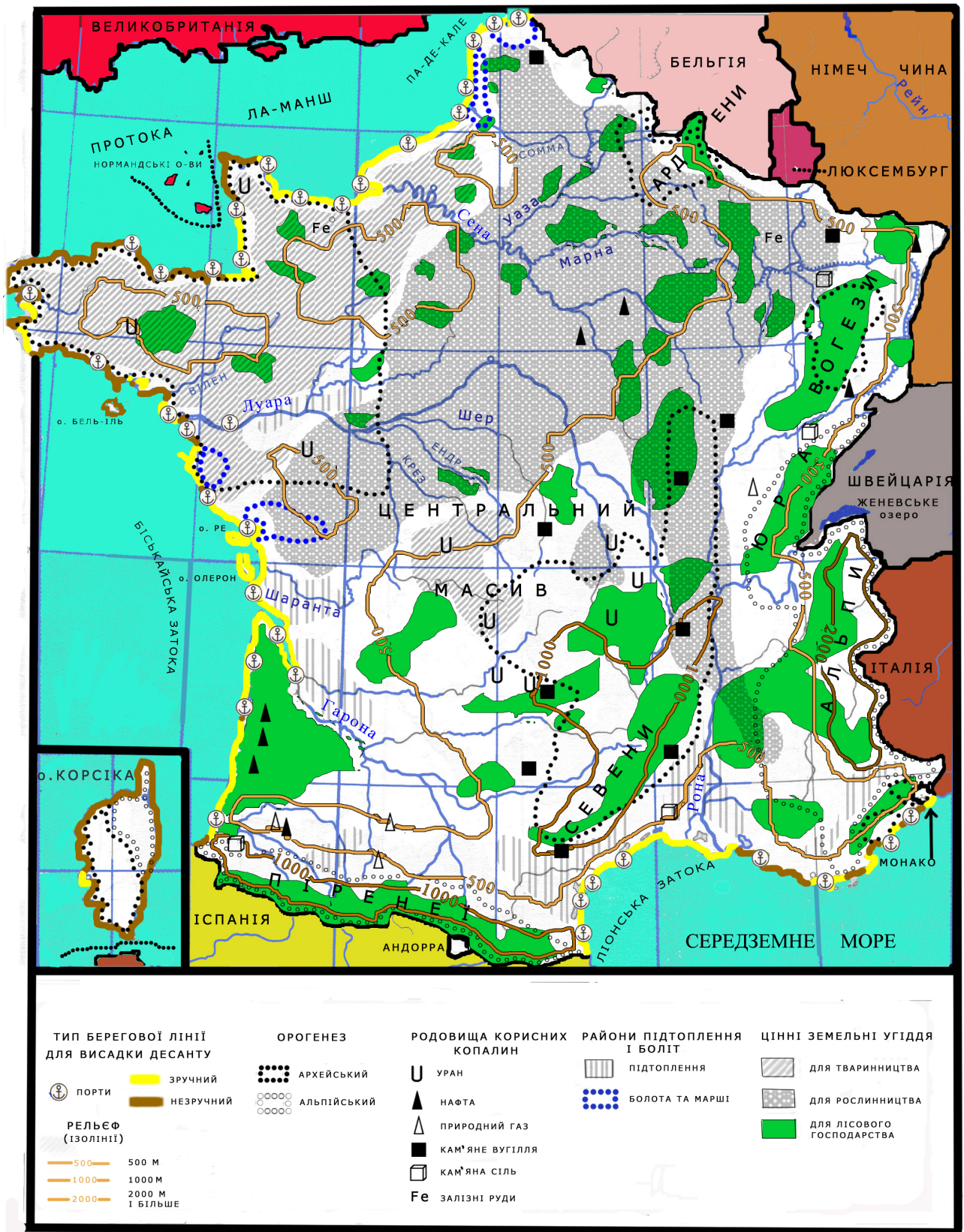

Рис. 3.2. Основні фізико-географічні особливості території Франції
Складено за [63, р. 3; 64, р. 15, 17, 19, 21, 23, 25, 34, 47, 50; 106, р. 85]

У карбон між Арморіканським і Ліможським щитами пролягали високі гори герцинського орогенезу, що зараз проявляються у вигляді кристалічних останців Морвану і Вогезів, а Луарська синкліналь та басейни Сент–Етьєну і Саару були заповнені значними осадовими товщами. Саме в цей час формуються кристалічні породи найвищої частини Піренеїв — масиву Маладетта. Аргілові глини і доломіти пермського часу домінують у покладах басейну Літтрі, а бітумінозні глини того ж часу в басейнах Отюн і Ерло. Потужні осадові товщі з кальцифікованих мушель тріасу є основною породою синкліналей Нижнього Провансу і соляних товщ півдня Піренеїв. Морські осадові юрські породи сформували нижній ярус депресії Пуату і Паризького басейну та тектонічний розлом Рони. У цей геологічний час остаточно формується ріфт Вогезів та флеші Юра, що було припіднято в альпійський орогенез. Сеноманські породи, переважно в формі кальцитів, заповнили більшу частину Паризького басейну, а в еоцен і олігоцен сформувалися піски Пікардійської депресії та набула основних контурів берегова лінія Ла–Маншу. У цей самий час формуються гіпсові поклади сучасних куест та утворилися сучасні морфоскульптури Аквітанського басейну. Найсильніше в кайнозої змінилися герциніди в геосинкліналях Піренеїв (еоцен), Юри й Альп (пліоцен), що на півночі продовжилися в типових системах горст–грабен (напр., долина Рейну і Мозелю). В олігоцені сформувалося Женевське озеро, а в пліоцені морські осадові породи заповнили Лангедокську депресію, утворивши значні запаси кам'яної солі.

Така геологічна строкатість території Франції сприяла наявності різноманітних корисних копалин. Якщо до II світової війни в основному видобувалося сформоване в перм і карбон кам'яне вугілля (Північний та ін. басейн), червоний залізняк у низці фералітових лінз (Лотаринзький, Сегре та ін. басейни) та кам'яна сіль у денудаційних юрських покладах, що заповнили дно грабенів (соляні копальні Лотарингії й Франш–Конте), то зараз більша частина вартості видобутої мінеральної сировини припадає на загальноєвропейського значення родовища урану (Ванде, Ла-Крузіль та ін.), що знаходяться на краю Ліможського та Арморіканського щитів (рис. 3.2). Наявність на території Франції доволі значних сейсмостійких територій, що мають у своїй основі скельні породи великого ступеня міцності й власних великих родовищ урану дозволило створити виробництво повного циклу в атомній промисловості. З одного боку, це сприяло створенню ядерної зброї, а з іншого, — підвищило рівень енергетичної незалежності держави (див. підрозділ 3.2). У районі вулканів міоцену – пліоцену півдня Ліможського щита видобувають поліметалеві руди (Сен–Сальві). Наявні бідні срібні жили докембрійського часу в його центральній частині (Сальсінь). У кембрійських породах периферії цього щита зосередженні світового значення поклади флюоритів (Барле), за обсягом запасів яких Франція посідає шосте місце у світі [120, р. 1871]. На базі шахт із видобутку калійної солі (Ельзаський поташ), у денудаційній долині горсту Рейну (рис. 3.2), сформовано один із найбільших в Європі районів хімічної промисловості. Велике родовище бокситів Бріньоль, що відноситься до крейди, з 1990 р. не розробляється, у зв'язку з більш дешевшими поставками з Гвінеї (табл. 3.1). В осадових лінзах в Арморіканському щиті зосереджено промислові запаси каоліну (Плойомеюр, Гломель, Берсьєн). У 80-і рр. ХХ ст. було введено в експлуатацію низку родовищ природного газу (Лакк) і нафти (Парентіс) в епіконтинентальних покладах пермі в Аквітанському басейні (рис. 3.2). У першому з них також видобувають значні обсяги природної сірки.

Так само велику кількість домішок мають невеликі запаси нафти, що експлуатуються в Паризькому басейні. Це певним чином зменшило залежність держави від закордонних поставок вуглеводнів. Запаси решти корисних копалин переважно мають місцеве значення (будівельні матеріали, мармур і граніти) і тому Франція змушена закуповувати за кордоном значні обсяги стратегічної мінеральної сировини (табл. 3.1). Це зумовлює велике значення для нормального функціонування промисловості метрополії політико–економічної ситуації в державах, що її постачають та активної зовнішньої політики (див. підрозділ 5.1).

Обмежуючим чинником для господарської діяльності є небезпека значних землетрусів у Грайських і Коттійських Альпах та Східних Піренеях. Район гранітного ядра Савойських Альп є лавинонебезпечним, у зв'язку із сезонним таненням льодовиків і сніжників. Виходячи з того, що геологічна будова визначає морфоструктуру, а в гірських районах і морфоскульптуру рельєфу, ми вважаємо за необхідне проаналізувати, із позицій військової географії, основні риси рельєфу Франції. Попередньо слід наголосити на тому, що геологічна будова метрополії мала великий вплив на її господарське освоєння. Плоскогір'я та середні й високі гори, у зв'язку з наявністю малопродуктивних ґрунтів, є малозаселені та в них не має значних економічних центрів, за виключенням районів видобутку корисних копалин. Ще більше значення для господарської діяльності та оборони території має орографія і гідрографія країни. Наявність значних площ рівнинних ділянок суходолу і достатньої кількості прісної води є нагальною потребою для розвитку будь якої людської діяльності.

Таблиця 3.1.

Значення іноземних постачальників найважливіших видів стратегічної мінеральної сировини в загальному обсязі потреб Франції в них (2003)

Вид мінеральної сировини	Частка іноземних постачальників, у відсотках	Головна держава–партнер у поставках
боксити	100,00	Гвінея
ванадій	100,00	Фінляндія
вольфрам	100,00	КНР
марганець	100,00	Габон
молібден	100,00	США
ніобій	100,00	Бразилія
олово	100,00	Індонезія
платина	100,00	Росія
промислові алмази	100,00	ПАР
свинець	100,00	Австралія
тантал	100,00	Канада

фосфати	100,00	Марокко
хром	100,00	ПАР
мідь	99,00	Чилі
кобальт	95,00	Демократична Республіка Конго
срібло	95,00	Канада
цинк	95,00	Перу

Складено за [122, р. 1870].

3.3. Орогідрографічна характеристика території Франції

З погляду орографії більше 2/3 території держави займають хвилясті рівнини та пагорбовані височини (рис. 3.2), що відділяють гірські масиви периферії метрополії від Північно–французької та Гароннської низовин. Серед гір переважають масиви середньої висоти не вище 2000 м (Вогези, Юра і Центральний масив). Лише шість відсотків площі метрополії займають прикордонні високогірні райони (Альпи і Піреней).

Найбільшою морфоструктурою рельєфу (майже 1/3 площі держави) є частина великої європейської системи приморських низовин — Північно–французька низовина, що розчленована терасами річкових долин і пагорбами, оточена на заході Нормандською і Вандейською височинами, а на півдні та сході низкою куест, що відокремлюють її від Центрального масиву, Лотаринзького плато та Арденнської гряди.

Таким чином, до Північно–французької низовини відкриті широкі підступи з півночі та північного сходу. Майже в центрі цієї низовини знаходиться столиця держави — Париж. Тут зосереджено основний людський та економічний потенціал метрополії, що надає їй виключного значення в геостратегії. Саме тому вона була головним театром воєнних дій у Франції в двох світових війнах. Поєднання доволі широких рівнинних просторів із домінуючими висотами пагорбів і меандрами річок дає можливість для розгортання глибокої ешелонованої оборони та переміщення великих військових сил. Водночас наявність піщаного низовинного узбережжя в районі Сенської бухти (Нормандія) дозволило провести висадку трьох польових армій (операція “Оверлод”, 06–24.07.1944 р.), які розпочали визволення Франції від німецької окупації. Слід врахувати, що лише після невдалої спроби союзників із захоплення морського порту Дьєпп (19.08.1942 р.) німці почали розбудову систему укріплень Атлантичного валу, а союзники надали перевагу висадці на необлаштовану ділянку узбережжя Франції [див. 15, с. 218-220, 242; 79 і 134].

На північному–сході держави виділяється плоска Фландрська низовина (по якій проходить 170 км міждержавного франко–бельгійського кордону), що, знаходиться між Північним морем, Артуазькими пагорбами та Арденнською грядю. Домінування в рельєфі Фландрської низовини слабо розчленованої території не дозволяє спертися в обороні на значні природні рубежі. Водночас плоска рівнина має родючі ґрунти, що зумовило її інтенсивне господарське освоєння ще в Ранньому Середньовіччі. Відкриття в ХІХ ст. значних покладів кам'яного вугілля дозволило створити великі промислові

підприємства. Антропогенна зміна її ландшафту, наявність міждержавних міських агломерацій та тісних економічних зв'язків зумовило розбудову найщільнішої мережі транспортних комунікацій на всьому прикордонні Франції. Слід зазначити, що протоки Ла-Манш і Па-де-Кале є районом найжвавішого судноплавства у всій Європі. На території регіону Нор–Па-де-Кале зосереджено значну частину підприємств паливно–енергетичного комплексу і важкої промисловості Франції (див. пункт 4.2.1). Страте-гічне значення Фландрської низовини було усвідомлено ще за часів Старого Режиму (розбудова системи фортець і оборонних укріплень С.Вобаном (1669–1703) та намаган-ня розширити територію держави до низов'я Шельди і Рейну). Наявність у прикордон-них районах значної кількості каналів значно знижує маневреність військ. Так, у 1914 р. було затоплено південь Фландрії й тим самим зупинено просування німецьких армій у відповідності до плану Шліффена. Берег Па-де-Кале переважно прямолінійний, неви-сокий і крутий, а в Нормандії він похилий і низький зі значними піщаними мілинами (особливо в районі естуарію Сени). Узбережжя півострова Котантен і Бретані пере-важно складають гранітно–гнейсові й крейдові породи, що формують бухти з крутими глибоко порізаними скелястими берегами і дюнами.

Висадку військ ускладнюють сильні течії та велика мінливість погодних умов у протоці. Враховуючи це, та спираючись на аналіз рис. 3.2, ми можемо зробити вис-новок, що лише берег Нормандії є одним із небагатьох необлаштованих ділянок фран-цузької частини узбережжя Ла-Маншу (1120 км), де можлива висадка значних військо-вих сил. Куди менше можливостей для цього має берегова лінія Атлантичного океану, що протягнулася на 1385 км від Бресту до Генде на франко–іспанському кордоні.

Відкритий доступ до Атлантичного океану дозволяє Франції мати прямі зв'язки зі світом та підтримувати свою військову присутність в інших частинах світу (див. під-розділ 5.1). Проте, рельєф узбережжя цього широкого морського фасаду не є дуже сприятливим для розбудови значної кількості великих портів та військово–морських баз. Крайній захід півострова Бретань має типовий шхерний тип узбережжя, де судно-плавство можливо лише в глибоководному морському каналі, що веде в напрямку до найбільшої військово–морської бази Франції — Бресту. Район південного берегу Бре-тані до гирла Луари дуже порізаний та має на літоралі численні підводні скелі, що створює небезпечні для проходження кораблів умови. Між естуаріями Луари і Жирон-ди простягається сильно розчленований дрібними бухтами переважно низький берег складений із пісковиків і вапняків (див. рис. 3.2). Низьке піщане узбережжя Аквітанії навпаки є слабо розчленованим. Наявність численних мілин і банок, сильних вітрів і частих штормів великої сили на всьому березі Атлантичного океану (особливо в Біс-кайській затоці) перешкоджає інтенсивному судноплавству та унеможлиблює висадку численного морського десанту на необлаштовану ділянку берега.

Друга за площею морфоструктура Франції — Гароннська низовина, з одного боку, обмежена Центральним масивом і Піренеями, а з іншого, — водами Біскайської затоки. В її рельєфі переважають невеликі пагорби з м'якими контурами схилів, що поступово переходять у витягнуту вздовж берега океану похилу рівнину Ланд. Тут, на болотистих пісках, знаходиться найбільший лісовий масив держави (рис. 3.2). Розробка родовищ природного газу і нафти в По та на березі моря, функціонування системи магістральних трубопроводів у цьому районі сприяло його економічному зростанню та підвищило його значення у військовій геостратегії (див. підрозділ 4.3).

На сході Гароннська низовина переходить у Тулузьку рівнину і невеликі плато (Перегор, Керсі та ін.), де протікають у каньйонах і глибоких долинах порожисті річки басейну Гаронни. Усе це значно ускладнює пересування військ і створює природні передумови для розгортання глибокої ешелонованої системи оборони.

Через гірський масив Севенн та Лангедокський прохід Тулузька рівнина з'єднана з прибережною низовиною Середземного моря, що протягнулася на 615 км вздовж Ліонської затоки. Саме її вузькою долиною, між Центральним масивом і Альпами, розгортався наступ франко–американських військ із Провансу (1944). Незначні глибини більшої частини Ліонської затоки, заболоченість піщаного низького узбережжя Лангедоку і наявність невеликих бух у скелястому узбережжі Провансу при значних глибинах (50–70 м) визначили місце для висадки союзних військ в операції “Енвіл” — захоплення плацдарму на узбережжі між єдиною військово–морською базою країни — Тулоном і другим, на той час, після Марселя торговельним портом Франції на Середземному морі — Ніццою (15.08.1944 р.). Подальше розгортання військ було значною мірою зумовлено рельєфом південних регіонів метрополії (Міді), де головні транспортні артерії пролягають в улоговинах Центрального масиву, Альп і в долині Рони. Велике стратегічне значення цієї річки в тому, що лінія “Сена — Рона є головною віссю розвитку Франції” [122, р. 106]. Її вузька долина знаходиться в тектонічному розломі, що відділяє плато і середні гори Центрального масиву від високих гірських систем Альп. В районі її дельти знаходиться значна природна перепона для просування військ — болота Камарг, саме тому існуючі дороги оминають її через Севенни.

Складна в орографічному і геоморфологічному плані система гір і плато формує Центральний масив (див. рис. 3.2). Специфічною формою його рельєфу є згладжені кальдери згаслих вулканів та вузькі каньйоноподібні річкові долини, прокладені в пухких мезозойських породах. Переважно це система компактних плоских припіднятих височин і плоскогір'їв середньої висоти (Пюйс, Божолле та ін.), що розділяють плато Овернь, Кос і Обрак. Саме тому Центральний масив є складним комплексом природних перепон, що не дозволяють розвивати широкомасштабні військові операції при наявності передумов для ефективної оборони. У його межах починаються численні річки басейнів Луари і Рони, а також окремі притоки Гаронни. Великі запаси прісної води, а також стратегічні комунікації, що проходять по території Центрального масиву, зумовили розміщення в його межах значної кількості підприємств військово–промислового комплексу (див. підрозділ 4.3).

На противагу складній системі Центрального масиву Юра має просту морфоструктуру в формі низки витягнутих паралельно один одному вапнякових хребтів. Така їх специфіка здавна використовується при прокладанні шляхів сполучення. Один із хребтів відділяє Францію від Швейцарії. Ці середньо високі гори мають важливе військово–стратегічне значення для держави. На півдні Юра відокремлені від Центрального масиву Діжонською, а від Вогез — Бургунською пагорбованою рівниною. Саме по ним проходить більшість комунікацій між Південною і Середньою Європою (система Рона–Рейн). Наявність широких міжгірських улоговин полегшує проходження цього рубежу військам, що рухаються з/до Швейцарії. Її постійний нейтралітет робить мало ймовірним його використання у воєнних цілях, адже в останнє це мало місце за I імперії (1815).

Значною природною перепорою є розміщений поруч з Юрою середньовисотний гірський масив Вогез (рис. 3.2). Наявність майже суцільного гірського пасма, що уривається крутими схилами в напрямку до долини Рейну і Лотаринзького плато зумовлює проходження військ із бойовою технікою лише по існуючим дорогам. Від Страсбуру до Бургундських воріт прокладено судноплавні Великий Ельзаський і Рона–Рейн канали — додатковий бар’єр на шляху військ, що форсували Рейн чи спустилися з Швейцарського плоскогір’я. Крім природних рубежів тут існує також демілітаризована оборонна лінія Мажіно, що закриває прохід по слабо пагорбованому Лотаринзькому плато в напрямку на Париж і по Бургундській пагорбованій рівнині на Ліон. Також вона захищає район найбільшого в Франції зосередження підприємств чорної металургії і важкого машинобудування — Лотаринзький басейн. Таким чином на німецьку ділянку державного кордону припадає найбільше число природних і штучних перепон для просування військ.

Юра і Возгези є лише доповненням найвищої в Західній Європі гірської системи Альп. Саме тут проходить більша частина франко–швейцарського і франко–італійського кордонів, що простягнулися майже на 400 км від Женевського озера до Середземного моря. В основному їх прокладено по вершинам високих гір (у т.ч. і по найвищій вершині Альп — Монблану (4810 м)). Західні Альпи поділяються на такі комплекси хребтів, що розділені глибокими улоговинами: Савойські, Грайські, Коттійські й Приморські Альпи. Специфікою перших із них є наявність стаціонарних льодовиків і сніжників, тоді як у решти вони формуються лише в холодний період року. Саме тому більшість перевалів функціонують переважно влітку, а гарантований перетин гір можливий по системі тунелів. Усе це створило важкі умови для пересування. Слід зазначити, що тут жодного разу не проводилися широкомасштабні воєнні дії, а перехід значних військових з’єднань в останнє припадає на Італійські походи Директорії (1796–1799). Водночас, в Альпах під час II світової війни розгорнувся широкий рух французьких партизан — макі. Як вірно зазначає А.Верт “більш менш великі загони макі... могли бути створені лише там, де були ліса чи гори” [12, с. 163], а саме поєднання цих двох чинників в центральних і східних районах Альп і зумовило зосередження тут головних сил опору німецьким окупантам.

Другий високогірний район — Піренеї переважно є системою паралельних гірських ланцюгів (шириною від 50 до 110 км), що розділяються глибокими улоговинами. У військовій геостратегії важливість цих гір полягає в тому, що по ним проходить франко–іспанський кордон. Лише на неширокому узбережжі (30–40 км) його прокладено по приморській низовині. За виключенням перевалів Сомпорт і Перш, де прокладено залізниця, решту з них можна гарантовано використовувати для переміщення військ лише влітку. Усе це дозволяє зробити висновок про Піренеї як серйозну природну перепорою для ведення широкомасштабних воєнних операцій.

Більша частина стоку великих річок Франції формується в периферійних вірських районах та в Центральному масиві. Більшість із них належать до басейну Атлантичного океану (Сена, Луара і Гаронна), частина Північного (Рейн і його притоки) і Середземного моря (Рона та невеликі гірські річки Лангедоку і Провансу). Річки першого з вказаних басейнів мають незначне і помірне коливання рівня води та повільну швидкість течії, тоді як Рона з притоками Ізер і Дюранс та окремі притоки Гаронни — чітку межень і паводки та доволі швидко течію (табл. 3.2), що створює значні перепони

для їх форсування і використання в транспортуванні військ. Для річок басейну Серед-земного моря є характерною велика весняна повінь, що надає численних збитків і уне-можливилює пересування суходолом весною після танення снігу в Альпах та Севеннах. Великі повені мають місце в річкових долинах Рони, Луари та Гаронни (рис. 3.2), а це створює значну перешкоду перед наступаючими військами.

Наявність широких естуаріїв, що глибоко врізаються в суходіл створило сприятливі умови для побудови великих портових комплексів (Гавр, Бордо, Нант і Сен–Назер). Інтенсивне судноплавство має місце на Сени (від Гавра до Парижу), Луарі (Сен–Назер – Нант), Мозелю (Нов–Мезон – Тьонвіль), Роні (Фос-сюр-Мер – Бокер), Гаронні (Бордо – Лангон), по всій довжині французької ділянки Рейну і Шельди та по окремим фрагментами приток Сени і Рейну (Уазі, Марні, Маасу та ін.), що з'єднанні між собою мережею судноплавних каналів (Північний, Арденнський, Марна – Рейн тощо), яку можна використати для транспортування військових контингентів.

Таблиця 3.2.

Головні гідрографічні характеристики великих річок Франції

Річка	Басейн, км ²	Довжина, км	Гідрологічний режим переважуючої частини течії	Середній дебіт, м ³ /сек
Аллер ³	14321	410	гірський сніговий	140
Гаронна	84811	647	рівнинний змішаний	200
Дордонь	23870	490	рівнинний змішаний	320
Дюранс ⁴	15000	350	гірський змішаний	200
Ізер ²	12140	290	гірський змішаний	425
Йонна ³	10887	293	рівнинний дощовий	75
Луара	117812	101 ²	рівнинний змішаний	835
Мозель ⁵	15147 ⁴	259	рівнинний дощовий	150
Рейн	28000 ⁴	192 ⁴	гірський сніговий	2210 ⁴
Рона	90630 ⁴	522 ⁴	гірський змішаний	1800 ⁴
Сона	29580	482	гірський змішаний	432
Сена	77767	776	рівнинний дощовий	375
Уаза ³	16667	330	рівнинний дощовий	55

Складено за [122, р. 857].

Важливе значення мають перекинуті через річки мости, по яким проходять стратегічні транспортні комунікації. Саме з перемогою над англо–бургундським

Виключення становить дві публікації акад. С.Л. Рудницького [48,49].

Притока Луари;

Притока Рони;

військом у битві за міст під Орлеаном (1429) відбувся перелом у Столітній війні.

Найважливіший водний рубіж Франції — Рейн (195 км) відокремлює її від Німеччини і використовується для переміщення значних обсягів вантажів від м. Базель (Швейцарія) до м. Роттердам (Нідерланди). Великі глибини в нижній частині та значна ширина Сени, Луари і Гаронни можуть створити перешкоди при форсуванні та при наведенні мостів, проте вони зручні для перекидання військ із центру країни до її узбережжя.

Решта водних шляхів не використовуються для перевезення великих обсягів вантажів через незначні глибини та постійне замулювання русел. Водночас вони становлять значний бар'єр на просуванні військ (особливо весною) та створюють сприятливі умови для організації глибокої системи оборони. Так, у Марнській операції (05–12.09.1914 р.), спираючись на Марну й Уазу, було зупинено просування німецьких частин, що наступали на Париж. Також значною перешкодою для розгортання наступаючих військ є наявність на території держави боліт і озер.

Заболочені невеликі ділянки території метрополії (рис. 3.2). Вони знаходяться вздовж морського берегу (напр., Пуатевінське болото) та в дельтах річок (напр., Камарг). Як відомо, саме наявність значних боліт в районі Дюнкерку (див. рис. 3.2) зумовило видання наказу на зупинення наступу німецьких танкових частин 24.05.1940 р., що дозволило провести операцію “Динамо” (26.05.–04.06.1940 р.) з евакуації оточених англо–бельго–французьких військ до Великобританії [15, с. 50–59]. За винятком невеликої південної частини Женевського озера, що належить Франції, великих озер в державі немає. Найбільшу групу складають гірсько–льодовикові озера Альп, Піренеїв, а також лагуни узбережжя Біскайської і Ліонської заток. У Центральному масиві є невеликі озера вулканічного походження. Велике значення для забезпечення військ мають запаси підземних вод, що використовуються як резервний ресурс питної води. Стратегічне значення мають алювіальні водні горизонти Ельзасу, де, на площі в 2,8 тис . км², зосереджено найбільші в Європі підземні запаси питної води, що оцінюються в п'ятдесят млрд. м³ [120, р. 1159]. Значною мірою ці водні ресурси поповнюються за рахунок природних опадів, що підпорядковуються кліматичним процесам і залежать від стану погоди у відповідній місцевості.

3.4. Кліматичні та погодні умови

Кліматичні показники відіграють важливе значення при визначенні періоду ведення інтенсивних воєнних дій та справляють прямий вплив на ефективність функціонування окремих родів військ (авіація, піхота, бронетехніка тощо). Більша частина території метрополії відзначається морським помірним кліматом, що сформувався під впливом Атлантичного океану. Невелика частина Міді знаходиться в зоні сухих середземноморських субтропіків. Суттєвий вплив на характер клімату справляє рельєф країни. Тому в рівнинній частині території морози рідкісні та недовготривалі, а літні температури — невисокі. Альпи і Піренеї мають холодну зиму. Навіть невеликі за висотою гори (Центральний масив, Юра і Вогези) суттєво впливають на клімат відповідних районів, роблячи його суворішим і вологішим.

У теплий сезон (друга половина весни, літо і перша половина осені) на більшій частині території Франції переважають північно–західні й західні вітри, що приносять

опади з Атлантичного океану, і тому літні температури переважно невисокі. У холодний сезон (друга половина осені, зима і перша половина весни) суходіл охолоджується набагато швидше, ніж водна поверхня. Тому в напрямку від атлантичних берегів температура й кількість опадів зменшується, а влітку — збільшується. Помірна зима починається в грудні й характеризується нестійкою погодою, із частими туманами і мрякою, особливо в приморських районах. Сніг не утворює стійкого покриття, за винятком високогірних районів. Літо (травень – листопад) також помірне, з пересічною температурою липня 17 – 18°C. Винятком є узбережжя Середземного моря, де літо сухе та спекотне. Кількість атмосферних опадів коливається від 500 до 1500 мм на рівнині, а у високогірних районах перевищує 2000 мм. Максимум опадів припадає на осінь та зиму, що свідчить про морський характер клімату. Вологи достатньо для інтенсивного рослинництва. Для кращого розуміння специфіки формування метеорологічних явищ на території метрополії дамо коротку характеристику головних її кліматичних областей.

Область типового океанічного клімату охоплює півострови Бретань і Котантен, Фландрійську і приморські райони Північно-Французької низовини. Її специфікою є наявність мжичних облогових дощів (двісті днів на рік), які взимку переходять у тумани і мряку зі сильними штормами, що зумовлені різкими змінами баричного поля в Атлантичному океані. Розміщений південніше район Гароннської низовини теж відноситься до цієї кліматичної області, але він має вищі літні температури (середня липнева температура 20,9°C), проте значно меншу кількість опадів (600 – 700 мм).

Сухі субтропіки середземноморського узбережжя Франції характеризуються різкою контрастністю основних метеорологічних показників. Дуже спекотне літо (середня температура липня складає 23°C) та зима з невеликими морозами 25–30 днів. Незначні опади (600 мм), що мають зливовий характер, випадають не більше ста днів на рік, решту часу стоїть сонячна ясна погода. У цій кліматичній області наявні регулярні екстремальні природні явища. У лютому–березні вздовж долини Нижньої Рони дме ураганний вітер — містраль (швидкість ≥ 30 м/сек), що різко знижує температуру повітря до -8°C і зумовлює сильні шторми на морі. Влітку гарячий вітер сирово приносить розпечені повітряні маси зі Сахари. Вони є суттєвою перешкодою для воєнних дій авіації, СВ і особливо військово-морських сил (ВМС).

Клімат східної та північно-східної Франції є напівконтинентальним (середня температура липня 18, а січня — 2°C). Узимку переважно східні вітри зумовлюють холодну ясну погоду. Кількість опадів дорівнює 570 мм. Суттєвою перешкодою для дій військової авіації та флоту в холодний період року є низька суцільна хмарність і густі тумани (80–90 днів). Сніговий покрив в Ельзасі, що тримається кілька тижнів, значно ускладнює просування СВ. Клімат Центрального масиву є континентальним і тому середня температура січня на висоті 800 м і вище завжди нижче нуля. На 1/3 його площі випадає до 1000 мм опадів.

Клімат високогірних областей Альп і Піренеїв характеризується високою вологістю. Основні метеорологічні показники сильно відрізняються в різних висотних зонах. Улітку йдуть сильні дощі, часті тумани. Танення снігів починається в травні й супроводжується розливами гірських рік. Суворі зима (середня температура січня -10°C) зі сильними вітрами та хуртовинами. Товщина стабільного снігового покриву в окремих частинах Альп досягає 10–12 см. Тому для ведення бойових дій у горах необхідне

відповідне екіпірування особового складу та облаштування бойової техніки. Саме це зумовило формування в складі СВ ЗС Французької Республіки окремих полків гірських стрілків (див. пункт 5.2.2).

3.5. Ґрунти і рослинний покрив

Важливою передумовою для ведення інтенсивного сільського господарства є наявність значних площ родючих ґрунтів (рис. 3.2). У державі сформувалися різноманітні типи ґрунтів, що пов'язано зі специфікою геологічного розвитку підстиляючої поверхні, інтенсивністю геоморфологічних процесів і кліматичними умовами.

Низка їх фізичних і хімічних показників мають важливе значення в розміщенні військ та їх маневреності. На більшій частині території Франції поширені різні види буроземів, а на узбережжі Середземного моря — червоноземи. У Північно-французькій низовині переважають різного виду глиняні та суглинні ґрунти, що пов'язано зі значним зволоженням цих районів. Якщо в суху пору року це сприяє пересуванню по території, то в період випадання опадів вони перетворюються в багнюку, що блокує переміщення. Близькість ґрунтових вод у Фландрській низовині та значне поширення карсту в Лангедоці, Провансі та Юрі не дозволяють проводити значні інженерні роботи. У басейні Гаронни та в Ландах домінують піщані та суг-линисті бурі, місцями заболочені ґрунти, що утворюють у період дощів багнюку. Це створює суттєві складнощі для будівництва і прокладання доріг. Значна частина території гірських районів зайнята щебеневими та скелястими ґрунтами, а окремі райони взагалі його не мають (плато Лімузен і Кос). У долині Рони, на елювіальній основі, сформувалися переважно піщано-гравові й піщано-мулисті ґрунти, що мають велику родючість. Таким чином на території Франції є значні площі з ґрунтами з високим рівнем фертильності (рис. 3.2). Це зумовлює великий ступень розораності її території та призводить до формування антропогенних ландшафтів.

Морський помірно-теплий і вологий клімат, характерний для більшої частини території країни, обумовлює панування світлих широколистяних порід дерев у лісових масивах. Хвойні ліси покривають верхні частини схилів Вогез, Альп й Юри, а також формують великий масив у Ландах (рис. 3.2). Діброви поширені в басейні Дордони і на схилах Піренеїв. Вічнозелена субтропічна широколистяна рослинність (переважно маквіс і горига) характерна для районів Середземномор'я. Серед природних рослинних останнього природно-територіальних комплексів лише густі чагарникові зарості маквісу є значною перешкодою для просування наземних видів ЗС, особливо піхоти. Саме в них і ховалися загони маків в період з 1941 по 1944 рр. Також велике значення в забезпеченні війська в похідних умовах паливом для приготування їжі та обігріву особового складу становлять великі масиви хвойних лісів в Альпах, Вогезах і Піренеях. Не менш важливе їх значення і при формуванні оборонних рубежів та блокуванні шляхів сполучення в гірських районах. Проте, варто зазначити, що переважну більшість території країни займають різного ступеня окультурення антропогенні ландшафти.

Серед усіх типів ландшафтів найбільші площі займають бокажи — поєднання огорожених полів засіяних зернових з невеликими дубравами чи стрічковими насадженнями садових дерев. Класичні бокажи притаманні Північно-французькій рівнині. Причому слід зазначити, що дерева висаджені на непридатних для вирощування

зернових схилах, або на вершинах пагорбів, поруч із колодязями та господарськими будівлями. Саме спираючись на цю специфічну форму територіальної організації ландшафту в Нормандії танкові з'єднання німецьких військ організували доволі ефективну оборону на першому етапі проведення вже згадуваної операції “Оверлод” (1944). Контроль над командними висотами; створення вогневих точок у лісопосадках, поруч зі стратегічними шляхами, та підпалення стиглої стерні дозволили надовго стримати просування сухопутних англо–американських військ у напрямку на Канн і Руан. Лише, завдячуючи домінуючому положенню в повітрі американської і британської авіації та відсутності підкріплення з резерву ставки німецького Західного фронту, було досягнуто перелому в операції [див. 15, с. 242-246; 79; 134]. Не менше значення в оборонному плані мають і природно–територіальні комплекси, що сформувалися в районах вирощування винограду. Специфіка їх культивування дозволяє перетворити виноградники в перепону для просування піхоти та легких видів бронетехніки, що намагається форсувати таку перепону. Ці військово–географічні властивості виноградників були використанні австрійцями при створенні оборонного чотирьохкутника в Венето, що дозволило їм отримати перемогу в битві під Кустоца над значно більшим п'ємонтським військом Карла–Альберта I (25.07.1848 р.) під час I війни за об'єднання Італії в єдину державу.

Підсумовуючи викладене у цьому розділі дисертаційного дослідження можемо зробити такі загальні висновки:

1) Розміщення в Римленді, на перехресті стратегічних шляхів, робить геополітичне положення метрополії в Європі унікальним за своєю важливістю, а наявність ядерної зброї та заморських володінь, дає повне право вважати Францію великою державою світу. Одночасний вихід до Атлантичного океану і Середземного моря дозволяє проводити активну зовнішню політику, а четверте місце в Європі за площею зумовлює важливість морської та сухопутної геостратегії у розвитку держави.

2) Державний сухопутний кордон (за виключенням північно–східної ділянки) проходить по значним перепонам для просування військ — горам. Саме природна незахищеність північно–східної частини території метрополії, яка, проте є найбільш освоєна в господарському плані та де знаходиться столиця держави, стала однією з передумов ведення тут важливих воєнних операцій I і II світової війни.

3) Франція не має світового рівня покладів корисних копалин, тому потреби господарства в них переважно забезпечуються поставками із заморських департаментів і територій та з колишніх колоній в Африці. Значна залежність держави від імпорту вуглеводнів зумовила розвиток ядерної електроенергетики на базі власних покладів урану. Цьому сприяли такі фізико–географічні характеристики території Франції — сейсмостійкість (за виключенням піднятих в альпійському орогенезі герцинідів Піреней й Альп) та значні запаси поверхневих прісних вод.

4) Переважно рівнинний рельєф країни сприяє розбудові всіх видів транспортних комунікацій, а доволі рівномірний розподіл по території метрополії річок, що з'єднані каналами, дозволяє повністю забезпечувати потреби війська в прісній воді та використовувати їх при організації оборони і для переміщення військ.

5) Помірний клімат рівнинної частини Франції створює комфортні умови для розміщення СВ і розвитку авіаційного сполучення. Відсутність значних лісових масивів, великих боліт і озер дозволяють проводити широкомасштабні військові

маневри та розвивати всі види господарської діяльності.

В цілому територія метрополії зручна для ведення бойових дій всіма видами ЗС.

РОЗДІЛ 4

ВІЙСЬКОВО–ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЕКОНОМІКИ ФРАНЦІЇ

Для правильного розуміння сучасної територіальної організації ЗС держави, виходячи з теоретико–методичних положень (розділ 2), є необхідним усвідомлення специфіки просторових процесів життєдіяльності суспільства. Саме тому слід вивчити спочатку головні риси його розвитку, які почасти обумовленні не тільки внутрішніми, але й зовнішніми чинниками. Для забезпечення надійної оборони країни є визначальним наявність значної кількості населення, яке спроможне нести військову службу. Не менше значення при плануванні розгортання військ та їх територіальної організації має існуюча система розселення населення, адже ЗС насамперед покликанні захистити громадян певної країни та її територіальну цілісність. Не менш важливим питанням оборони країни та нормального функціонування її війська є стан розвитку її господарства, а особливо стратегічно важливих галузей промисловості, та окремих регіонів.

4.1. Історико–динамічний аналіз становлення адміністративно–територіального устрою Французької Республіки

Протягом усієї історії держава послідовно розширювала територію метрополії переважно в східному напрямі. Вважаємо, що історичний антагонізм Франція — Німеччина зумовлений більш давнім протистоянням *rex imperium* із *rex barbaricum*. Адже, до утвердження влади Римської республіки в Галлії, остання була частиною кельтського світу й складала із сучасною Німеччиною єдиний культурний і політичний простір. Поразка військ Варія в Тевтобурзькому лісі (9 р. до н.е.) призвела до стабілізації кордонів Римської імперії по Рейну і зумовила різку відміну між романізованими галлами і варварськими кельтськими, а пізніше давньонімецькими племенами. Сучасна французька етнічна територія, фактично співпадає з римською Галлією. Більш того, в апогей територіального розширення держави за часів I імперії (1807), вона майже повністю повторює контури Римської імперії періоду розквіту (поч. II ст. н.е.) в Західній Європі. Остаточо протистояння Франції з Німеччиною оформилося під час боротьби спадкоємців Карла Великого за його імперію. Верденська угода (843) визначила межі Західно–Франського королівства по річкам Рони, Мозелю, Соні й Шельді, заклавши тим самим основу наступних воєн. Поява однієї з перших централізованих держав в Європі (XI ст.) — королівства Франція, надало новий імпульс у політиці по-вернення спадку Карла Великого. Характерно, що, за виключенням Дофіне (1349), Бретані (1532) і Корсики (1768), решта великих феодалських володінь

була приєднана в результаті переможних війн. Це сформувало в французькому суспільстві високий авторитет вояка і специфічну рису ментальності — гордість за військові звитяги предків.

Слід зазначити, що в формуванні держави за Старого Режиму можна виділити два значних етапи. Перший — закріплення влади над Міді й другий період — розширення меж держави на схід. Ліквідація альтернативних Парижу центрів політичної влади — Тулузи (приєднана до домену короля у 1271 р.), у результаті альбігонських воєн (1208–1244) [див. 82, р. 183], і Туру, у наслідок ліквідації імперії Плантагенетів (1299), остаточно закріпило за Капетінгами примат державної влади загальнонаціонального масштабу. Саме спираючись на Міді королі династії Валуа виграли Столітню війну (1337–1453) та підготували базу для подальшого розширення меж королівства на схід. Другий період розпочинається Італійськими війнами (1494–1513) — першим широкомасштабним втручанням Франції в загальноєвропейські конфлікти. Наступне велике збільшення території королівства відбулося за правління Людовика XIV, коли, в низці воєн, *grosso modo* було встановлено сучасний північно–східний кордон держави та короткотривала гегемонія в Європі (1648–1668).

Новий етап у формуванні території Франції починається з проголошення принципу самовизначення нації Національною Асамблеєю (1791). Висування вимоги щодо створення держави на етнічному принципі дало підстави для анексії низки анклавів. Пізніше в основу загарбання суміжних територій було покладено теорію “природних кордонів” [89, р. 91–96]. Справжній апогей гегемонії Франції в континентальній Європі та максимальне розширення території держави припадає на I імперію (1807–1812). Повернення Бурбонів призвело до відновлення кордонів 1791 р. і втрати більшості раніш приєднаних територій. За правління Наполеона III відбулася активізація південного вектору зовнішньої політики держави, що дозволило закласти підвалини Французької колоніальної імперії та остаточно включити до складу метрополії Ніццу і Савою (1860). Процес формування території метрополії завершився в 1947 р., у зв’язку з приєднанням долин Тенд і Ля-Бріг на франко–італійському прикордонні, що входили до складу князівства Ніцци до утворення Італійського королівства. У цей самий час остаточно було повернено Ельзас і Лотарингію, що перебували в складі Німеччини (1871–1918 і 1941–1945 рр.).

Така складна історія формування території французької національної держави зумовила наявність у минулому численних територіальних спорів між Францією та іншими державами. Зараз залишилося невирішеним лише питання Віссембургу. У 1949 р. анексія ліс Обермюндат (650 га федеральної землі Саар (ФРН), що до 1919 р. входили до складу комуни Віссембург) була легітимізована німецько–французькою конвенцією (1961), яку, проте, у 1963 р. не було ратифіковано Буденстагом [120, р. 824]. Відсутність демаркованого державного кордону між залежними володіннями Нідерландів і Франції на острові Сен–Мартен не дозволяє чітко визначити дію національних зако-нодавств обох держав [120, р. 904, 999]. Суперечить Антарктичній угоді (1959) проголошення заморською територією Республіки землі Аделі (1950) [120, р. 903].

В адміністративно–територіальному плані метрополія поділена на 24 регіони і 96 департаментів. Департаменти поділяються на 339 округів, а ті на 4069 кантонів і 36779 комун [120, р. 763]. Беручи до уваги, що адміністративно–територіальні одиниці

метрополії мають ординарний статус (за виключенням островів Конферанс, що є франко-іспанським кондомініумом і нейтральної автомобільної дороги, що з'єднує Іспанію з її анклавом на території Франції — Ллівія) розглянемо детальніше в табл. 4.1 політико- і адміністративно-територіальний устрій заморських складових Французької Республіки. Такий складний політико-адміністративний устрій держави зумовлений специфікою її політичного розвитку в період після II світової війни.

4.2. Економіко-географічні особливості господарства Франції

Франція має глибоку диверсифіковану постіндустріальну економіку (рис. 4.1). Як типова розвинута країна, вона виступає значним імпортером сировинних ресурсів і палива та має міжнародну спеціалізацію на продажі промислових товарів.

Таблиця 4.1.

Політико- і адміністративно-територіальний устрій заморської частини Французької Республіки

Офіційна назва	Політико-адміністративний статус				Кількість адміністративно-територіальних одиниць				
	регіон	заморський департамент	заморська територія	територіальний колектив зі спеціальним статусом	округів	дистриктів	комуна	кантонів	залежних територій
Гваделупа	+	+	-	-	-	-	-	-	6
Майотта	-	-	-	+	-	-	17	-	-
Мартініка	+	+	-	-	3	4	-	4	-
Нова Каледонія	-	-	-	+	-	3	12	-	15
Реюньон	+	+	-	-	4	-	24	47	5
Сен-П'єр і Мікелон	-	-	-	+	-	-	2	-	-
Французька Гвіана	+	+	-	-	2	-	22	-	-
Французька Полінезія	-	-	+	-	5	-	-	-	1
Французькі південні та антарктичні землі	-	-	+	-	-	4	-	-	-

Складено за [120, р. 903–905, 907, 910–913; 122, р. 1025].

У цілому власні природні ресурси не забезпечують потреб господарства, що є дуже залежним від зовнішніх джерел постачання стратегічної сировини (табл. 3.1). У зв'язку з цим створено державний недоторканий резерв, який дозволяє забезпечити потреби метрополії на три місяці, відповідно до існуючого рівня споживання. В експорті переважає продукція машинобудування (37,2), найвищий цей показник у виробництві машин і устаткування для металургії (77,9), каучукової (76,4) та текстильної промисловості (75,0% від загального випуску) [117, р. 99]. Водночас фактично повністю вичерпані можливості для виробництва промислової продукції за рахунок “економії імпорту”, що призвело до розвитку галузей, що потребують високого ступеня витрат кваліфікованої праці та значних інновацій. До нафтової кризи 1973 р. господарство Франції розвивалися переважно екстенсивним шляхом, але після різкого підйому цін на паливо та енергоносії на світовому ринку, почався складний процес трансформації. Відбулося згортання окремих традиційних галузей, що призвело до появи депресивних староіндустріальних районів (напр., департамент Нор). Криза в традиційних видобувних районах, викликана вичерпаністю мінеральних ресурсів і поставками більш дешевої сировини з країн Третього світу, зумовила орієнтацію в розміщенні ресурсомістких виробництв на морські та океанічні узбережжя, їх концентрацію навколо мегаполісів, у зв'язку з переробкою значних обсягів вторинної сировини. Процес поглиблення внутрішньогалузевої спеціалізації та тяжіння до моря найяскравіше спостерігається в нафтохімічному комплексі, що глибоко залучений у світогосподарські процеси. Найбільш підприємства з переробки сировини нафти сформувалися в припортових комплексах Дюнкерку, Гавру і Фосу (рис. 4.1).

Глобалізація призвела до зростання мобільності в розміщенні виробництва завдячуючи посиленню гнучкості територіальної структури господарства, а це призводить до досить значних змін у геоeкономічному каркасі держави. Важливою особливістю сучасної економіки Франції є набуття величезного значення в просторовому розміщенні виробництва екологічного та соціального чинника. В умовах глобалізації, розвиток господарства багато в чому визначається витратами на науково–дослідні роботи, це стає невід'ємною часткою конкурентних переваг територій. У результаті розгортання науково–технічної революції посилюється нерівномірний розвиток окремих галузей промисловості. Варто зазначити, що в Франції двадцять відсотків приросту ВВП в період з 1996 по 2000 рр. дало залучення технологій у сфері інформатизації та комунікацій [95, р. 14].

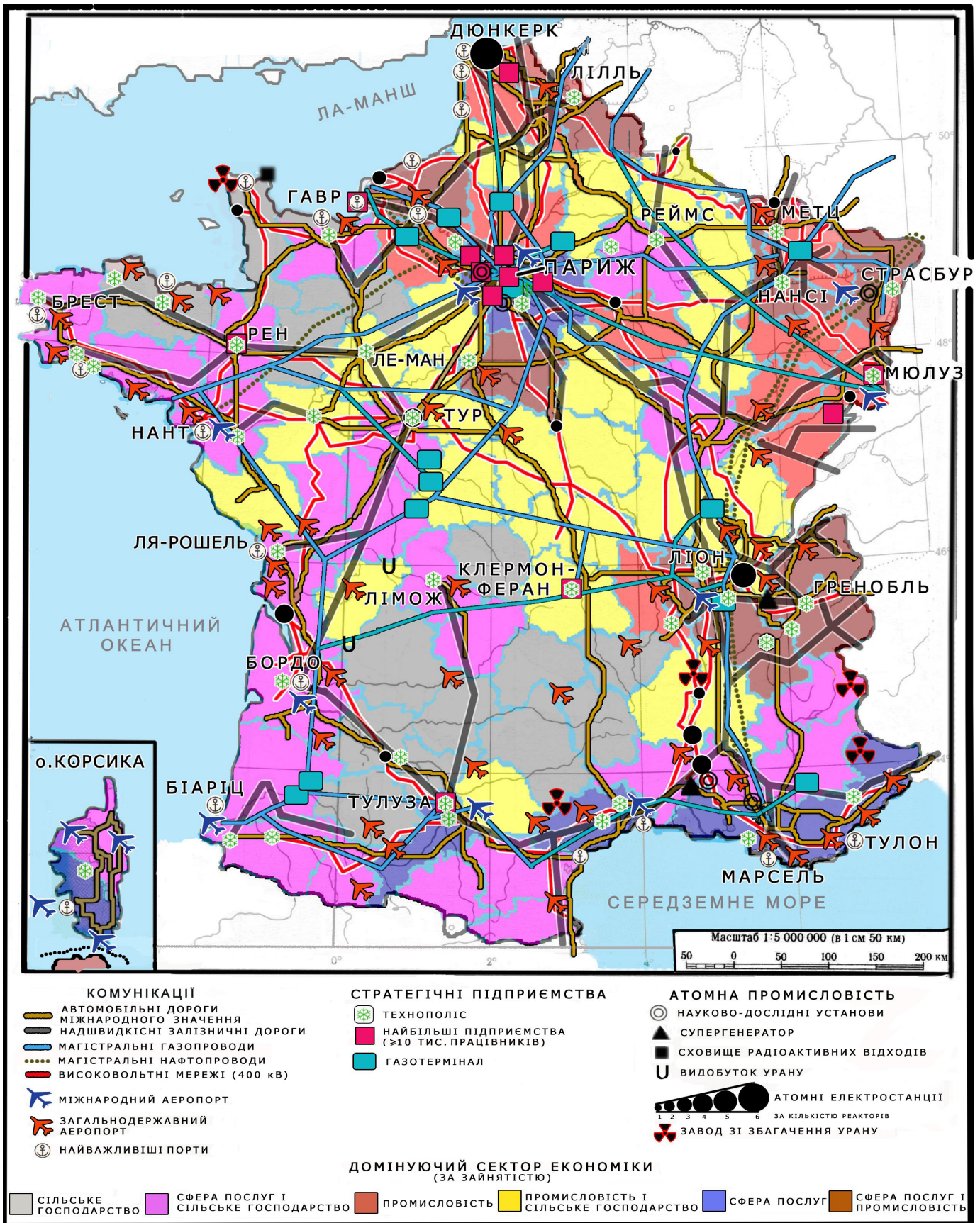

Рис. 4.1. Геоелектронічна організація сучасного господарства Франції
 Складено за [105, р. 16, 19-103, 166, 185; 63, р. 11-12, 29; 107, р. 34; 22].

Це призводить до глибокої внутрішньогалузевої спеціалізації, зосередження високотехнологічного виробництва в мегаполісах, або навколо провідних науково-дослід-

них центрів, з метою отримання права першого доступу до нових розробок і висококваліфікованої робочої сили (рис. 4.1). Прикладом цьому слугує рішення компанії “Ренк Ксерокс” щодо створення свого центру досліджень в Європі в Греноблі [73, р. 130]. Таким чином зростає значення держави в керуванні та розподілі фінансування науково–дослідних розробок, що стає необхідним елементом регіональної політики в розвинутих країнах світу.

4.2.1. Промисловість та її військово-стратегічні галузі

Особливістю сучасної французької промисловості є наявність значного державного сектору. Не зважаючи на проведену приватизацію уряд має контрольні пакети акцій провідних національних компаній. Водночас, вирішальна роль у розвитку господарства належить великому приватному капіталу, що об’єднаний у низку потужних фінансово–промислових груп (“Сосьєте Женераль”–“Алькатель”–“Альстом”–“Жене-раль дезо”, “БНП”–“ЮАП”–“Суец”, “Креді–Ліоне”–“АГФ”–“Паріба” та ін.). Економіка Франції протягом 90-х рр. ХХ ст. переживала період стагнації. Незначний приріст ВВП супроводжувався зростанням безробіття і значним бюджетним дефіцитом. Останній є основною фінансовою проблемою держави (у 2004 р. він склав 56 млрд. євро). Незважаючи на це, метрополія займає друге місце в світі за обсягом іноземних інвестицій [117, р. 15]. Закордонні компанії цінують якість французької робочої сили (друге місце в світі за продуктивністю праці), високий науковий рівень досліджень (третья країна за часткою витрат на науку і дослідно–конструкторські розробки у ВВП), наявність передових технологій та стабільність валюти [117, р. 15, 53]. Стратегічними галузями промисловості є атомна промисловість, аерокосмічне машинобудування, електроніка та автомобілебудування. Дамо стислий аналіз сучасних тенденцій їх територіальної організації та вплив на неї специфічних потреб організації системи оборони та просторового розміщення військових об’єктів.

Атомна промисловість має винятково сприятливі природні передумови для розвитку (див. підрозділи 3.2 і 3.3). Наявність висококваліфікованих трудових кадрів, при підвищеному попиті на електричну енергію і великих запасах уранової сировини (табл. 4.2), в умовах зростання цін на енергетичні ресурси, зумовило рішення уряду Франції щодо пріоритетного розвитку цієї стратегічної галузі. Важливим аргументом на користь створення підприємств усього циклу була потреба в гарантованому забезпеченні ядерних сил держави. За тридцять років було створено повний виробничий цикл в атомній промисловості (рис. 4.1), що дозволило надійно, постачати електричний струм найважливішим секторам економіки. Зараз на двадцяти двох атомних електростанціях виробляється $\frac{3}{4}$ всієї електроенергії Франції, десята частина якої експортується [106, р. 99; 117, р. 89]. Окрім цього компанія “Фраматом” є другим у світі виробником реакторів, а завод із збагачення урану в Кадараші виконує виключно закордонні замовлення [117, р. 89]. Слід зазначити, що підприємства галузі повністю належать державі. Завдячуючи цьому уряд контролює національну електроенергетику і має гарантоване своєчасне оновлення ядерних боеголовки національної системи оборони.

Таблиця 4.2.

Забезпеченість Франції мінеральною паливно–енергетичною сировиною

млн. т у нафтовому еквіваленті

Вид мінерального палива	Наявні промислові запаси	Національний видобуток	Рівень самозабезпечення, у відсотках до споживання
кам'яне вугілля	110,0	7,7	41,1
нафта	20,8	3,4	3,8
природний газ	32,2	2,5	10,3
уран	567,0	31,5	45,3

Складено за [120, р. 2072].

При порівнянні територіальної організації стратегічних підприємств і атомних електростанцій (рис. 4.1) можемо побачити, що вони знаходяться на незначній відстані між собою. Іншою рисою їх розміщення є сусідство з важливими військовими об'єктами, які вони забезпечують електричним струмом (див. підрозділ 5.2). Водночас наявність такої великої кількості об'єктів підвищеної небезпеки, що потребують посиленої охорони і гарантування їх цілісності та надійного виробництва у воєнний час, зумовило такі специфічні риси розміщення атомної промисловості: 1) концентрація основних виробничих потужностей зі збагачення в поліфункціональних спеціалізованих районах — долини середньої і нижньої Рони та Ізеру (повний цикл від наукових досліджень до виробництва електричного струму), 2) функціонування монофункціональних районів — видобутку (навколо Ліможу) та підприємств і установ військового профілю (Великий Париж). На решті території метрополії виділяються два райони дисперсного розміщення пунктів атомної промисловості, що відповідають зонам повітряної оборони — Північній (домінують атомні електростанції) та Південній, де чисельно переважають шахти з видобутку і заводи зі збагачення урану [63, р. 11]. Це дозволяє нам зробити важливий висновок про підпорядкування насамперед вимогам оборони держави територіальної організації атомної промисловості Франції.

Аерокосмічного машинобудування так само як ядерна промисловість має тісні зв'язки зі ЗС Франції (див. підрозділ 5.2). Величезні державні інвестиції дозволили контролювати французьким компаніям четверту частину світового ринку літаків та мати стабільне позитивне сальдо в зовнішній торгівлі продукцією галузі [117, р. 102].

Варто зазначити, що на підтримку високого рівня її конкурентоспроможності уряд держави виділяє майже половину всіх своїх видатків на науково-дослідні й дослідно-конструкторські розробки [117, р. 53]. Велика капіталомісткість виробництва зумовила високий рівень його концентрації (на чотири головні компанії припадає 61, 2% загального обсягу виробництва) [117, р. 25]. Причому існує чітка виробнича спеціалізація. Так, ракети і космічні апарати створює "Аероспасьяль" і "Матра", літаки "АТР", вертольоти "Ейрокоптер", мотори "СНЕКМА", а електротехнічне обладнання для космічних апаратів "Алькатель еспас" [117, р. 102-103].

У рамках реалізації європейського цивільного літака "Аеробус" налагоджено тісні контакти з англійськими, іспанськими, нідерландськими і німецькими компаніями в формі консорціуму під егідою ЄС. Також існує тісна співпраця за програмами освоєння космосу. Франція є одною з не багатьох країн світу, що володіє власною супутниковою системою та регулярно здійснює запуск космічних апаратів. Наявність космодрому в Французькій Гвіані та широка виробнича кооперація з країнами-членами ЄС в цій сфері дозволяє нарощувати обсяги виробництва галузі. Більшість працівників

зайнято в авіаційному (815 тис. працівників), лише 10 тис. осіб у космічному машинобудуванні [117, р. 102-103]. Спеціалізованим промисловим кущем є Париж, а вузлами — Тулуза і Байонна. Інші заводи знаходяться в невеликих містах (Борд, Олорон-Сен-Марі, Салбрі, Тарб, Фіжеак, Фос-сюр-Мер), що порівняно близькі до вузлів. Це зумовило найбільшу концентрацію працівників цієї галузі в Аквітанії (14,6 тис. осіб) [117, р. 129]. Окремим важливим елементом її територіальної структури є наявність найбільшого в світі авіасалону в Бурже. Розміщення підприємств у глибокому тилу зумовлено насамперед потребою в надійній обороні цієї важливої для ВПС і стратегічних ядерних сил Французької Республіки галузі господарства.

Електроніка тісно пов'язана з аерокосмічним машинобудуванням. Вона є однією з найбільш динамічних галузей промисловості держави (лише в першу половину 90-х рр. ХХ ст. обсяг її валової продукції зріс на 40,0% [117, р. 106]). Підприємства електроніки переважно знаходяться в технополісах (напр., Софія-Антиполіс) та навколо Парижу (напр., Мелюн). Специфічною її рисою є відсутність великих національних і значна частка іноземних, переважно транснаціональних компаній, таких як “Ренк Ксерокс”, “Хюллет-Паккерд” і “Сіменс-Ніксдорф”. Останні зосереджені в основному в секторі виробництва персональних комп'ютерів і периферійних пристроїв до них. Компанії зі США контролюють виробництво електронного обладнання для медичних потреб. Малі та середні французькі компанії міцно закріпилися на міжнародному ринку контрольних і вимірювальних пристроїв. Лише в секторі виробництва напівпровідників діють двісті підприємств, що контролюють чотири відсотки світового виробництва цієї продукції [117, р. 106]. Найміцніші позиції місцевих компаній у секторі навігаційного і телекомунікаційного обладнання (компанія “СІТ-Алькатель” займає першість у світі за його виробництвом [117, р. 107]), що значною мірою зумовлено великими замовленнями з боку ЗС Франції.

Важливе значення для забезпечення військ технікою для пересування дозволило нам віднести автомобілебудування до стратегічних галузей держави. Щороку збирають майже 3,2 млн. автомобілів та 385 тис. вантажівок і спеціальних автомобілів (четверте місце в світі), причому майже третину з них продають за кордон [117, р. 100]. Національні компанії “Рено” і “Пежо-Сітроен” експортують 2/3 своєї продукції та займають відповідно сьоме і восьме місце в світі за випуском автомобілів [117, р. 100]. Найбільші заводи знаходяться в містах-супутниках Парижу (50) і в Франш-Конте (35 тис. працівників у 1995 р.) [117, р. 101]. За програмою “розвантаження” столиці було винесено значну кількість виробничих потужностей галузі в регіони Нор-Па-де-Кале (28), Лотарингія (18) і Бретань (13 тис. працівників). Вони були розподілені між невеликими (за кількістю працюючих) підприємствами, що наблизило їх до місць дислокації СВ (див. підрозділ 4.3) і призвело до більшої дисперсності автомобільної промисловості в метрополії. Проте зберігається дуже значна концентрація працівників (дванадцять зі сімнадцяти французьких промислових підприємств із кількістю працюючих більше за п'ять тисяч осіб [117, р. 18]), що зумовлена базуванням на фордистській технології зборки автомобілів.

Проведений аналіз розміщення стратегічних галузей дозволив зробити такі важливі узагальнення щодо територіальної структури промисловості Франції. Для неї є характерним історично зумовлений процес концентрації на незначних територіях, де було створено такі форми територіальної організації як спеціалізовані райони, на базі

територіально–виробничих комплексів, що складаються з кущів, вузлів, центрів і пунктів. Проаналізувавши розвиток економіки метрополії за теоретико–методичними вказівками [57, с. 51-78] і застосувавши тематичну карту з [117, р. 19] ми можемо виділити такі спеціалізовані індустріальні райони: Великий Париж – Нижня Сена, Північний (на теренах Фландрії), Ельзас–Лотаринзькій, Ронський (від Ліону до Марселю), Гренобля і Крезю, що складаються з більш дрібних форм територіальної організації промисловості. Виділяються чотирнадцять промислових кущів, що не входять у склад спеціалізованих районів (напр., Ангулем, Бордо, Дьєпп) та 22 вузли (напр., Анжер, Біаріц, Блуа). Не велике число центрів (Доль, Тулон, Шато–Арну та ін.) і пунктів (Нарбонна, Каркассонн, Перпіньян та ін.), що не входять до вище вказаних форм територіальної організації.

Вони переважно знаходяться в Бургундії, Міді й Пуату. Специфікою сучасної територіальної організації промисловості є такі її риси, що справляють прямий вплив на організацію системи оборони і розміщення ЗС Франції, — наявність двох спеціалізованих промислових районів безпосередньо в прикордонні (Ельзас–Лотаринзькій і Північний), а також на невеликій відстані від державного кордону (Гренобль), що зумовлює розміщення поблизу від них значних військових сил, особливо на незахищеному значними природними рубежами північно–східному державному кордоні (див. пункт 5.3.2). Іншими важливим районами оборони є спеціалізовані промислові райони Великий Париж – Нижня Сена і Ронський та кущі й вузли, що розміщені неподалеку від них. Виніс значної кількості підприємств із Великого Парижу в західні регіони Франції та розбудова розгалуженої мережі підприємств–дублерів спричинено окрім інших обставин також стратегічними міркуваннями щодо створення рівнозначної за своїм виробничим потенціалом Ельзас–Лотаринзькому спеціалізованому району сукупності промислових кущів, вузлів і центрів більш дисперсного розміщення між Ренном і Парижем та ефективного забезпечення військ, що охороняють підступи до Парижу з Ла–Маншу, Бретані та Пуату. Майже повна відсутність промислових пунктів в Аквітанії та Гасконі (за виключенням кущів Бордо і По та вузлу Тулузи) дозволяє, беручи до уваги складнощі щодо перетину Піренеїв і висадки на берег Біскайської затоки (див. підрозділ 3.3), не мати тут значних військових контингентів. Ще менше потребують захисту внутрішні регіони метрополії, що знаходяться на межі між Міді й Північчю Франції.

4.2.2. Агропромисловий комплекс та його військово-географічні особливості

Значна інтенсифікація сільського господарства в Франції стала можлива завдяки широкому запровадженню результатів “зеленої революції” і всебічній підтримці аграрного сектору економіки. Зараз метрополія є першим виробником та експортером сільськогосподарської продукції в ЄС [23, с. 8]. Основними товаровиробниками є великі ферми півночі (особливо Іль-де-Франсу), хоча чисельно в державі переважають дрібні та середні господарства. Почасти це зумовлено тим, що, як видно на рис. 3.2, найкращі сільськогосподарські землі Франції знаходяться в басейні Сени і на північному сході метрополії. Високі вимоги сучасного постіндустріального суспільства до якості продуктів харчування та зміна в структурі споживання зумовили домінування у виробництві продукції тваринництва (54,6% від загальної вартості валової продукції сільського господарства в 2004 р.). В основному займаються розведенням великої рогатої худоби і пов’язаним із цим виробництвом молока і сиру. Спеціалізованими районами високо-

товарного тваринництва є Нормандія (велика рогата худоба), Іль-де-Франс (свинарство) і Бретань (птахівництво). Її територіальна організація зумовлена значною мірою територіальною структурою рослинництва. У товарній продукції останнього переважають зернові й кормові культури. Головний район вирощування пшениці — басейни Сени і Луари, кукурудзи — Гаронни. У садівництві найбільші обсяги зборів дають яблука. У Бургундії, Міді й Шампані зосереджені основні райони вирощування винограду, більша частина якого переробляється на вино. Потужними є приміські агропромислові комплекси, що сформувалися поблизу Ліону, Марселю, Парижу і Тулузи та в районі Валлонської конурбації. З року в рік зростає значення риби і морепродуктів у раціоні французів. Це призвело до створення в Бретані та Лангедоці низки спеціалізованих потужних підприємств зі штучного розведення особливо цінних порід риб і морських молюсків. Розвитку переробної ланки агропромислового комплексу в метрополії сприяла цілеспрямована державна політика щодо розбудови транспортної мережі.

4.2.3. Транспортний комплекс

У цілому для транспортної системи Франції характерним є коридори–полімагістралі (рис. 4.1), у зв'язку з найбільш насиченою в світі та найдовшою в ЄС автомобільною мережею [23, с. 10]. Провідною є вісь Сена–Рона, яка, з одного боку, поєднана через Марну і систему каналів із Рейнським басейном (див. підрозділ 3.3), а з іншого, — виходить до Атлантичного океану та Середземномор'я (рис. 3.2) по лінії Париж–Тур–Пуату–Бордо–Тулуза–Монпельє та Ліон–Марсель. Столиця залишається найбільшим транспортним вузлом держави, що має загальносвітове значення в міжнародному авіаційному сполученні (два міжнародних аеропорти та одинадцять аеродромів місцевого призначення). Також великі аеропорти споруджені в Бордо, Марселі, Ніцці й Тулузі. У цілому аеродромна мережа метрополії складається з майже 740 аеродромів і місць для посадки літаків усіх типів. З них 105 придатні для базування й розміщення бойової та військово–транспортної авіації. Більшість цивільних авіарейсів виконує одна з найбільших авіакомпаній світу “Ер Франс”.

Першість за обсягами перевезень у державі займає автомобільний транспорт. Більше 2/3 автошляхів Франції становлять дороги з твердим покриттям, що з'єднують усі її важливі господарські центри. Стратегічне значення мають два автомобільні тунелі в Альпах — під Монбланом і перевалом Френжюс (довжиною 11,7 і 12,9 км) та залізничні тунелі до Великобританії, Італії й Швейцарії.

Майже половина залізничних доріг метрополії електрифіковано і на головних магістралях прокладено двохколіїні, а навколо важливих транспортних вузлів — багатоколіїні лінії. Специфічною рисою французьких залізниць є наявність добре розгалуженої мережі надшвидкісних пасажирських поїздів (рис. 4.1). Зважаючи на те, що країна веде активну зовнішню торгівлю, велике значення в розвитку її економіки відіграє морське судноплавство, що забезпечує більшість перевезень відповідних вантажів. Слід зазначити, що, на відміну від України, основу морського торгового флоту цієї держави становлять кораблі, що знаходяться в експлуатації менше десяти років. Основний обсяг їх вантажоперевезень припадає на сиру нафту і зріджений газ, що перевантажують у спеціалізованих портах. Більша їх частина переробляється на місцевих підприємствах, а частина постачається

системою магі-стральних нафто– і газопроводів по всій Франції та за її межі (рис. 4.1).

Останнє місце за обсягом перевезень займають внутрішні водні шляхи. Не зважаючи на першість метрополії в Західній Європі за їх довжиною цей вид транспорту слабо використовується через незначні глибини переважної більшості судноплавних річок і каналів (див. підрозділ 3.3).

4.2.4. Демографічний потенціал і трудові ресурси

Франція однією з перших країн світу зазнала в другій половині XIX ст. скорочення чисельності народжуваності та зростання в демографічній структурі суспільства частки людей похилого віку [59, с. 29]. Уже на поч. XIX ст. це призвело до проблем із набором до війська, яке тоді комплектувалося на основі загальної військової повинності. З метою ліквідації цієї проблеми до ЗС III Республіки почали набирати туземців у колоніях (т.з. “колоніальні війська”) і формувати військові з’єднання з іноземців, що або виявили бажання служити у французькому війську, або були підданими держав, з якими було заключено угоду про військовий союз.

Зважаючи на стабільне скорочення частки власне етнічних французів, було спрощено умови щодо набуття громадянства та полегшало умови проживання на території метрополії працездатним іноземцям, які могли нести військову службу.

Іншим важливим кроком у цьому плані стало надання французького громадянства етнічним європейцям та юдеям, які мешкали в заморських колоніях. Таким чином політичне керівництво III Республіки спромоглося встановити паритет у чисельності ЗС з II рейхом, що в кінцевому результаті стало одною з причин перемоги в I світовій війні. У період після закінчення II світової війни ситуація з набором до війська іноземців суттєво змінилася (див. підрозділ 5.1).

Продовжувалася політика із залучення дешевої робочої сили спочатку з країн Європи, а потім заморських департаментів і територій Французької Республіки та держав, що виникли на місці колишніх її колоній. Особливо великим був вплив арабів із Магрибу та африканців з колишньої Французької Західної Африки. Це призвело до того, що наприкінці 90-х рр. XX ст. в метрополії постійно жило чотири мільйони іноземців [59, с. 34]. Погіршення економічної ситуації в метрополії викликало скорочення зайнятості цих іммігрантів та зростання серед корінних французів ксенофобських настроїв. Проте, варто зазначити, що зараз кожен четвертий громадянин Французької Республіки, який постійно мешкає в метрополії, є емігрантом у другому чи першому поколінні [59, с. 34]. Якщо іммігранти, які прибували до країни до 60-х рр. XX ст., доволі швидко інтегрувалися до французького суспільства і часто їх діти ставали цілком схожими на етнічних французів (за виключенням ортодоксальних юдеїв та вихідців з Індокитаю), то поява виразно відмінної за етнічною (араби) і релігійною ознакою (мусульмани) численної іммігрантської громади, представники якої мешкають в окремих кварталах, зберігають значні відмінності в побуті, манері життя і в мові поставило перед політичним керівництвом V Республіки в кін. XX – на поч. XX ст. низку нових питань, які суттєво впливають і на розвиток ЗС цієї держави. Неможливість збереження масової армії, що комплектується на основі загальної військової повинності зумовлено тим, що більша частина арабо–мусульманської молоді, яка є громадянами

Франції, має невисокий рівень освіти, слабо знає літературну французьку мову, дотримується мусульманських забобонів щодо повсякденного життя тощо. Окрім того, саме з цього середовища вербуються релігійні фанатики–терористи та члени бандитських угруповань. Водночас сама ця етно–конфесійна група має найбільший позитивний прирідний приріст населення в країні та в разі незмінення ситуації, через двадцять – тридцять років стане панівною в структурі французького суспільства. Саме в кін. 70-х рр. XX ст. частка сільського населення в метрополії, яке займалося сільськогосподарською працею, впало до двадцяти, а на поч. XX ст. до чотирьох відсотків усього зайнятого населення [59, с. 35]. Це призвело, по–перше, до ліквідації значної кількості дрібних і малих поселень (особливо в центральних районах країни), які становили основу для розміщення військових гарнізонів; а по–друге, до загального зменшення чисельності фізично розвинутого і здорового населення, яке можна залучити до військової служби.

Для системи розселення Франції є характерним зосередження більшості населення в кількох урбанізованих районах: Паризька агломерація, Північна конурбація та Ліонська і Марсельська агломерація. Фактично найбільш заселеними та освоєними в господарському плані є східні регіони метрополії, де більшість населення концентрується в долинах річок басейну Сени і Рейну. Не зважаючи на значні зусилля з боку держави і по сьогодні не обмежено зростання чисельності населення в столиці, яка залишається домінуючим економічним центром метрополії (див. підрозділ 3.4). Саме таке виняткове значення Парижу та розміщених на схід від нього регіонів Франції зумовлювало в минулому ведення на цій території головних військових дій усіх значних воєн. У загальних рисах територіальна організація системи розселення та господарства континентальної частини метрополії, як зазначають Ж.-Моно і Ф. де Кастельбажак умовно визначається поділом країни на дві частини “приблизно... за лінією Гавр — Марсель. На схід від цієї межі велика промисловість; на захід — територія менш заселена, ніж Іспанія... зі стагнуючими містами та сільськогосподарськими підприємствами надто маленькими щоб забезпечити пристойний рівень життя” [112, р. 23]. Це стало однією з причин розміщення тут переважної більшості військових об’єктів ЗС Французької Республіки в метрополії. Докладніше питання впливу розміщення господарства на територіальну організацію оборони країни викладено в наступному підрозділі нашої роботи.

4.3. Економіко–географічне районування, як основа територіальної організації оборони Франції

Зважаючи на доволі значні контрасти господарського розвитку метрополії вважаємо за доцільне дати стислий огляд специфіки розвитку її регіонів відповідно до схеми зон цивільної та економічної оборони Франції [122, р. 1663]. З табл. 4.3 видно, що головною проблемою територіальної організації національної економіки є великі міжрегіональні диспропорції в розвитку метрополії, які насамперед пов’язані з гіпертрофією господарського потенціалу в столиці держави. Саме тому вже в перших планах економічного розвитку було закладено завдання щодо обмеження концентрації підприємств у Парижі. Лише з 1955 по 1971 рр. із нього було “виведено” більше трьох тисяч промислових підприємств [117, р. 114] переважно в зони

цивільної та економічної оборони Захід і Південний захід, що сприяло утворенню низки нових центрів господарської активності в стагнуючих чи депресивних районах метрополії.

Найменша за площею зона цивільної та економічної оборони — Париж є найрозвинутішою в економічному плані у всій Франції (табл. 4.3). Зосередження тут основного кадрового потенціалу держави дозволяє створювати понад 1/4 валової вартості продукції її промисловості (2/5 електротехнічної й електронної продукції, третина автомобілів, аерокосмічної техніки і рухомого складу залізниць тощо) [117, р. 125]. Най-більший виробничий потенціал акумулює Великий Париж. У цьому другому в світі центрі банківської діяльності сконцентровано 4/5 найсучасніших послуг вищого класу метрополії (комп'ютерне програмування, фінансовий маркетинг тощо) [93, р. 134]. Така визначна роль столиці в розвитку держави здавна привертала увагу економіко-географів [див., напр., 26, с. 78, 82; 93, р. 125 та ін.]. Велике значення для модернізації господарства має зосередження в Іль-де-Франсі половини наукових кадрів держави та розміщення більшості промислових підприємств у містах-супутниках Парижу [117, р. 125]. Саме тому він є єдиним регіоном, що виділяється одночасно в якості регіону, зони цивільної та економічної оборони та окремого наземного регіону оборони.

Економіка Півночі знаходиться в стадії конверсії. Зменшення виробництва в галузях важкої промисловості викликано закриттям вугільних шахт і підприємств чорної металургії.

Таблиця 4.3.

**Головні суспільно-географічні показники
зон цивільної та економічної оборони Франції (2002)**

Зона цивільної та економічної оборони	Регіон метрополії	Площа, тис. км ²	ВВП, тис. дол. США	Населення, тис. осіб
Париж	Іль-де-Франс	12,01	430183	10952
Захід	Бретань, Верхня Нормандія, Нижня Нормандія, Пеї-де-Луар, Пуату-Шарант, Сантр	154,16	317197	13510
Південний захід	Аквітанія, Лімузен, Міді-Піреней	103,60	138953	6171
Північ	Нор-Па-де-Кале, Пікардія	31,81	117423	5855
Південний схід	Овернь, Рона-Альпи	69,71	173013	6954
Південь	Корсика, Лангедок-Руссільйон, Прованс-Альпи-Кот-д'Азюр	63,46	157119	6062
Схід	Ельзас, Бургундія, Лотарингія, Франш-Конте, Шампань-Арденни	105,22	184321	8113

Складено і розраховано за [122, р. 936].

Зараз переробка мінеральної сировини в цій зоні цивільної та економічної оборони зосереджена навколо порту Дюнкерку. У районах, де колись були підприємства I і II промислової революції, формуються загальноєвропейського значення центри оптової торгівлі та послуг у сфері транспорту (Валансьєнн, Лілль, Рубо та ін.).

У відповідності до загальнодержавних планів розвитку було проведено реконструкцію і модернізацію великих підприємств основної хімії та заводів транспортного машинобудування. Через неможливість конкурувати з іноземними виробниками була закрита значна частина трикотажних фабрик, проте Нор-Па-де-Кале залишається найбільшим у державі виробником текстильної продукції. Новий імпульс господарському розвитку надало відкриття “Євротунелю” під Ла-Маншем (2000) і рекультивация району колишнього видобутку кам’яного вугілля та облаштування узбережжя з метою переорієнтації туристів із курортів Бельгії до цього регіону Франції. Загальною тендерцією його економічного розвитку є зростання значення приморських територій, особливо району Дюнкерку. Як видно з рис. 4.1, тут зосереджено низку стратегічних підприємств держави (великі металургійні й нафтопереробні заводи). Берег Ла-Маншу в цій зоні (рис. 3.2) є переважно непридатним для портового господарства, за виключенням портів Бу-лонь-сюр-Мер і Дьєпп. Пікардія знаходиться між Північним і Великий Париж – Нижня Сена спеціалізованими індустріальними районами, що сприяло формуванню тут одного з найпотужніших у країні агропромислових комплексів, в якому домінує вирощування і переробка овочів. Внутрішньодержавна спеціалізація на рослинництві зумовила розміщення в регіоні найбільшого в Франції центру сільськогосподарського машинобудування (Уаз) [117, р. 132]. Значного розвитку досягли також парфумерна і лакофарбна промисловість, що зумовлено сусідством з Іль-де-Франсом. Отже, безпосередньо поруч із франко-бельгійським кордоном знаходиться Північний спеціалізований поліфункціональний індустріальний район і важливі центри хімічної промисловості в Пікардії, поблизу яких розташовані атомні електростанції та діє єдиний у державі завод із виробництва важкої води (Мазінгарб), що власне і зумовило тотожність меж цієї зони цивільної та економічної оборони з відповідним наземним регіоном оборони.

У територіальній організації господарства зони цивільної та економічної оборони Схід насамперед виділяється потужний Ельзас–Лотаринзький спеціалізований індустріальний район. Поряд із кордоном із Люксембургом і ФРН знаходиться головна залізорудна і металургійна база держави — Лотарингія, де відбувається важка трансформація структури промислового виробництва. Головною її причиною є ліквідація шахт із видобутку червоного залізняку і кам’яного вугілля та закриття, у зв’язку з цим, більшості металургійних підприємств у районі річок Мозель, Орн і Фенч. Зараз відбувається модернізація частини з них, відповідно до вимог екологічного законодавства ЄС, та їх переорієнтація на випуск нестандартного прокату і профільних металевих виробів. У 90-і рр. ХХ ст. у цій зоні цивільної та економічної оборони було відкрито низку нових підприємств працеемних галузей економіки, таких як автомобілебудування і виробництво шин та збережено більшу частину робочих місць у паперово-целюлозній, бавовняній і скляній промисловості. З’явилися технополіси, які покликані надати новий імпульс у господарському розвитку Лотарингії, що значно відстає в своєму розвитку від сусіднього Ельзасу, в якому відбулася найвдаліша трансформація структури зайнятості в державі. Замість великих підприємств бавовняної, деревообробної й целюлозно-паперової промисловості тут, на базі технополісів (рис. 4.1), сформувалися нові галузі економіки — тонка хімія, біотехнології, розробка комп’ютерних програм. Важливе місце продовжує займати важка промисловість. Так, у районі Молюзу зосереджено потужні підприємства основної хімії з комплексної переробки калійних солей родовища Ельзаський поташ.

Регіон посідає друге місце в Франції за виробництвом первинного алюмінію, мотоциклів і телекомунікаційного обладнання. На розміщених у Молюзі й Бельфорі великих підприємствах “Пежо” зосереджено основну чисельність працюючих у промисловості регіону (11225 осіб) [117, р. 115]. Розвиток Ельзасу значною мірою зумовлений його вигідним прикордонним положенням та розміщенням у Страсбурі низки важливих міждержавних установ (Європейський парламент, Комісія з прав людини ЄС, Рада Європи тощо). Завдяки ефекту центру він випередив решту регіонів держави за обсягом залучених іноземних інвестицій. Закордонні компанії контролюють понад сорок відсотків робочих місць у промисловості регіону, що дозволило не тільки мати найменший у Франції рівень безробіття, а й посісти друге місце за ВВП на душу населення [118, р. 115]. Промислові підприємства регіону Шампань–Арденни дають половину штампованих металевих виробів, а виноробні кооперативи більшу частину шампанських вин метрополії [117, р. 122]. Проте, за числом працюючих, першість серед компаній займає відомий виробник готового одягу “Деванле”, фабрика якого знаходиться в промисловому вузлі Трой (2640 осіб у 1995 р.) [117, р. 122]. Електротехнічні центри розосередженого індустріального куща Кот-д’Ор дають половину національного виробництва цієї галузі, проте найбільше число робітників регіону зайнято на великих металургійних підприємствах та на середніх і малих заводах з обробки чорних металів у спеціалізованому промисловому районі Крезе, що виконують великі військові замовлення [117, р. 119]. Стратегічне значення має спеціалізація Бургундії на виробництві електричного обладнання для атомних електростанцій компанії “Фраматом” (Вальдюк). Значний вплив на господарський розвиток Франш-Конте справляє його вдале положення між Ельзас–Лотаринзьким, Ронським і Крезе спеціалізованими промисловими районами та розвинутими в економічному відношенні кантонами Швейцарії (Юра і Невшатель). У регіоні знаходяться великі центри автомобілебудування (заводи “Пежо” в Сошо¹ і Монбельярі дають 36,0% валової вартості промислової продукції регіону) та розосереджений моноспеціалізований куш точної механіки Ду, із центром у Безансоні, на який припадає 4/5 національного виробництва годинників [117, р. 123]. Галузями внутрішньодержавної спеціалізації регіону є виготовлення на більш, ніж 700 малих і середніх підприємств у прикордонних із Швейцарією районах іграшок (25,0) і окулярів (54,0% від національного виробництва) [117, р. 123]. У 80-і – 90-і рр. ХХ ст. відкрито низку заводів основної хімії, що тісно пов’язані виробничою кооперацією з підприємствами “Пежо” по всій країні.

Зона цивільної та економічної оборони Південний схід складається з переважно сільськогосподарської Оверні та індустріально розвинутого регіону Рона–Альпи. Останній протягом усього післявоєнного розвитку стабільно займає друге місце за ВВП у Франції (див. табл. 4.3). На базі великих гідроенергетичних комплексів й атомних електростанцій у регіоні розвинулися енергоємні галузі промисловості — кольорова (виплавка алюмінію і рідкоземельних металів) і чорна металургія (виробництво якісних і спеціальних сортів сталі й металопрокату), точне і транспортне машинобудування, тонка хімія, хімія органічного синтезу та виробництво гуми і синтетичних волокон. У територіальній організації промисловості регіону виділяється північна частина Ронського (ядро — поліфункціональний Ліонський промисловий куш) і Гренобльський спеціалізований індустріальний район. Останній є основою поліфункціонального спеціалізованого району атомної промисловості долини середньої і нижньої Рони та Ізеру (див.

підрозділ 4.1). Його функціонуванню сприяє діяльність низки технополісів (рис. 4.1). За їх чисельністю ця зона цивільної та економічної оборони займає друге місце в метрополії, що дозволяє швидко адаптувати її економіку до нових вимог світового господарства. В Оверні знаходиться третій у Франції промисловий вузол із виплавки чорних металів і виробництва столових приборів (Т'єр), а також індустріальний куш Клермон–Феран, де, на головних заводах компанії “Мішлен”, зосереджено основне виробництва гуми в державі. Іншим важливим аспектом у територіальній організації господарства є наявність курортів світового значення на базі джерел мінеральних вод (Віши та ін.) і гірського, переважно зимового спорту (Куршевіль та ін.). Велике значення на розвиток цієї зони цивільної та економічної оборони справляє її стратегічно вигідне положення на перехресті шляхів із Північно–Західної Європи до Середземномор'я.

На відміну від сильно індустріалізованих зон цивільної та економічної оборони сходу метрополії зона Захід має більш збалансованість у розвитку різних секторів економіки (рис. 4.1). У регіонах Пуату–Шарант і Пеї-де-Луар розвинуте сільське господарство (переважно інтенсивне молочно–м'ясне тваринництво і рибальство) та харчова промисловість. У долинах Луари і Шаранти займаються садівництвом та виноградарством. У промисловості домінуюче положення займає виробництво електротоварів. Так, у регіоні Пуату–Шарант знаходяться заводи лідера в світовому виробництві електромоторів — “Леруа Соме”, а в Верхній Нормандії, провідної національної компанії в сфері побутових електроприладів — “Мулінекса”. Велике значення має суднобудування і портове господарство (Брест, Нант і Сен–Назер тощо). Розвитку сучасних галузей економіки сприяють технополіси, що переважно розміщені в Бретані (рис. 4.1). Наприклад, лише на базі технополісу в Бресті було створено п'ятсот нових робочих місць у галузі комп'ютерних технологій [117, р. 49]. Взагалі це єдиний регіон держави, в якому за останнє двадцятиріччя відбулося нарощування обсягу виробництва і чисельності працюючих у промисловості [117, р. 114]. Значною мірою це пов'язано з розміщенням тут винесених із Парижу підприємств працевістких галузей. Водночас більша їх частина була переміщена на північ регіону Сентр, що дозволяє говорити про формування тут нових центрів авіаційного машинобудування та електроніки. У структурі господарства Нижньої Нормандії виділяється найпотужніший у державі молоко переробний комплекс, що базується на спеціалізованому високотоварному тваринництві. Важливим стратегічним об'єктом цього регіону є новий завод із переробки і сховище зі збереження ядерних відходів у Ла–Казі. У 90-і рр. ХХ ст. було згорнуте металургійне виробництво і закрито шахти з видобутку червоного залізняка. Усе це призвело до концентрації 2/3 індустріальних виробників у трьох найбільших господарських центрах регіону — Каєні, Шербурі й Флері [117, р. 118]. У структурі виробництва нормандської частини спеціалізованого промислового району Великий Париж – Нижня Сена переважають підприємства паперової, харчової, нафтопереробної і нафтохімічної галузей (третина національних потужностей із переробки), що переважно використовують заморську сировину [117, р. 124]. Містоутворюючим видом економічної діяльності його ядер є портове господарство. Слід зазначити, що Гавр стабільно займає друге місце за вантажообігом серед портів Франції. Це зумовлено тим, що до його хатерленду входить найбільший спеціалізований промисловий район держави — Великий Париж – Нижня Сена.

У зоні цивільної та економічної оборони Південний захід так само як у зоні Захід існує незначне домінування промисловості над сільським господарством та значні внутрішні відміни в формах територіальної організації економіки. Стратегічне значення має створення аерокосмічних апаратів (промисловий вузол Тулуза), видобуток природного газу (вузол По), нафти (пункт Парентіс) і потужні підприємства з переробки аграрної сировини (напр., центр Коньяк). У районах Ланд і Піренеїв розвинуте промислове лісівництво, а переробна ланка цього міжгалузевого комплексу і виробництво меблів зосереджені переважно в Лімузені. Як зазначалося вище, аерокосмічне машинобудування, що тісно пов'язане зі ЗС, є галуззю спеціалізації Акві-танії. Тулуза є одним із центрів високих технологій Франції, завдячуючи найбільшим в Європі заводам із виготовлення аерокосмічної продукції та низки спеціалізованих науково-дослідних установ. Велике значення в господарській діяльності регіону має торговельний порт Бордо, в якому сконцентровано підприємства з переробки нафти, продуктів тропічного землеробства і виноробства. Окрім того значна роль туризму в цієї зони цивільної та економічної оборони. Тут знаходиться низка морських і гірських курортів та паломницьких центрів міжнародного значення (Байонна, Біаріц, Лурд та ін.). Ще більші контрасти в суспільному розвитку має французьке Середземномор'я.

У зоні цивільної та економічної оборони Південь, у рамках цілеспрямованої державної політики і завдячуючи значним інвестиціям, було створено низку великих промислових підприємств (кущ Фос-сюр-Мер) і проведено модернізацію аграрного і курортного господарства. Основна частина економічного потенціалу цієї зони зосереджено у південній частині Ронського спеціалізованого індустріального району, де розвинуті підприємства нафтохімічної, судноремонтної, авіаційної, харчової промисловості та чорної металургії. Найбільшим господарським центром є провідний морський торговельний порт метрополії — Марсель. У ньому знаходиться провідне французьке підприємство зі збірки вертольотів компанії “Ейрокоптер” (5720 зайнятих у 1995 р.) [117, р. 134]. Стратегічне значення мають також великі підприємства з переробки нафти промислового вузла Лавера-Фос-Берр (1/5 потужностей) і металургійний комбінат у Фос-сюр-Мер, що виробляє 1/3 сталепрокату Франції [117, р. 134].

Районом економічного зростання є найстаріший в Європі технополіс “Софія-Антиполіс”, в якому, з часу заснування, було створено більше 16 тис. робочих місць у галузі охорони здоров'я і телекомунікацій [117, р. 49]. Зараз формується новий потужний промисловий центр у Буш-дю-Рон (1/4 національного виробництва напівпровідників) [117, р. 134]. У Лангедоці знаходиться великий завод зі складання комп'ютерів компанії “АйБіЕм” у Монпельє і поліфункціональний вузол атомної промисловості в Маркулі. Інтенсивне високотоварне сільське господарство французького Середземно-мор'я спеціалізується на вирощуванні винограду, овочів і фруктів, а в горах переважно займаються відгінним вівчарством. Велике значення в економіці Півдня мають морські курорти світового значення Рів'єри і Лангедоку. В останньому знаходяться стратегічні підземні ресурси питної слабомінералізованої води типу “Перрьє” у Вергезі. До складу цієї зони цивільної та економічної оборони входить найвідсталіша в господарському плані регіон метрополії — Корсика, де зберігаються досить значні відмінності сус-пільного життя від континентальної частини Франції. У зв'язку з переважно сільсь-когосподарською зайнятістю його мешканців має місце постійний відтік населення в пошуках роботи до розвинутих районів метрополії та

вступ на військову службу і до лав сил правопорядку.

Результатом багатовікового розвитку господарства Франції та впливу сучасних глобалізаційних процесів стало формування “флювіально–таласичної системи” геоекономічного каркасу із надзвичайно важливою роллю столиці держави (див. рис. 3.2) [48, с. 7]. Сформовані спеціалізовані індустріальні райони мають виразне направлення з півночі на південь паралельно державному кордону (за виключенням Крезо), причому два з них знаходяться безпосередньо біля нього (Ельзас–Лотаринзький і Північний). Цілеспрямована державна регіональна політика з “розвантаження” Великого Парижу та винесення стратегічно важливих підприємств у тиллові райони західної і південної частини метрополії призвела до створення низки потужних промислових кущів (Ангулем, Ман, По та ін.) і вузлів (Ла–Рош–сюр–Йон, Ренн, Тулуза та ін.) та прискореної модернізації економіки відповідних зон цивільної та економічної оборони. Велике значення при цьому має вигідне транспортно–географічне положення населених пунктів на перехресті транс’європейських коридорів–полімагістралей. Розбудова щільної системи транспортних комунікацій (особливо в східних прикордонних регіонах) та створення мережі надшвидкісних пасажирських залізничних поїздів дозволяє оперативно переміщати значні військові контингенти та сприяє активізації господарської діяльності в економічно відсталих регіонах Франції. Підтримка національного сільського господарства, шляхом надання пільгових кредитів, запровадження передових технологій вирощування, зберігання та переробки аграрної продукції, дозволяє повністю забезпечити внутрішні потреби, виконувати значні поставки за кордон і мати великі резерви продовольства. Наявність у метрополії потужних запасів урану та достатньої кількості проточних прісних вод дозволило розбудувати мережу ядерних електростанцій і створити повний цикл в ядерній промисловості. При розміщенні відповідних її виробничих одиниць можна побачити їх підпорядкування потребам національної оборони. Такі самі міркування були основним підґрунтям при локалізації більшості підприємств аерокосмічного машинобудування в зоні цивільної та економічної оборони Південний захід. Важливим чинником у розміщенні підприємств електронної промисловості в державі є їх наближеність до технополісів і великих міст. Також має значення зосередження основних споживачів її продукції — підприємств аерокосмічного машинобудування та автомобільної промисловості, і необхідність забезпечення їх надійної оборони у випадку ведення воєнних дій. При територіальному розміщенні заводів зі збирання автомобілів були врахована потреба ЗС Франції в оперативному виконанні ремонту та постачанні відповідної техніки. Саме тому більшість із них знаходиться в близькому тилу щодо східного сухопутного державного кордону (зони цивільної та економічної оборони Париж, Північ і Схід).

Підсумовуючи викладене в цьому розділі дисертаційного дослідження можемо зробити такі загальні висновки:

1) У формуванні території держави можна виділити кілька етапів. Під час першого відбулося закріплення примату королівської влади над феодалами і витіснення з території Франції іноземних володарів певних ленів. У другий етап розпочалося розширення меж держави на схід і втручання у загальноєвропейські справи. Третій етап розпочався зі встановлення I Республіки і визнання меж держави за Етнічною ознакою, що пізніше трансформувалося у вимогу встановити кордони за “природніми межами”. Результатом цього стало максимальне збільшення території французь-

кої держави за I імперії. У четвертий період основні зусилля офіційного Парижу були направлені на утримання Ельзасу і Лотарингії у складі держави. В останній п'ятий етап завершилося формування території метрополії та відбулася ліквідація Французької колоніальної імперії.

2) Важливим територіальним аспектом зовнішньої політики Франції є присудність її військових за межами метрополії у специфічних політико-адміністративних складових держави — заморських департаментах і територіях, завдячуючи яким її ВМС мають стаціонарні бази у всіх частинах світу та другу за площею виключну економічну зону в світі.

3) Франція має “флювіально-таласичну систему” гео економічного каркасу, із надзвичайно важливою роллю столиці держави в функціонуванні національної економіки. Цілеспрямована державна регіональна політика з “розвантаження” Великого Парижу та винесення стратегічно важливих підприємств у тиллові райони західної і південної частини метрополії призвела до створення низки потужних промислових кущів і вузлів та прискореної модернізації господарства в них.

4) Широке впровадження сучасних технологій дозволяє мати найбільший обсяг виробництва та експорту сільськогосподарської продукції серед країн-членів ЄС.

5) Сформовані спеціалізовані індустріальні райони мають виразне направлення з півночі на південь паралельно державному кордону (за виключенням Крезю), причому два з них знаходяться безпосередньо біля нього (Ельзас-Лотаринзький і Північний).

6) Розбудова щільної системи транспортних комунікацій (особливо в східних прикордонних регіонах) та створення мережі надшвидкісних пасажирських залізничних поїздів дозволяє оперативно переміщати значні військові контингенти.

7) При розміщенні відповідних елементів територіального зосередження ядерної промисловості та більшості підприємств аерокосмічного машинобудування можна побачити підпорядкування її територіальній організації потребам національної оборони. Важливим чинником формування територіальної структури електронної промисловості в метрополії є їх наближеність до технополісів і великих міст у тилу, через необхідність забезпечення їх надійної оборони у випадку ведення війни. При розміщенні заводів зі збирання автомобілів були врахована потреба ЗС Франції в своєчасному постачанні відповідної техніки. Саме тому більшість із них знаходиться в близькому тилу щодо східного сухопутного державного кордону.

Спираючись на основні результати цього розділу дисертаційної роботи, що були викладені в [6; 37-39] та висновки до цього розділу дисертаційного дослідження перейдемо до аналізу основних закономірностей територіальної організації ЗС Франції.

РОЗДІЛ 5 ЗАКОНОМІРНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗБРОЙНИХ СИЛ ФРАНЦІЇ

5.1. Сучасна оборонна стратегія Французької Республіки в контексті реалізації її внутрішньої та зовнішньої політики

Закінчення II світової війни було однією з головних подій у всьому розвитку держави та нації. Поразка в компанії 1940 р., створення колабораціоністського режиму Віші ультраправими, при наявності уряду в екзилі Ш. де Голля, зумовило кардинальну зміну внутрішньої та зовнішньої політики післявоєнної Франції. Широкий партизанський рух (макі та франк-тірери) на чолі з Комуністичною партією Франції та національно-визвольні змагання в колоніях вимагали від нового керівництва відновленої III Республіки рішучих дій. Домінування США, війська яких власне стали основною армією антигітлерівської коаліції, що звільнили Францію, в Західній Європі, та початок Холодної війни ставили в складне положення офіційний Париж.

У внутрішній політиці правлячі класи вимушені були рахуватися зі сильною компартією, а за межами держави, зі створеними США низкою військово-політичних блоків антирадянської направленості та початком антиколоніальної боротьби в своїх заморських володіннях. Таким чином Франція, що має ключове положення в Західній Європі (див. підрозділ 3.1), повинна була чітко визначитися зі своєю зовнішньополітичною орієнтацією. Втрата держав колишньої Малої та Балканської Антанти, що перейшли до сфери впливу СРСР, початок військових дій в Індокитаї (1946) та повстання на Мадагаскарі (1947) зумовили підвищення значення військових у політичному житті Франції. Великий особистий авторитет Ш. де Голля дозволив їм реабілітуватися в очах громадськості країни після співпраці з режимом Віші.

Перед Республікою стояла низка військово-політичних завдань. На світовому рівні головна ціль полягала в утриманні колоніальної імперії та в проведенні політики лавірування між блоками на чолі зі США і СРСР. В Європі офіційний Париж намагався встановлення непорушності довоєнного франко-німецького і франко-бельгійського державного кордону, унеможливлення відновленню військового потенціалу Німеччини, шляхом активної участі в Нюрнберзькому трибуналі (1945) та демілітаризації французької зони окупації в ній та в Австрії. У межах держави — курс на обмеження впливу прорадянські й проамериканські налаштованих організацій та проведення політики очищення державного і військового апарату від колишніх колабораціоністів, перерозподіл влади на користь Президента Республіки, модернізація системи оборони та відновлення господарства Франції. Прискорений темп розвитку економіки дозволив зменшити вплив компартії на суспільні процеси.

Цьому сприяло збільшення протягом усього післявоєнного періоду чисельності службовців, частка яких у 2002 р. склала 29,0% від загального числа активного населення держави, при скороченні числа промислових робітників (26,7) і майже повної ліквідації селянства (2,5%). Офіційний Париж утримував протекторат над Монако та Андоррою та зберіг свою присутність у світі. Важливим етапом у розвитку ЗС держави було створення ядерної зброї (1960), що, як влучно зазначив Т. де Монбріаль, “замінила лінію Мажіно” [113, р. 162] і дозволила проводити самостійну зовнішню політику. Це проявилось у виході з військової структури НАТО (1966) та підтвердженні статусу великої держави в зв’язку зі створенням зони французького франку в Африці (1973) і збереженням у складі Республіки важливих у стратегічному плані територій у всіх частинах світу.

Зростання конкуренції на міжнародному ринку і втрата монопольного положення в колишніх колоніях призвели до кардинальної перебудови структури економіки і зовнішньої торгівлі Франції, яка стала одним з організаторів макрорегіональної інтеграції в Західній Європі, що дозволяє їй конкурувати на світовому ринку зі США, Японією та новими індустриальними країнами. У 1962 р. вона виступила ініціатором створення Єдиної аграрної політики ЄС, що дозволила повністю забезпечити державу сільськогосподарською продукцією. Шенгенська конвенція (1991) впровадила вільне переміщення громадян, що сприяло забезпеченню дешевою робочою силою, а підписання роком пізніше Договору про ЄС призвело до утворення вільного ринку, тоді як за угодою Порто між ЄС та Європейською асоціацією вільної торгівлі було засновано Європейський економічний простір. Таким чином було створено найбільший у світі мегарегіональний ринок.

Закінчення Холодної війни та крах рах sovietica призвело до того, що єдиною наддержавою залишилися США, що, водночас, повинні рахуватися з іншими великими державами (у т.ч. і з Францією). Саме тому вони зацікавлені “в поверненні до однополярної системи, щоб самостійно приймати всі рішення” [60, с. 9], тоді як більшість країн світу навпаки зацікавлені в багатополлярній системі. Цей процес унеможливив встановлення відносин політичного домінування однієї держави–члена в ЄС. Водночас Франція, попри глибоку співпрацю в рамках цього інтеграційного об’єднання, не поспішає з делегуванням політичних повноважень загальнокомунітарним структурам.

Найяскравіше це проявляється при формуванні Спільної зовнішньої політики та політики безпеки, у дискусіях щодо створення європейської армії. Варто зазначити, що розширення складу ЄС іде вслід за поширенням НАТО (див. рис. 3.1). Це стало можливо, в зв’язку з тим, що “ймовірна російська загроза зникла щонайменше на чверть століття”, і тому “основне завдання Атлантичного альянсу, підтримувати присутність США в Європі” [60, р. 285]. З метою просування власних товарів на схід Європи ЄС було ініційовано розбудову транс’європейських транспортних коридорів (Критська конференція, 1994). Саме тому вступ держав колишнього соціалістичного табору в ЄС призвів до зміцнення його конкурентного положення у світі [75, р. 283]. Тому інтеграція України в ЄС і НАТО а priori активізує розвиток двохсторонніх відносин з їх країнами–членами. Налагодження взаємовигідних відносин із ними потребує впровадження комплексних заходів у

всіх сферах можливої співпраці. Усі ці складні політичні процеси справили сильний вплив на розвиток господарства держави.

Основні положення сучасної оборонної стратегії Франції були розроблені ще в 1954 р. генералом П.-М. Галлуа (див. підрозділ 1.1) і затверджено в якості офіційної “Концепції оборони Французької Республіки” Радою міністрів цієї держави 07.01.1959 р. і встановлювали два пріоритети: “санктуаризація” території метрополії та створення ядерного арсеналу достатнього для нанесення непоправних втрат ворогу (концепція “залякування слабким сильного”). З цією метою було ініційовано інтеграційні процеси в рамках ЄС, що повинні сприяти створенню гарантованої зони безпеки навколо держави в Європі.

Після приходу до влади правочентристів на чолі з Ж.Шираком (1995) офіційний Париж знову виступає з деголлівською ідеєю створення незалежної від США системи європейської оборони. Підтвердженням цього є ініціатива Франції та Великобританії (1998) щодо створення Спільної політики в сфері безпеки і оборони ЄС для проведення самостійних операцій із врегулювання кризових ситуацій в Європі. Кінцевим результатом цього зовнішньополітичного і військового курсу має стати створення багатонаціональних військових формувань під егідою ЄС та/чи Західноєвропейського союзу, що складатимуть основу для формування в майбутньому єдиних ЗС ЄС.

Головні сучасні завдання системи оборони метрополії визначені в програмі комплексної реформи ЗС держави (1997 – 2015). Було зроблено наголос на одночасній модернізації військової техніки, зменшенні державних видатків на оборону, оптимізацію структури управління, скорочення чисельності військовослужбовців на 143,3 тис осіб до 2002 р. [59, с. 119] й забезпечення та підвищення рівня професіоналізму військовослужбовців. Саме тому з 31.12.2002 р. ЗС комплектуються виключно на професіональній основі. Наріжним каменем у всій національній системі оборони залишаються стратегічні ядерні сили, що сконцентровані у ВМС і військово–повітряних силах (ВПС). Окремий акцент у сучасній оборонній доктрині Франції зроблено на особливій співпраці в рамках ЄС з європейськими країнами–членами НАТО. Підтверджено важливість подальшої розбудови Європейського корпусу і взято курс на тісніше співробітництво з керівництвом НАТО, що проявилось у відновленні участі держави у військовій структурі цього блоку (1999). При чому було чітко заявлено про збереження національної незалежності, шляхом підтримання мінімально можливого рівня озброєння й чисельності ЗС необхідних для надійного захисту територіальної цілісності держави. Тому головними цілями оборонної стратегії Франції є збереження власного ядерного потенціалу і модернізація звичайних озброєнь усіх видів ЗС у процесі створення професійного високотехнологічного сучасного війська, що має оперативно ліквідувати з мінімальними втратами загрози державі та її громадянам [докладніше в 74; 97; 100; 127].

У рамках європейської авіаційної групи досягнуто домовленості про створення спільного франко–британського військового формування (1998) та взаємодію між військовими штабами обох держав при врегулюванні криз і застосуванні військової сили, здійснення поглибленого обміну інформацією щодо військової діяльності поза рамками НАТО. Важливим етапом у створенні європейського військового контингенту для реагування на кризи в Європі стало прийняття на двохсторонньому саміті в Лондоні

спільної заяви про посилення співробітництва в галузі безпеки та оборони (2003). З його ініціативи було підписано “Договір про звичайні збройні сили в Європі” (1990), що визначив для кожної країни–учасниці чисельність відповідних видів ЗС і типів озброєння, а також форми контролю за його виконанням. Також важливим інструментом оборонної стратегії держави є проведення активної зовнішньої політики та участь у численних міжнародних акціях (див. підрозділ 5.2). Офіційний Париж продовжує розглядати поставки зброї як інструмент зберігання свого впливу в різних частинах світу (рис. 5.1). Як видно з цього рисунку французькі військові з’єднання беруть участь в операціях із підтримання миру під егідою НАТО та ООН в Албанії, Афганістані, Боснії та Герцеговині, Македонії, Сербії тощо.

Попри те, що регіон Східної Європи не виділяється окремо серед найважливіших її зовнішньополітичних пріоритетів, Республіка розвиває відносини з відповідними державами в рамках своєї євроінтеграційної політики та курсу на створення особливих відносин із Росією. Останню офіційний Париж розглядає як традиційного партнера на міжнародній арені. Саме тому було проголошено про можливість її залучення до розвитку європейських військових формувань у Спільній політиці в галузі безпеки та оборони ЄС.

Участь ЗС Франції в I та II світових війнах та в численних міжнародних конфліктах визначили основні напрями військового будівництва. Основою реформи 1962 р. була реорганізація організаційно–територіальної структури ЗС. Зменшувалась чисельність військовослужбовців у батальйонах, що підлягали корінній модернізації, шляхом підвищення механізації та запровадження нових видів озброєння. Важливим моментом стало створення стратегічних і тактичних ядерних сил Франції.

Наступна велика реформа ЗС держави мала місце в 1983 р. У результаті її проведення було створено сили швидкого реагування, до складу яких увійшли п’ять дивізій: 4-а аеромобільна дивізія, 6-а легка танкова дивізія, 9-а дивізія морської піхоти, 11-а парашутно–десантна дивізія та 27-а альпійська дивізія. Основним їх завданням було швидке реагування на конфлікти в Європі. Докладніше зміст цих заходів розкрито в [96-99].

У результаті ліквідації Організації Варшавського договору і розпаду СРСР зменшилась вірогідність війни в Європі, проте зріс рівень загальної нестабільності в світі. Перед ЗС Франції постали нові питання: міжнародний тероризм, пожвавлення сепаратистських рухів на території держави, поява нових конфліктів у сусідніх країнах тощо. У цьому контексті стала нагальною докорінна реформа ЗС.

5.2. Територіальна організація системи військової оборони Франції

Територіальне складова системи оборони країни утвердилася в Франції ще за часів Старого Режиму, коли власне вперше було запроваджено в царювання Генріха VII поділ території королівства на військові округи. Водночас їх межі не співпадали з адміністративно–територіальними кордонами, що призводило до виникнення суттєвих проблем при організації оборони країни під час ведення воєн. Це питання було вирішено Національними Зборами I Французької Республіки, які запровадили поділ метрополії на військові округи, межі яких співпадали з адміністративно–територіальним поділом країни. Це дозволило сформувавши першу сучасну масову армію та провести ефективну оборону держави під час численних воєн того часу. Пізніше, на основі військових округів почали формувати територіальні військові дивізії - основна бойова одиниця СВ, яка проіснувала до проведення

реформ 1991 р. (див. пункт 5.2.2.). З 1921 р. було запроваджено поділ територіальних вод метрополії на морські регіони, з 1963 р. - поділ повітряного простору Франції на зони протиповітряної оборони.

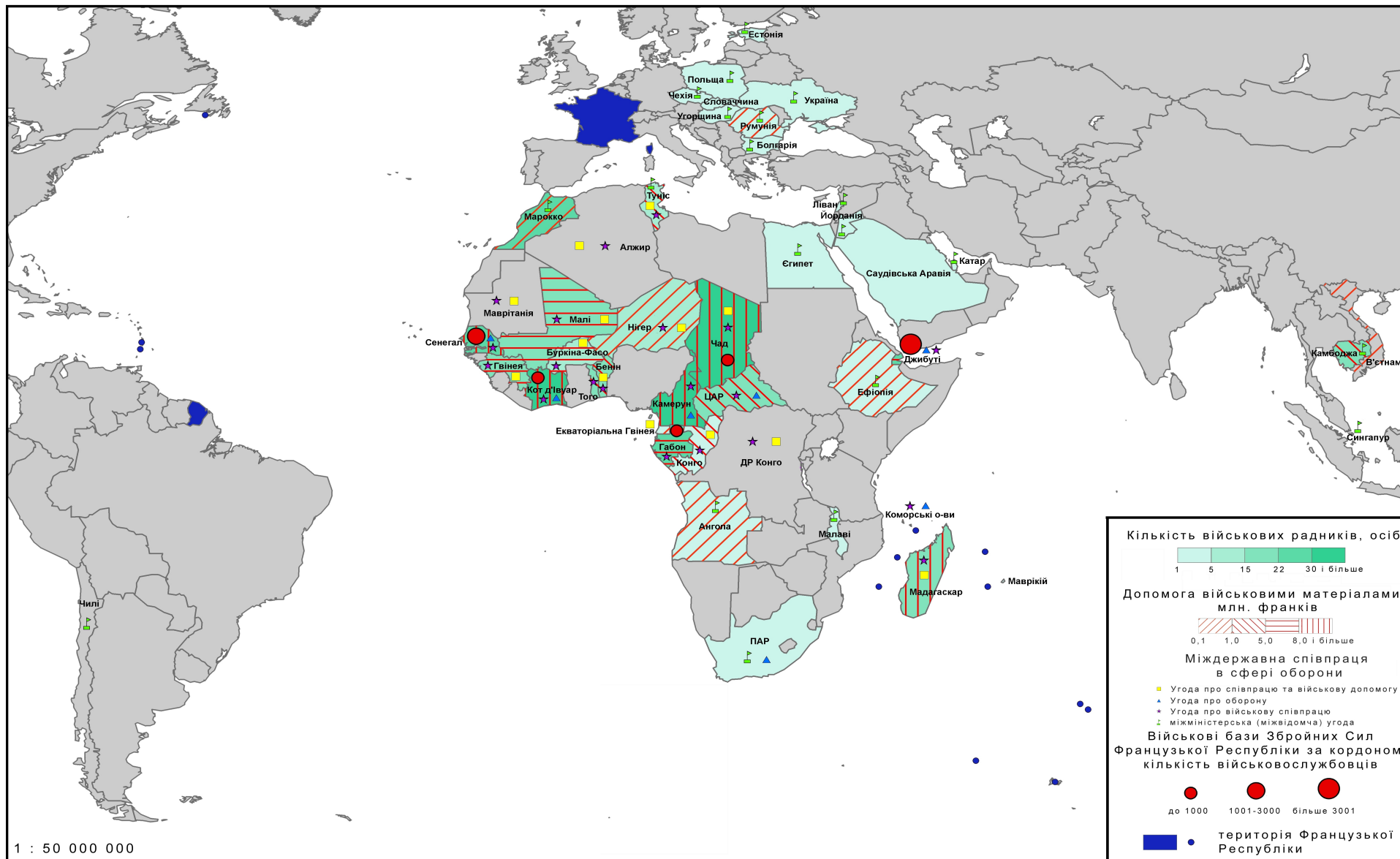

Рис. 5.1. Військове співробітництво Французької Республіки (2006).

Складено за [122, р. 1941-1944; 124, р. 35-36, 48, 58-59, 111-207].

5.2.1. Організаційно–управлінська структура вищого військового керівництва Збройних Сил Французької Республіки в метрополії

Починаючи з 1991 р. офіційний Париж починає реорганізацію системи оборони та намагається досягти нового рівня координації в системі загальновійськової взаємодії. З 01.09.1991 р. замість восьми військових регіонів було створено три наземні регіони спільні для ВПС, Національної жандармерії (НЖ), і СВ (Атлантика, Північно–Східний та Середземноморський), що складаються з восьми військових округів, які відповідають регіонам цивільної та економічної оборони та, у випадку війни, підлягають єдиному оперативному територіальному командуванню [119, р. 2127]. У результаті другого етапу реформи (1996) було підвищено статус Іль-де-Франсу, що з автономного військового округу став окремим військовим регіоном оборони, де зосереджено центральне керівництво ЗС держави. Важливим моментом третього етапу стало скасування дивізій в оперативному командуванні та перехід на бригадну систему організаційно–управлінської структури ЗС (1999).

Організаційно–управлінська структура ЗС Французької Республіки розкрита на рис. 5.2. За ст. 15 чинної Конституції V Республіки (04.10.1958 р.) Верховним головнокомандувачем є Президент, який очолює вищий військово–політичний орган держави — Комітет оборони, на засіданнях якого приймаються найважливіші рішення з питань оборони [127, р. 2]. За ст. 5 він є “гарант цілісності території”. Контроль за виконанням його рішень покладено на Прем’єр–міністра Французької Республіки, який за ст. 21 чинної Конституції “є відповідальним за національну оборону” [127, р. 2]. Прерогативою Парламенту є прийняття законів держави, у т.ч., відповідно до ст. 34, і щодо “загальної організації Національної оборони”, а за ст. 35 чинної Конституції він оголошує війну [127, р. 2-3]. Дорадчим органом при Президентові держави є Вища рада оборони, яка розробляє рекомендації щодо законопроектів у сфері військової політики (див. рис. 5.2). Робочим органом Прем’єр–міністра з військових питань є Генеральний секретаріат національної оборони. Його головними завданнями є підготовка відповідних постанов Ради міністрів, організація засідань Вищої ради і Комітету оборони Французької Республіки. Міністр оборони відповідає за належний стан і боєготовність ЗС, розробку і виконання планів розвитку та оснащення їх сучасними зразками озброєнь і військової техніки. Консультативними органами при міністрові оборони є комітет начальників штабів, вищі військові ради видів ЗС та вища рада військової адміністрації. Організаційно–правові аспекти функціонування відповідних вищих органів державної влади Французької Республіки, їх повноваження і сфера компетенції розкриті у відповідних чинних нормативно–правових актах [див. 97 і 127]. Зважаючи на те, що ці питання не входять до предмету нашого дослідження вони не розглядаються окремо.

Власне питаннями організації управління ЗС Французької Республіки займається Штаб ЗС, що підпорядкований міністрові оборони держави (рис. 5.2).

Контроль за діяльністю нижчих органів управління військами здійснюють генеральні інспекції видів ЗС. Кожний із видів військ має власний штаб. З метою підсилення ЗС у воєнний час передбачено застосування НЖ, що переважно виконує функції з підтримання правопорядку і тому вона підпорядкована Міністерству внутрішніх справ держави.

Комітет начальників штабів вивчає і розглядає питання, що стосуються загальних організаційних проблем, застосування, планів будівництва, технічного оснащення,

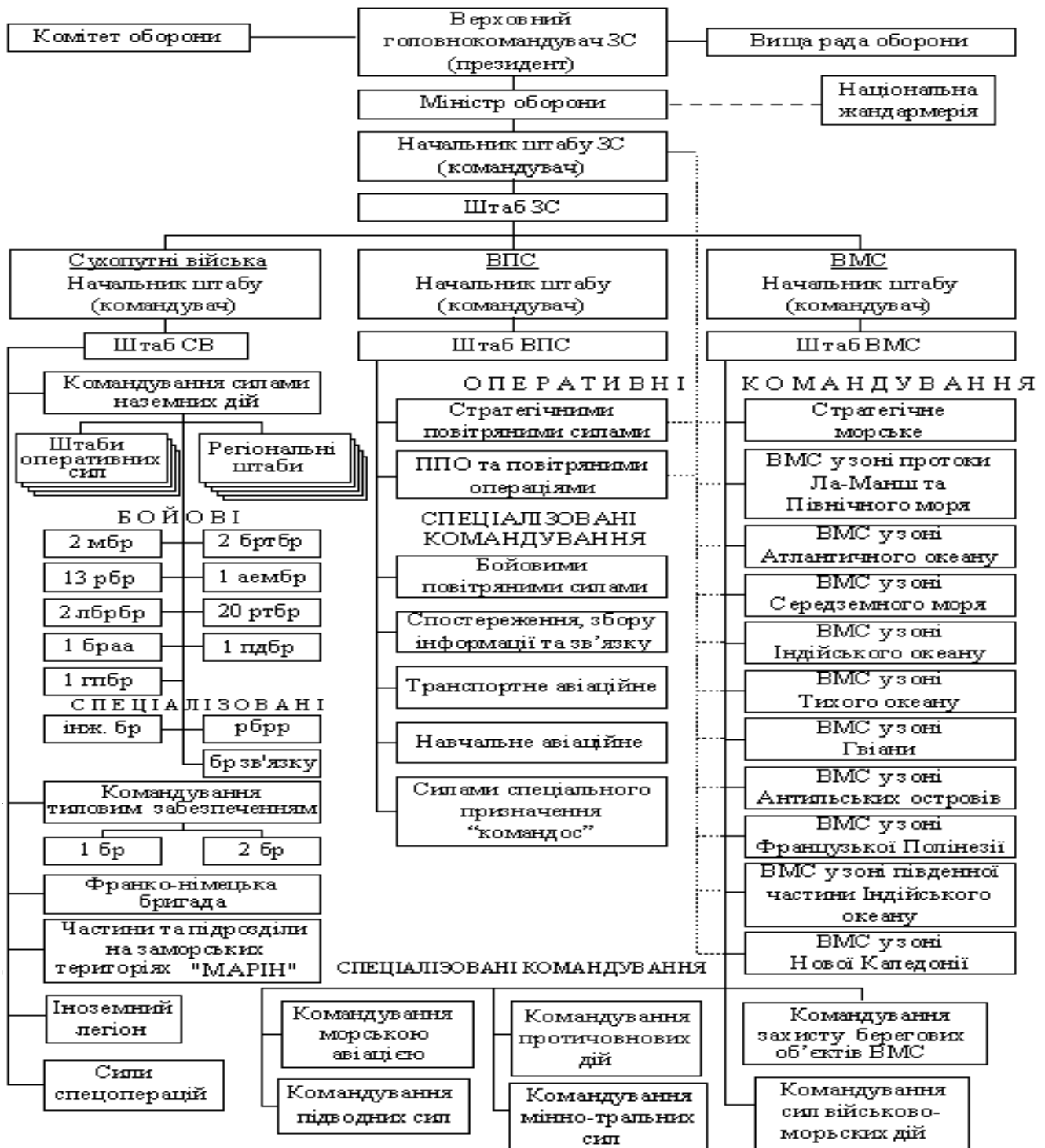
комплектування і фінансування видів ЗС. Оперативне керівництво ними здійснює начальник Штабу ЗС через свій штаб та штаби видів ЗС (див. рис. 5.2). Він відповідає за розробку планів бойового використання військових з'єднань, контролює стан їх бойової готовності, визначає загальні завдання та організаційну структуру видів ЗС, бере участь у розробці проекту бюджету Міністерства оборони Французької Республіки, а також здійснює контроль за виконанням програм створення нових зразків озброєнь і військової техніки. У кризовий період начальник Штабу ЗС, за рішенням Ради міністрів, призначається начальником Генерального штабу ЗС, а у воєнний час, за розпорядженням Президента держави, керує всіма її бойовими операціями. Керівництво видами ЗС здійснюють начальники відповідних штабів, які з адміністративних питань підпорядковані міністру оборони, а з оперативних, — начальнику Штабу ЗС Французької Республіки.

У рамках реформи ЗС для забезпечення оперативного управління загально-військовим угрупованням французьких та/або союзницьких сил, створено в 2005 р. на основі Командування силами СВ та Командування тилового забезпечення ЗС держави, Генеральний штаб сил швидкого реагування Французької Республіки, із метою забезпечення функціонування багатонаціонального штабу ЗС.

Останнє стане можливим у результаті реалізації військових інструментів Спільної політики з безпеки та оборони ЄС в контексті розвитку Петерсберзьких домовленостей між США і Західноєвропейським союзом (1999). За своєю структурою та чисельністю це військове угруповання складатиметься з постійно готових до активних бойових дій контингентів ЗС (на основі штабів видів військ). Відповідні штаби відповідають за оперативне планування, організацію та проведення навчань на рівні бригад. При проведенні воєнних операцій Генеральний штаб сил швидкого реагування забезпечуватиме управління угрупованнями французьких військ у складі від трьох до шести бойових і спеціалізованих бригад, або багатонаціональних сил на будь-якому театрі ведення бойових дій. Створення таких координуючих структур викликано потребою в ефективному проведенні миротворчих операцій під егідою ООН і НАТО та в організації належної відповіді міжнародним терористичним організаціям.

Необхідно зазначити, що відповідно до декретів “Армія 2000” прийнято нову спрощену систему територіальної організації ЗС Франції [87, р. 182-183; 122, р. 1939; 77, р. suppl. 3-14]. Наголошується на необхідності підвищення рівня взаємодії між видами військ. Як зазначалося вище, це проявилось в створенні єдиної територіальної організації на найвищому рівні (наземні регіони оборони). Також слід зазначити, що на наступному рівні територіальної організації ЗС — військові округи оборони дотримується тотожність територіальної організації СВ, НЖ і зон цивільної та економічної безпеки.

Командувач наземного регіону оборони одночасно є головою консультативного регіонального комітету, що координує взаємодію командування та частин СВ, ВПС і НЖ, розміщених у цьому регіоні, та виконує функції оперативного управління всіма видами наземних військ у межах наземного регіону оборони і відповідає за узгодження планів його оборони і взаємодії в їх рамках видів ЗС. Основним його завданням є підготовка та проведення мобілізаційних заходів, набір добровольців, облік і підготовка/перепідготовка резервістів, організація територіальної оборони, а також налагодження взаємодії з цивільними органами влади на місцях. У мирний час, командувач наземного регіону оборони є радником префекта відповідної зони цивільної та економічної оборони, а у воєнний час, або при виникненні кризи, він виконує обов'язки командувача наземного регіону оборони.

готовності війська та надійну оборону території метрополі та громадян держави.

5.2.2. Структури і територіальна організація Сухопутних військ

Виходячи з виняткового значення СВ у структурі ЗС Французької Республіки при науковому аналізі їх територіальної організації ми вважали за доцільне звернути основну увагу на розгляді специфіки саме цього виду військ, адже з табл. 5.1 видно, що в них зосереджено переважна більшість військовослужбовців держави.

На СВ Франції покладені наступні стратегічні завдання [87, р. 178]:

Притока Рейну;

1. оборона території метрополії та швидке розгортання військових з'єднань у випадку бойових дій в Європі та нанесення максимальної шкоди противнику;

2. вирішення регіональних конфліктів у всіх частинах світу у випадку загрози національній безпеці чи інтересам держави;

3. участь у миротворчих операціях НАТО, акціях програми “Партнерство заради миру”, виконання рішень ООН щодо миротворчої діяльності та розміщення обмежених військових контингентів на запрошення урядів іноземних держав.

Нова функціонально–компонентна структура СВ розроблена в рамках реформи ЗС і спирається на перетворення бойових, спеціалізованих і тилових бригад у військові з'єднання постійної оперативної готовності, що розглядаються вищим військовим керівництвом Франції як сили швидкого розгортання, які, в разі необхідності, становлять основу сил негайного реагування.

Таблиця 5.1.

Чисельність особового складу видів Збройних Сил Французької Республіки

тис. осіб

Вид Збройних Сил Французької Республіки	1996 р.	2002 р.	2004 р.
Сухопутні війська	268572	172626	166892
Військово–повітряні сили	93552	71080	53026
Військово–морські сили	69878	54464	69428
Національна жандармерія	93669	97884	100345
Усього Збройні Сили	525671	396054	389691

Складено за [78, р. 68; 123, р. 1802].

Важливою передумовою переходу на цю систему організації СВ є підтримання високого рівня їх професіональності при одночасному зменшенні загальної чисельності особового складу. Проте, як видно з табл. 5.1., СВ залишаються найчисельнішим видом ЗС держави, хоча з 2000 по 2005 рр. їх було скорочено на 1/3 відповідно до директивних положень щодо реформи системи оборони Франції. Основна частина людських ресурсів бойових частин (рис. 5.3) припадає на піхоту і морську піхоту, що становлять ударну силу СВ.

У програмі реформування ЗС Франції визначено необхідність переоснащення СВ сучасними зразками озброєння і військової техніки. Основою їх переозброєння становлять: нова модель важкого танку “Леклерк”, бронетранспортеру–всюдиходу моделі “Рено”, легкі танки “АМКС-10РК”, модернізовані зенітно–керовані комплекси “Роланд”, радіолокаційні станції управління вогнем артилерії типу “Кобра” та бойові вертольоти “Тигр”. Спеціальний зв’язок СВ базується на системі “Ріта 2000”. З таб. 5. 2 ми можемо побачити, що Україна, на відміну від Франції, має завелику кількість бойової техніки, утримання якої в належному стані є непосильним для державного бюджету. Також відбувається її швидке моральне старіння, що зумовлює необхідність прискореної модернізації вітчизняних СВ.

**Порівняння оснащення звичайними видами озброєння
Збройних Сил Французької Республіки в метрополії та Україні**

Вид озброєння (усі типи і модифікації)	Франція				Україна			
	1995 р.	1997 р.	2003 р.	2005 р.	1995 р.	1997 р.	2003 р.	2005 р.
танки	1014	817	1226	1300	4775	4026	4080	3058
бронетехніка	1689	1701	3700	3940	5050	4290
літаки	970	881	800	750	1280	1580	1090	575 ¹
вертольоти	700	600	374	350	390	300	330	182 ¹

Складено за [5, с. 14; 119, р. 1822; 122, р. 1956; 123, р. 2149].

Основою механізованих і танкових частин складають 370 важких “Леклерк” і 244 легких танків “АМКС-30Б2”; 3700 бронетранспортерів різних моделей; 317 “АМКС-10 РК”, 187 “ЕКК-90 Ф4” і 1442 “ВЛБ М-11” бойових розвідувальних машин; 384 бойових машини піхоти “АМКС-10 П/ПК”. Артилерія оснащена 794 польовими гарматами різного калібру, 61 системою залпового вогню “МЛРС”, 363 мінометами 120 мм калібру, 700 пусковими установками протитанкових ракет “Еріке” і 1348 “Мілан”; 26 зенітно-ракетними комплексами “Хок”, 331 переносними зенітно-ракетними комплексами “Містраль” та 98 “Роланд-1” і “Роланд-2”. Окрім того на озброєнні СВ є два “Цесна Караван-2”, п’ять “РС-6”, вісім “ТВМ-700” і 475 бойових літаків усіх типів та чотири розвідувальних “АС-352” і 144 транспортних вертольотів усіх типів, а також вісім дронів.

Зміна функціонально-компонентної структури СВ є можливість водночас підвищити маневреність і зменшити витрати на їх утримання. Саме з метою освоєння нової бойової техніки, починаючи з 2002 р., бойові бригади СВ (крім аеромобільних) мають шістнадцяти місячний цикл підготовки. Так само і штаби сил цього виду військ проходять дворічний цикл. Такі суттєві зміни в функціонуванні СВ призвели до суттєвої перебудови їх організаційно-територіальної структури.

Організаційно-територіальна структура СВ у метрополії має кілька рівнів управління військовими з’єднаннями (див. рис. 5.1). Керівництво цим видом військ здійснює начальник штабу СВ, який підпорядкований безпосередньо міністру оборони, а в оперативному відношенні, — начальнику Штабу ЗС. Слід зазначити, що сучасна організаційна структура СВ Французької Республіки відрізняється від своїх аналогів в інших країнах Європи. За період реформ було створено: в 1998 р. Командування сил наземних операцій у Ліллі та Командування тилового забезпечення в Монтлері, у 1999 р. — перший (Безансон) і другий (Нант), у 2000 р. — третій (Марсель) і четвертий штаби сил (Лімож) [122, р. 1939]. Кожен із них має в своєму управлінні кілька бригад, що складаються з полків різних родів СВ і мають виразну спеціалізацію. Штаб сил у середньому нараховує 150 військовослужбовців, які забезпечують оперативне командування, у т.ч. і міжнародних військових сил. Так, наприклад, 1-й штаб сил у Безансоні

спеціалізується на веденні бойових дій у Центральній Європі та в заморських департаментах і територіях держави. Останньою суттєвою зміною в структурі та організації управління СВ держави у метрополії стало створення в 2005 р. Генерального штабу сил швидкого реагування Французької Республіки в Ліллі, що представляє державу в програмах співпраці в сфері безпеки в рамках ЄС і НАТО.

До складу командування силами наземних операцій (штаб у м. Лілль) входять управління: оперативне, застосування сил, планування, розвідки, міжнародних відносин, систем інформації та зв'язку. Йому підпорядковано чотири штаби сил, дев'ять бойових і чотири спеціалізованих бригади (див. рис. 5.2). Іншим вищим органом управління СВ є Командування тиловим забезпеченням (штаб у м. Монтлері), що відповідає за виконання основних завдань у галузі матеріально-технічного постачання цього виду військ. Йому підпорядковано дві бригади тилового забезпечення (рис. 5.2). Штаби сил при проведенні військових операцій забезпечують управління бойовими і спеціалізованими бригадами. Бригада є основним оперативно-тактичним з'єднанням СВ Французької Республіки. Чисельність кожної з них залежить від її організаційно-штатної структури та оперативного призначення і складає від трьох до семи тисяч осіб (див. табл. 5.3). Вони озброєні сучасними зенітними артилерійськими установками, мінометами, бронетранспортерами, стрілецькою зброєю, інженерною та іншою спеціальною технікою. У разі спільної участі й міжнаціональних силах штаби бригад можуть взяти на себе управління іноземними військовими з'єднаннями.

Специфічним військовим утворенням є Іноземний легіон, що було створено (1831) для виконання військових заходів за межами метрополії відповідно до рішення Уряду держави. В організаційному плані він входить до складу СВ і підпорядкований штабу цього виду військ (див. рис. 5.2). Загальна чисельність особового складу Іноземного легіону в 2001 р. становила 6713 чоловік, з яких 372 офіцерів і понад 1540 молодших командирів [122, р. 1941]. Високий професіоналізм вояків Іноземного легіону дозволяє їх використовувати в найризикованіших військових акціях за кордоном. Так, у 1990 р. він брав участь у війні США з Іраком, у 1994 р. виконував відповідальні завдання в Боснії та Герцеговині, а у 1999 р. в Косово (Сербія). Докладніше питання історичного розвитку і специфіки функціонально-компонентної та організаційно-територіальної структур Іноземного легіону розкрито в [85].

Основу військової присутності ЗС Французької Республіки за межами метрополії становлять бойові частини морської піхоти "Марін". Склад військовослужбовців у них показано на рис. 5.3. Станом на 2006 р. у Франції було шість відповідних полків (табл. 5.3). Окрему групу військ в їх складі складають спеціальні сили, призначені для захисту національних інтересів за межами метрополії, а також у державах Африки, з якими укладено договори про військову допомогу (рис. 5.1).

На рівні полків СВ маємо суттєві зміни їх чисельності й розміщення в Франції. Так, за роки реформи ЗС держави було створено 2-й інженерний полк Іноземного легіону (1999) і 1-й полк спяхісів (2000), ліквідовано 22-й батальйон піхоти (2006) тощо [122, р. 1939, 1941]. Ці дії призвели до зміни в територіальній організації СВ.

Сучасна територіальна організація СВ була остаточно визначена в 1996 р., коли зі складу Північно-східного військового регіону оборони¹ було виокремлено в якості окремого регіону Іль-де-Франс [87, р. 182-183]. Трансформація організаційно-управлінської структури СВ призвела до докорінної зміни їх територіальної

організації на рівні наземних регіонів оборони. Відбулося не просто скорочення чисельності, а змінено їх склад і скасовано другий рівень територіальної організації — територіальні дивізії [97, р. 63-65].

Рис. 5.3. Склад Сухопутних військ Французької Республіки (2002).
Складено за [122, р. 1940, 1942].

Так, замість I військового регіону було створено наземний регіон оборони Іль-де-Франс, а регіон Сентр (13 територіальна дивізія) передано до складу Північно-Західного наземного регіону. Докладніше питання територіальної організації всіх видів військ ЗС держави до реформи розкрито в [97, р. 62-71]. Зараз територія метрополії поділена на п'ять наземних регіонів оборони (рис. А.2): Північно-східний (штаб — Метц); Північно-західний (штаб — Ренн); Південно-східний (штаб — Ліон); Південно-західний (штаб — Бордо) та Іль-де-Франс (штаб — Сен-Жермен-ан-Ле).

Слід зазначити, що, за виключенням Міжвидового штабу сил (Крей), Командування сил наземних олераций (Лілль), Наземного командування тилового забезпечення (Монтлері) і 4-го штабу сил (Лімож), решта вищих органів управління СВ знаходиться на периферії метрополії поруч із державним кордоном чи морським узбережжям (рис. 5.4).

З цього рисунку видно, що всі штаби сил знаходяться безпосередньо в містах, де дислокуються штаби бойових бригад СВ. Подібна територіальна організація і бригад. Лише три з них, 1-а тилового забезпечення (Монтлері) 2-а танкова (Орлеан) і 3-я механізована (Лімож) знаходяться у внутрішніх районах Франції. Це свідчить про реальне наповнення тези про унеможливлення захоплення значної частини території при наступі суходолом, висадці морського десанту та ведення бойових дій у метрополії.

При аналізі функціональних типів дискретних елементів територіального зосередження ми виходили з теоретичних позицій висловлених у підрозділі 2.1 дисертаційного дослідження. Саме тому пункти СВ, що є а пріорі монофункціональними, нами не розглядаються. З метою глибшого розуміння специфіки внутрішньої спеціалізації було проаналізовано функціональні типи центрів і вузлів СВ Французької Республіки у метрополії.

З табл. 5.4 видно, що із 43 центрів цього виду військ, лише один (Шалон-ан-Шампань) виконує відразу три функції (спеціалізована установа, штаб бригади/ескадрильї і полк), а решта розділилася рівно навпіл на моно- (у них зосереджено різні типи полків СВ) і біфункціональні центри. У складі останніх також має місце подібність функціональної структури (табл. 5.5). Лише два біфункціональні центри мають унікальний набір функцій (Драгіньян і Мюльгейм). Це свідчить про намагання створити дублюючі об'єкти СВ у різних наземних регіонах оборони метрополії.

Основні характеристики бригад Сухопутних військ Французької Республіки (2006)

Бригада	Місто, де знаходиться штаб бригади	Кількість полків / батальонів	Частка від загальної кількості в метрополії, %	
			військовослужбовців	виду озброєння спеціалізації
артилерійська	Агенау	5	6,20	16,24
7-а танкова	Безансон	5	7,04	10,66
27-а гірсько-піхотна	Варс	6	6,52	12,16 ¹
4-а аеромобільна	Ессей-ле-Нансі	4	4,56	86,77
3-я механізована	Лімож	5	6,21	10,93 ¹
зв'язку і забезпечення командування	Люневіль	7	6,68	...
розвідки	Метц	4	5,43	...
9-а бронетанкова морської піхоти	Нант	6	6,54	11,21 ¹
6-а бронетанкова	Нім	6	6,68	15,71 ¹
2-а танкова	Орлеан	5	6,89	8,12
спеціальних сил	По	2	0,26	...
інженерна	Страсбург	4	4,15	...
11-а парашутно-десанта	Тулуза	8	8,12	11,48 ¹
1-а механізована	Шалон-ан-Шампань	5	5,94	9,29 ¹
1-а тилового забезпечення	Монтері	9	8,69	...
2-а тилового забезпечення	Суж	10	7,38	...
франко-німецька	Мюльгейм (ФРН)	3	2,50	12,5 ¹

Складено за [122, р. 1939; 131].

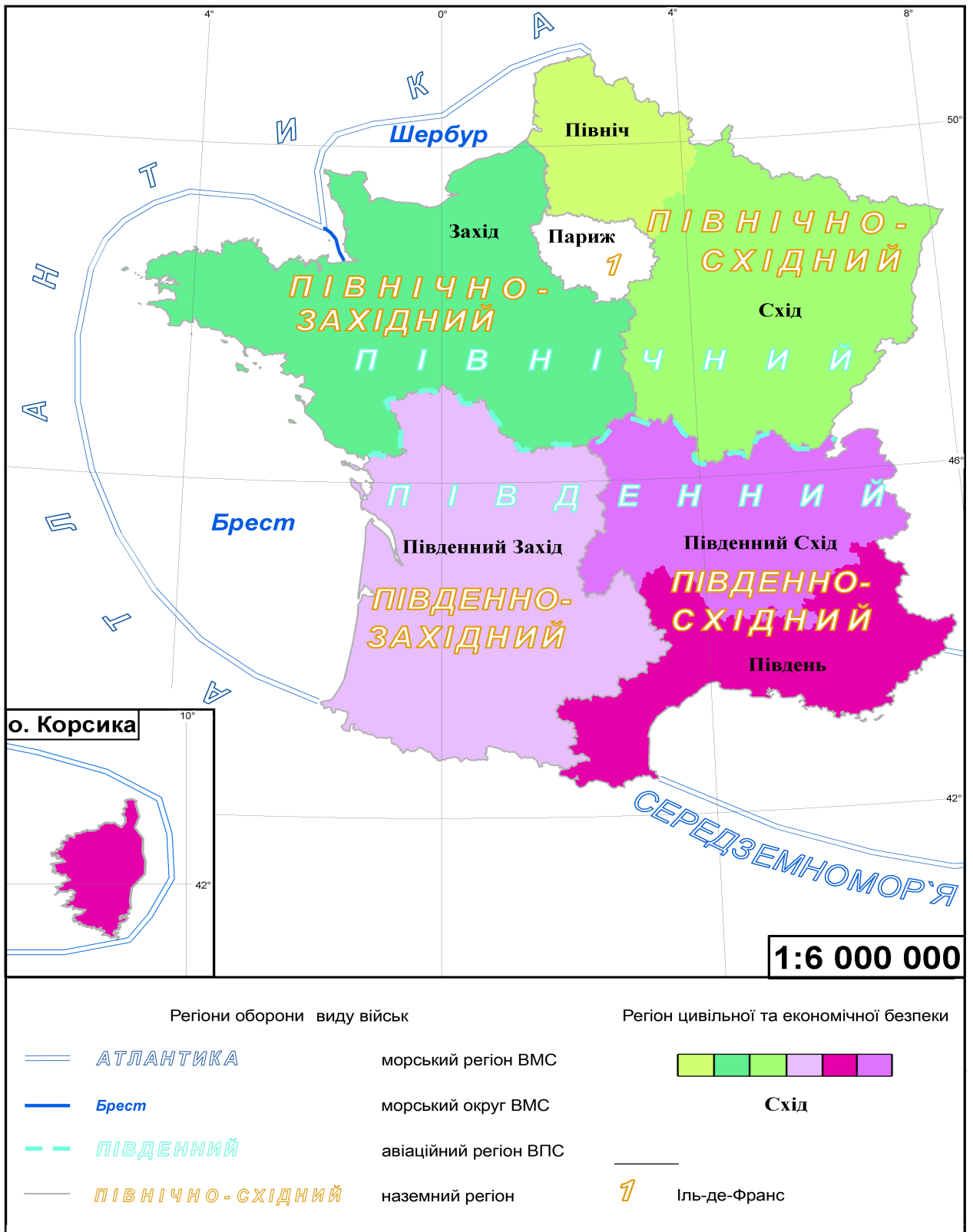

Рис. 5.4. Система національної оборони Франції (2006)

Складено за [127].

Рівень унікальності набору функцій елемента територіальної організації зростає у вузлах цього виду військ (табл. 5.6). Адже дев'ять вузлів виконують чотири, шість —

три і лише один (Страсбур) — дві функції. Виділення останнього в якості саме вузла викликано тим, що в ньому знаходиться штаб спільної франко–німецької бригади, яка є військовим утворенням, що знаходиться в оперативному військовому командуванні відразу двох штабів СВ — Французької Республіки і ФРН. Саме це і надало унікальності функціям цього вузлу, тоді як для семи із них є характерною тотожність виконуючих обов'язків — у чотирьох розміщенні штаб регіону оборони, спеціалізована установа, штаб бригади/ескадрильї і полк; а в трьох — оперативне командування, штаб бригади/ескадрильї і полк. Решта вузлів мають неповторну комбінацію функцій (табл. 5.6), що свідчить про високий рівень спеціалізації СВ. З аналізу рис. 5.4 ми можемо зробити висновок про існування шести поліфункціональних районів і семи кущів СВ.

Найбільшою формою територіального зосередження виступає спеціалізований район СВ — Великий Париж, що складається з двох поліфункціональних кущів цього виду військ — Париж і Монтлері та низки інших дискретних елементів територіального зосередження різного значення (рис. 5.5). До складу першого куща, що має форму у вигляді перевернутої літери “X” входять: вузли Париж і табір де Лож, центр Вінсенн та пункти Бісетр, Рюель-Мальмезон, Сен-Жермен-ан-Ле, Сюресн. Другий кущ із “Т”-подібною формою просторового прояву включає в себе: вузли Версаль і Монтлері, центр Рамбуїє та пункт Віллакубле і Саторі.

Сам спеціалізований район у цілому повторює риси Паризької агломерації, за виключенням північних дискретних елементів територіальної організації (пункти Крей, Нойон, Марн'ї-ле-Комп'єнь і Санліс), що знаходяться в першому і другому субурбанізованому поясі столиці. Як видно з рис. 5.5, специфічним є статус пункту Крей, де знаходиться найвищий орган командування військами цієї держави — Міжвидовий штаб ЗС Французької Республіки. Проте відсутність у ньому інших військових об'єктів не дозволила нам віднести його до більш вищого виду дискретних елементів територіальної організації СВ.

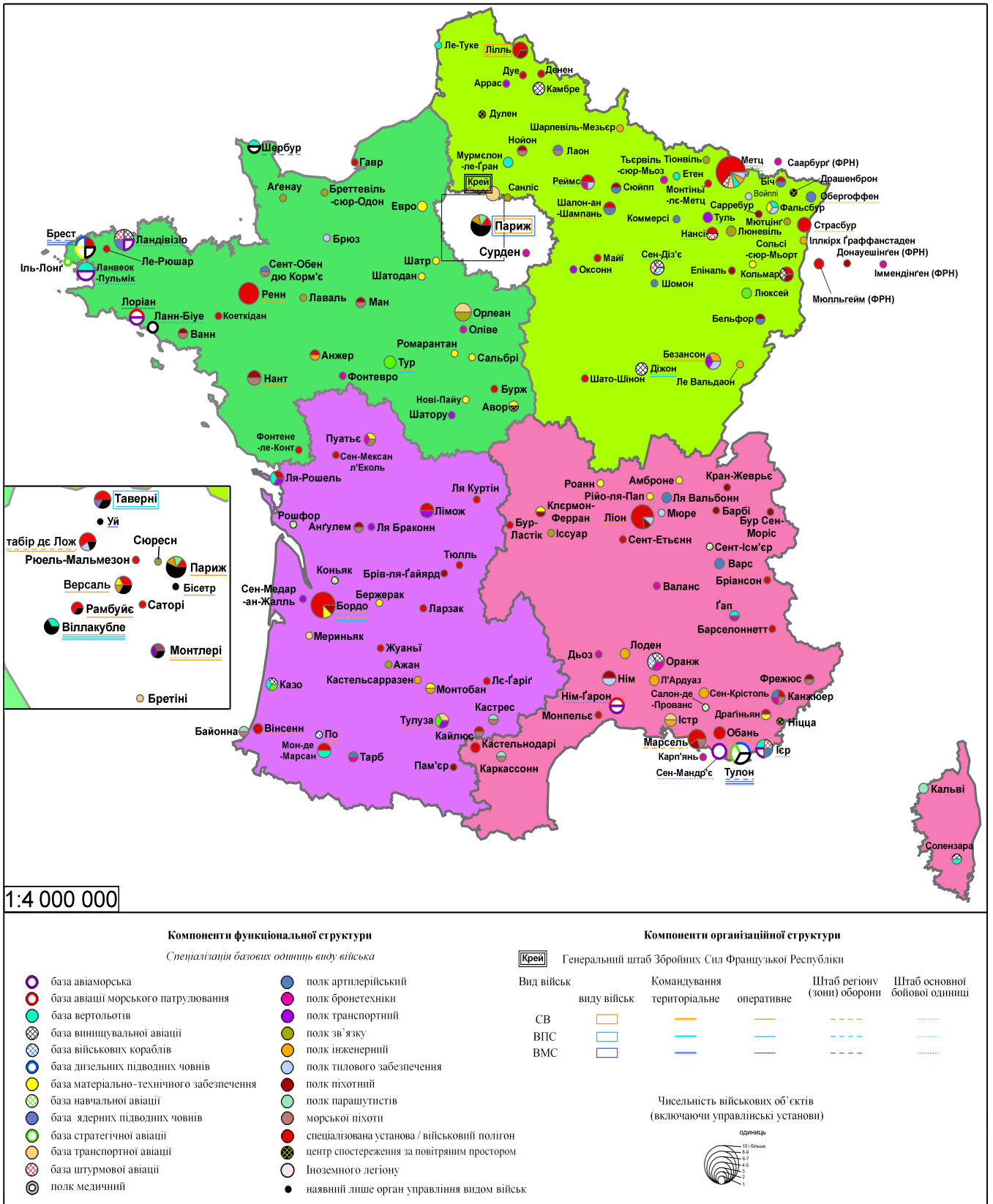

Рис. 5.5. Територіальна організація компонентів функціональної та організаційної структури Збройних Сил Франції (2007)
 Складено за [62; 87; 96-99; 131].

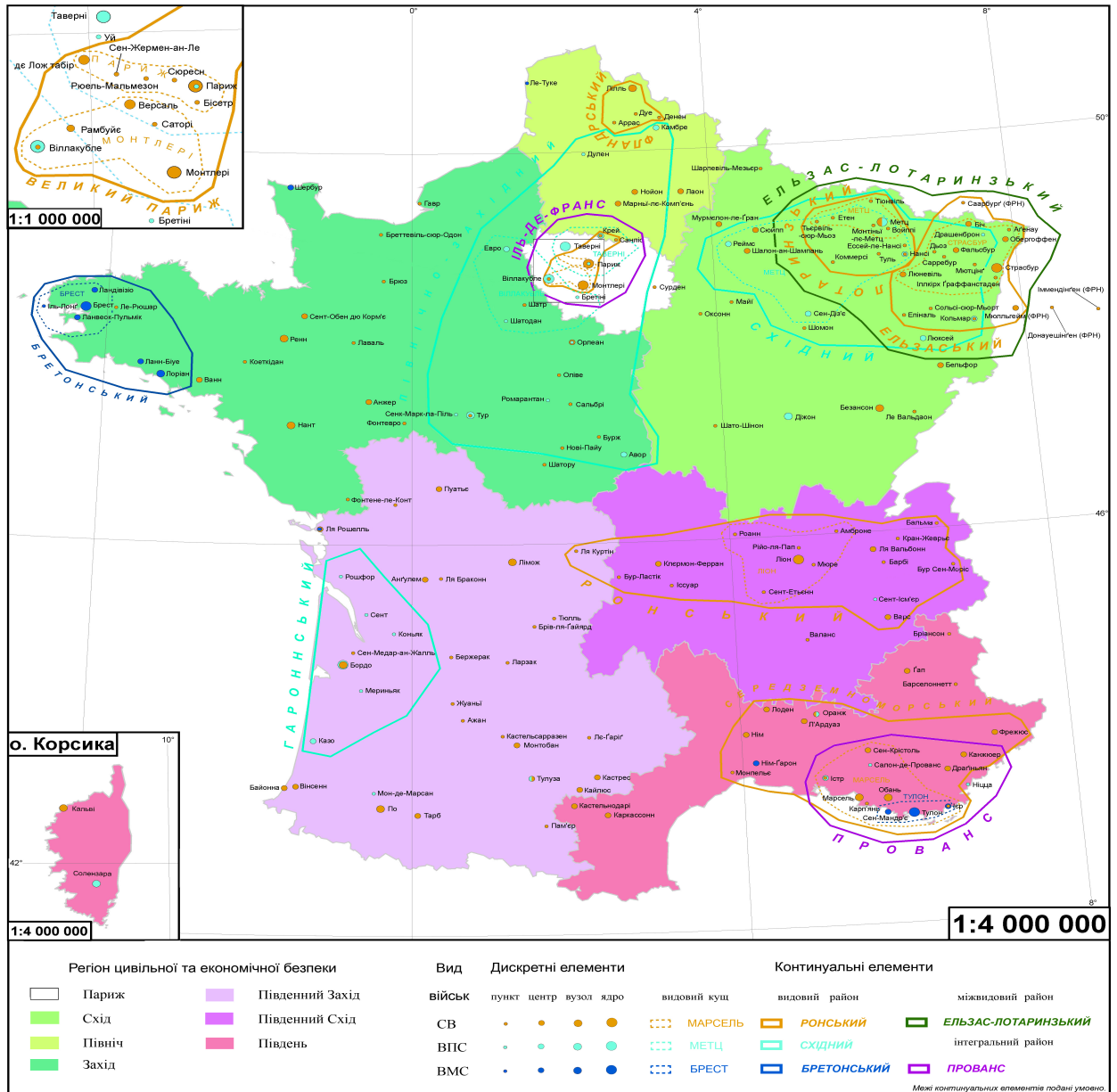

Рис. 5.6. Територіальна організація Збройних Сил Французької Республіки в метрополії (2006).
Складено за [62; 87; 96-99; 131].

Таблиця 5.5.
Типи центрів Сухопутних військ Французької Республіки в метрополії (2006)

Населений пункт	Кількість функцій	Кількість об'єктів	Функціональний тип центру Сухопутних військ
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
Ангулем	1	2	полк
Анжер	2	2	спеціалізована установа і полк
Байонна	1	2	полк
Бельфор	1	2	полк
Біч	2	2	спеціалізована установа і полк
Ванн	1	2	полк
Варс	2	2	штаб бригади/ескадрильї і полк
Вінсенн	2	2	оперативне командування і спеціалізована установа
Гап	1	2	полк
Драгіньян	2	2	спеціалізована установа і база матеріально-технічного забезпечення
Кайлюс	2	2	спеціалізована установа і полк
Кальві	1	2	полк
Канжюер	2	4	спеціалізована установа і полк
Каркассонн	1	2	полк
Кастельнодарі	2	2	спеціалізована установа і полк
Кастрес	1	2	полк
Клермон-Ферран	1	2	полк
Лаон	1	2	полк
Л'Ардуаз	1	2	полк
Лоден	1	2	полк
Люневіль	2	2	штаб бригади/ескадрильї і полк
Ля Вальбонн	1	2	полк

Продовження табл. 5.5.

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
Ля Рошелль	2	2	спеціалізована установа і полк
Ман	1	2	полк
Марньї-ле-Комп'єнь	2	2	штаб бригади/ескадрильї і полк
Монтобан	1	2	полк
Мурмелон-ле-Гран	2	4	спеціалізована установа і полк
Мюльгейм (ФРН)	2	2	спеціалізована установа і штаб бригади/ескадрильї
Нім	2	4	штаб бригади/ескадрильї і полк
Нойон	1	2	полк
Обергоффен	2	2	штаб бригади/ескадрильї і полк
Оранж	1	2	полк

Орлеан	2	2	штаб бригади/ескадрильї і полк
Пуатьє	2	3	полк і база матеріально–технічного забезпечення
Рамбуйє	2	3	оперативне командування і спеціалізована установа
Сен-Крістоль	1	2	полк
Сент-Обен дю Корм'є	1	2	полк
Сюйшп	1	2	полк
Тарб	1	2	полк
Тулуза	2	2	штаб бригади/ескадрильї і полк
Фальсбур	2	3	полк і база матеріально–технічного забезпечення
Фрежюс	1	2	полк
Шалон-ан-Шампань	3	3	спеціалізована установа, штаб бригади/ескадрильї і полк

Складено за [122, р. 1944; 131].

Таблиця 5.6.

Типи вузлів Сухопутних військ Французької Республіки в метрополії (2006)

Населений пункт	Кількість функцій	Кількість об'єктів	Функціональний тип вузлу Сухопутних військ
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
Безансон	3	5	оперативне командування, штаб бригади/ескадрильї і полк
Бордо	4	10	штаб регіону оборони, спеціалізована установа, штаб бригади/ескадрильї і полк
Версаль	4	6	оперативне командування, спеціалізована установа, полк і база матеріально–технічного забезпечення
де Лож табір	4	6	оперативне командування, штаб регіону оборони, спеціалізована установа і полк
Лілль	4	5	командування виду військ, штаб регіону оборони, спеціалізована установа і полк
Лімож	4	4	штаб регіону оборони, спеціалізована установа, штаб бригади/ескадрильї і полк
Ліон	3	11	штаб регіону оборони, спеціалізована установа і полк
Марсель	4	7	штаб регіону оборони, спеціалізована установа, штаб бригади/ескадрильї і полк
Метц	4	15	штаб регіону оборони, спеціалізована установа, штаб бригади/ескадрильї і полк
Монтлері	3	4	оперативне командування, штаб бригади/ескадрильї і полк

Нант	3	4	оперативне командування, штаб бригади/ескадрильї і полк
------	---	---	---

Продовження табл. 5.6.

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
По	4	4	оперативне командування, спеціалізована установа, штаб бригади/ескадрильї і полк
Ренн	3	9	штаб регіону оборони, спеціалізована установа і штаб бригади/ескадрильї
Страсбур	2	4	спеціалізована установа і штаб бригади/ескадрильї

Складено за [122, р. 1944; 131].

Водночас, як видно з табл. 5.7, у ньому знаходиться центр ВПС, що дозволяє нам віднести його до біфункціональних міжвидових дисперсних елементів ЗС цієї держави. Подібне поєднання відповідних об'єктів двох видів військ в одному населеному пункті ми маємо й у Парижі, в якому окрім управлінських установ СВ присутній також штаб ВМС. Взагалі в цьому спеціалізованому районі СВ ми маємо найбільшу концентрацію різних управлінських структур усіх видів військ, що призводить до значної диверсифікації його функцій.

У регіоні Нор–Па-де-Кале виділяється Фландрський спеціалізований район СВ, з ядром у вузлі Лілль. До його складу також входять пункти цього виду військ Аррас, Денен і Дуе. На нашу думку, вибір Лілля для розміщення штабу командувача сил наземного застосування, Генерального штабу сил швидкого реагування Французької Республіки, міжвидового штабу зони оборони викликаний передусім тим, що це місто є найближчим великим населеним пунктом на території метрополії до центрів управління НАТО (Брюссель і Монс у Бельгії), що має зручне транспортне сполучення зі сусідніми державами (див. рис. 4.1). Окрім того, не слід забувати, що на території цього регіону метрополії зосереджено значний господарський потенціал держави і він входить до Лотаринзької геоеконімічної мегавісі, що є головним елементом усього опорного каркасу господарства і системи розселення Західної Європи (див. підрозділи 4.2, 4.3 і 5.1).

Лотаринзький спеціалізований поліфункціональний район СВ має в своєму складі куш Метц, однойменний вузол якого й є ядром цього району. Варто зазначити, що, за кількістю військових об'єктів (15), він є абсолютним лідером серед усіх дискретних елементів територіальної організації ЗС у метрополії. Про виняткову важливість цього вузла СВ свідчить той факт, що він є також ядром Східного спеціалізованого поліфункціонального району ВПС, про що докладніше сказано нижче, при розгляді територіальної організації цього виду військ. Також до складу куша СВ Метц входять пункти Войппі, Етен, Тіонвіль і Тьєрвіль-сюр-Мьоз. Південніше від нього знаходиться три пункти, що разом із кушем утворюють просторову форму цього спеціалізованого району СВ подібну до дещо деформованої літери “О”.

На сході він межує з третім за значенням районом концентрації бойової техніки і військовослужбовців ЗС — Ельзаським спеціалізованим поліфункціональним районом СВ. Його ядром є вузол Страсбур, що створює однойменний куш. До складу

останнього входять також центри Люневіль, Обергоффен і Фальсбур та пункти Агенау, Біч, Дьоз, Іллікірх Граффанстаден, Мютцінг, Саарбург і Сарребур. Унікальною специфікою цього спеціалізованого району СВ є наявність в його складі біспеціалізованого центру і трьох моноспеціалізованих пунктів цього виду військ, розміщених у сусідній із Францією Німеччиною. Це стало одною з причин того, що Ельзаський район СВ має територіальну форму у вигляді дендрита.

Подібна форма просторового розвитку територіальних процесів районоутворення виявлена й у Ронському спеціалізованому поліфункціональному районі СВ. Специфікою його розвитку стало охоплення процесами територіального зосередження території відразу трьох регіонів держави — Лімузен, Овернь і Рона-Альпи. Його основою є Ліонський спеціалізований кушц. До його складу входять: ядро — вузол Ліон і пункти Амбронне, Рійо-ля-Пап, Роанн і Сент-Етьєнн. Окрім кушців цей спеціалізований поліфункціональний район СВ включає також інші дискретні елементи територіальної організації, зокрема вузол Лімож, центри Варс і Клермон-Ферран та ін.

У Міді нами виділено один спеціалізований поліфункціональний район СВ — Середземноморський, з ядром у Марселі, що має форму витягнутої стрічки вздовж узбережжя моря. Навколо ядра сформувався Марсельський кушц, до складу якого, окрім однойменного вузла, входять також центр Обань і пункти Ієр, Істр, Карпіньянь і Сен-Крістоль. Також у цьому районі СВ виділяються чотири спеціалізовані центри (Тап, Драгіньян, Канжюс і Фрежюс), що не входять до складу спортованих кушців. Специфікою територіальної організації цього спеціалізованого поліфункціонального району СВ є зосередження в його межах полків унікального військового формування — Іноземний легіон.

Сучасна територіальна організація Іноземного легіону в метрополії представлена на рис. 5.5. Його командування знаходиться в Обані. Школа спеціальної підготовки розміщена в Кастельнодарі на базі 4-го іноземного полку. Тут готують до служби всіх новачків і офіцерський склад. Три його полки входять до складу 6-ої бронетанкової бригади (у Німі — 2-й піхотний, в Оранжі — 1-й легкоброньований, в Ардуазі — 1-й інженерний іноземний полк) і по одному до складу 27-ї бригади гірської піхоти (2-й іноземний полк гірської піхоти в Сен-Крістолі) і 11-ї парашутної бригади (2-й іноземний парашутний полк у Кальві) [122, р. 1941]. Також частини Іноземного легіону тимчасово використовують інші військові об'єкти в Франції. Як ми можемо побачити з рис. А.2, вони переважно знаходяться в Міді, що дозволяє їх швидко перекидати повітряним або морським транспортом у райони національних інтересів в Африці та на Близькому Сході. З метою підтримки свого впливу офіційний Париж розмістив відповідні його частини в своїх заморських територіях (4-й іноземний піхотний полк гарантує безпеку космодрому в Куру та патрулює район будівництва дороги і кордони Французької Гвіани, відділок на Майотті — безпеку на цьому важливому у військовій геостратегії в Індійському океані острові), а 13-я напівбригада в Джібуті (рис. 5.1) забезпечує стабільність у цій африканській країні, що займає винятково важливе положення щодо судноплавства в Баб-ель-Мандебській протоці, якою проходять стратегічні морські комунікації.

Проте, як вже зазначалося вище, основну військову присутність Французької Республіки за межами метрополії виконують військові з'єднання морської піхоти "Марін". Як видно з рис. 5.1, станом на 2006 р. вони знаходилися в Габоні, Джібуті, Кот-

д'Івуарі, Сенегалі та у всіх французьких заморських департаментах і територіях [122, р. 1942]. Виходячи з теми дисертаційного дослідження, проаналізуємо їх територіальну організацію в Франції. Якщо бойові частини морської піхоти та їх штаби знаходяться у периферійних регіонах метрополії, то вище командування і центри з підготовки переважно зосереджено в наземному регіоні оборони Іль-де-Франс (рис. 5.5). Для кращого розуміння територіальної організації морської піхоти СВ Французької Республіки є необхідним комплексний суспільно–географічний структурно–системний аналіз її ВПС і ВМС, що є основними засобами для їх перекидання з метрополії до її заморських департаментів і територій.

5.2.3. Структури і територіальна організація Військово–повітряних військ

ВПС є самостійним видом ЗС Французької Республіки, що входить до резерву Об'єднаних ВПС НАТО в Європі. За визначенням колишнього міністра оборони цієї держави А.Рішара, вони є лідером за бойовою готовністю та станом розвитку серед країн–членів ЄС [125, р. 152]. На ВПС військово–політичним керівництвом Республіки покладено виконання таких стратегічних завдань [87, р. 178]:

- 1) оборона з повітря Франції від авіаційної, ракетної та ядерної загрози;
- 2) ведення розвідки та активних бойових дій у повітрі;
- 3) авіаційна підтримка СВ і прикриття угруповань ВМС і НЖ;
- 4) забезпечення безпеки авіаційного сполучення між метрополією та її

заморськими департаментами і територіями та підтримка присутності держави в світі;

- 5) виконання транспортних перевезень та евакуації людей і техніки.

Розвиток і реформування ВПС здійснюється відповідно до Закону “Про військове програмування Збройних Сил Французької Республіки на період 1997–2002 роки та подальшу перспективу” (1996). У ході першого етапу реформування цього виду ЗС проводилося вдосконалення його організаційно–штатної структури і системи управління, при одночасному скороченні чисельності особового складу. Було забезпечено перехід на формування особового складу виключно на професійній основі (2002). Створено мережу наземних систем обробки супутникової розвідувальної інформації, прийнято на озброєння нові та модернізовані існуючі авіаційні засоби.

Функціонально–компонентна структура ВПС держави знаходиться в стадії трансформації та переоснащення. Так, у 2001 р. було прийнято на озброєння нові літаки типу “Міраж 2000 Д”, проведено модернізацію літаків “Міраж 2000 К” до стандартів літака “Міраж 2000 Ф5”. Також продовжується оновлення ракетного арсеналу і засобів протиповітряної оборони (зокрема, було поставлено 80 комплексів “Містраль”, 25 ракет “МІКА” і 29 “Апач”). Із метою підвищення оперативних можливостей військово–транспортної авіації заплановано закупити починаючи з 2007 р. п'ятдесят літаків “А400М”. Процес переозброєння ВПС новими зразками озброєння і військової техніки та модернізація здійснюється у напрямі посилення бойового потенціалу та уніфікації льотного парку, вдосконалення взаємодії ВПС і ВМС держави (див. табл. 5.8). Також на озброєнні ВПС знаходяться: 90 літаків “Альфа Джет” різних модифікацій; два транс-портних літаки “ДК-8” і три “Аеробус-310”, чотирнадцять тактичних літаків “Геркулес”, чотири командних літаків “Авакс СДКА” і 84 вертольоти різних класів та ракети “земля – повітря” [122, р. 1944-1945]. Технічна характеристика літаків і

вертольотів приведена в [96, р. 92-93]. Перехід на нову техніку дозволив підвищити рівень боєздатності цього виду військ.

Організаційно-територіальна структура ВПС має кілька рівнів управління (див. рис. 5.2 і 5.4). Керівництво цим видом військ здійснює начальник штабу ВПС, який підпорядкований безпосередньо міністру оборони, а в оперативному відношенні, — начальнику Штабу ЗС. Йому підпорядковані два оперативних і п'ять спеціалізованих командувань. Кожне оперативне командування очолює командувач, який в адміністративному відношенні підпорядковуються начальнику штабу ВПС, а в оперативному, — начальнику Штабу ЗС Французької Республіки. Командування стратегічними повітряними силами (штаб — Таверні) здійснює оперативне керування трьома винищувально-бомбардувальними ескадрильями, що мають на своєму озброєнні ядерні боєголовки (60 літаків “Міраж 2000 Н”) [122, р. 1938, 1945]. Також до його компетенції відносяться ескадрильї спеціального призначення, заправки, стратегічної розвідки та два оперативних центри і центр тактичної підготовки. Командування протиповітряної оборони і повітряними операціями (штаб — Таверні) є єдиним командуванням, що в мирний час здійснює оперативне управління силами і засобами ВПС. Безпосереднє оперативне управління повітряною обороною та операціями здійснюється з двох оперативних центрів зон повітряної оборони (Сенк-Марс-ла-Піль і Екс-ан-Прованс).

Таблиця 5.8.

Бойові літаки Військово-повітряних сил Французької Республіки

Тип бойового літака	1996 р.	2002 р.	2015 р. (за планом)
“Міраж 2000 Д”	40	60	55
“Міраж 2000 ДА” всі модифікації	115	85	55
“Міраж 2000 Н”	65	60	45
“Міраж 2000 Ф1-К/Б”	20	18	—
“Міраж 2000 Ф1-КР”	40	40	—
“Міраж 2000 Ф1-КТ”	40	40	—
“Міраж 2000-5Ф”	—	30	25
“Міраж ІV-П”	5	4	—
“Рафаль” усі модифікації	—	—	140
“Ягуар А”	65	20	—
Усього	390	357	320

Складено за [122, р. 1944].

Спеціалізовані командування є адміністративними органами управління ВПС, до складу яких входять усі звичайні сили і засоби цього виду військ. За рішенням командувача ВПС, на період проведення відповідних операцій, усі сили і засоби

передаються в розпорядження оперативного командування протиповітряної оборони і повітряними операціями. Як видно з рис. 5.2, у своєму складі ВПС мають п'ять спеціалізованих командувань: бойовими повітряними силами; спостереження, збору інформації та зв'язку; транспортне; навчальне і силами спеціального призначення “командос”. Перше з них має штаб у Метці та об'єднує всі наступальні й оборонні авіаційні засоби ВПС і має в своєму складі сімнадцять бойових ескадрилій (у тому числі дві навчально–бойові) та ескадрилью літаків “Р” та “РЕБ”, а також технічні та спеціалізовані підрозділи, що забезпечують підготовку персоналу і літаків до польотів. Друге, зі штабом у Турі, відповідає за забезпечення контролю та управління повітряним Рухом, ведення розвідки в інтересах ВПС, здійснює спостереження за повітряним простором, а також забезпечує протиповітряну оборону метрополії силами та засобами протиповітряної оборони авіаційних баз. Третє (штаб — Вілакубле) об'єднує всі авіаційні транспортні засоби для перекидання військ і техніки та має в своєму складі 28 ескадрилій (чотирнадцять транспортних, шість вертолітних, сім змішаних, одну розвідки і радіоелектронної боротьби). Це командування ВПС координує свою діяльність з іншими наземними, повітряними та морськими командуваннями ЗС Франції. Четверте, зі штабом у Турі, відповідає за підготовку льотного і технічного персоналу та має в своєму складі дванадцять навчальних ескадрилій (280 учбових літаків) і відповідні навчальні заклади. П'яте командування, зі штабом у Діжоні, відповідає за захист і оборону наземних об'єктів ВПС, приймає участь у проведенні спеціальних операцій та пошуково–рятувальних робіт, має шість навчальних центрів і закладів для підготовки особового складу. Окрім цього виділяються також ескадрилья космічного спостереження (штаб — Крей), що займається збором, обробкою та аналізом інформації з французьких військових супутників та центр отримання і передачі супутникової інформації зі штабом у Кольмарі. Контроль за повітряною ситуацією та управління повітряним рухом здійснюється за допомогою мережі військових центрів виявлення і контролю та цивільних центрів повітряної навігації. Отримана інформація надходить до центру управління повітряними операціями командування протиповітряної оборони і повітряними операціями.

У рамках реформування системи управління ВПС, закінчено формування їх територіальної організації. У 1994 р. було створено замість чотирьох дві зони повітряної оборони в метрополії, що співпадають з однойменними авіаційними регіонами: Північним і Південним [122, р. 1945]. Відміна полягає лише в розміщенні штабів та функціональних обов'язках, що стоять перед їх командуваннями. Якщо штаби зон вказані вище, то штаб Північного знаходиться у Віллакубле, а Південного регіону в Бордо. В останньому одночасно діють штаби Південної зони повітряної оборони і Південно–західного наземного регіону оборони. Характерно, що їх межі проведені з врахуванням територіальної організації СВ (див. рис. 5.4). Кожному зі штабів зон повітряної оборони підпорядкована мережа авіаційних баз (рис. 5.5) та об'єкти інфраструктури ВПС, розміщені на її території. До їх компетенції входить також планування участі цього виду військ у заходах з національної оборони, підготовки резервістів та організації взаємодії з цивільними авіаційними структурами.

З метою підвищення ефективності співпраці між різними видами військ та зменшення видатків на утримання ЗС держави відбувається процес оптимізації

чисельності авіаційних баз ВПС Французької Республіки у метрополії. Так, у 1995 р. їх було 44, а у 2002 р. вже 32 [122, р. 1945]. З рис. 5.5 видно, що в 38 населених пунктах Франції знаходяться об'єкти ВПС держави. Причому в 18 знаходиться один, у п'яти — два, у дев'яти — три, у трьох — чотири та по одному — п'ять (Метц) і вісім із них (Таверні). Таким чином, ми можемо, спираючись на теоретико-методичні напрацювання (див. підрозділ 2.1), виділити 18 пунктів, 14 центрів і шість вузлів ВПС (табл. 5.9). Сім центрів є монофункціональні (бази різного типу), а шість мають дві функції — штабу ескадрильї та бази і один центр (Кальмар) має неповторну для ВПС Французької Республіки комбінацію відповідних об'єктів (див. табл. 5.9).

Вузли ВПС мають вищу ступень унікальності поєднання відповідних об'єктів (див. табл. 5.10). Лише для вузлів Діжон і Метц маємо тотожні функції, що свідчить про глибоку внутрішню спеціалізацію у ВПС між окремими елементами територіальної організації при виконанні покладених на них бойових завдань. Тому розгляд-немо докладніше континуальні форми територіальної організації цього виду військ у Франції.

Нами виділено спеціалізований Північно-Західний поліфункціональний дисперсний район ВПС, що складається з двох кушів. До складу першого (Віллакубле) входить ядро — однойменний спеціалізований поліфункціональний центр, з яким організаційно пов'язаний центр Євро та пункти Бретіні й Шатодан. Другий куш (Таверні) має ядро в однойменному вузлі та включає в себе також центр Крей і пункт Париж. Специфікою територіальної організації цього спеціалізованого району ВПС є його простягання з північного заходу на південний захід навколо столиці держави. Поза всяким сумнівом, це викликано необхідністю прикриття доступів до Парижу з Атлантики і Ла-Маншу. Варто також мати на увазі, що, у випадку ведення військових дій у Франції, можливе використання у військових цілях міжнародних цивільних аеропортів Орлі й Шарль де Голль та одинадцяти внутрішніх аеродромів навколо столиці (див. рис. 4.1).

Таблиця 5.9.

Типи центрів Військово-повітряних сил Французької Республіки в метрополії (2006)

Населений пункт	Кількість функцій	Кількість об'єктів	Функціональний тип центру Військово-повітряних сил
Авор	1	2	база
Євро	1	2	база
Істр	1	2	база
Казо	1	3	база
Камбре	2	3	штаб ескадрильї та база
Кольмар	3	3	штаб ескадрильї, спеціалізований центр і база
Крей	2	3	штаб ескадрильї та база
Люксей	1	2	база
Нансі	2	2	штаб ескадрильї та база
Оранж	2	4	штаб ескадрильї та база

Реймс	2	3	штаб ескадрильї та база
Сен–Діз’є	2	4	штаб ескадрильї та база
Солензара	1	2	база
Тулуза	1	3	база

Складено за [122, р. 1944; 131].

Дальні підступи до столиці та захист важливої частини промислового потенціалу держави, зосередженого в Ельзас–Лотаринзькому спеціалізованому індустріальному районі, та інших стратегічних об’єктів, розміщених у зоні цивільної та економічної оборони Схід, захищає Східний полі функціональний район ВПС із ядром у три функціональному вузлі Метц. Останній утворює куш із біфункціональними центрами Нансі, Реймс і Сен–Діз’є. Як видно з рис. 5.6, також до цього району ВПС входять трифункціональний центр Кольмар та монофункціональний центр Люксей і пункт Драшенброн. Цей район ВПС має форму широкої стрічки, що вигинається відповідно до контурів франко–німецького державного кордону.

Таблиця 5.10.

Типи вузлів Військово–повітряних сил Французької Республіки в метрополії (2006)

Населений пункт	Кількість функцій	Кількість об’єктів	Функціональний тип вузлу Військово–повітряних сил
Бордо	2	3	вище територіальне командування і база
Віллакубле	3	4	вище територіальне командування, вище оперативне командування і база
Діжон	3	3	вище оперативне командування, штаб ескадрильї та база
Метц	3	5	вище оперативне командування, штаб ескадрильї та база
Таверні	5	9	командування видом військ, вище оперативне командування, штаб ескадрильї, спеціалізований центр і база
Тур	2	3	вище оперативне командування і база

Складено за [122, р. 1944; 131].

Також сформувався поліфункціональний Гароннський район ВПС держави з ядром у біфункціональному вузлі Бордо і з п’ятіркою монофункціональних пунктів. Слід зазначити, що перші три пункти (Коньяк, Рокфор і Сент) утворюють найбільше в Франції територіальне зосередження навчальних авіабаз ВПС держави. Така концентрація спеціалізованих учбових закладів ВПС у глибокому тилу метрополії значною мірою зумовлена фізико–географічними умовами цієї території (див. підрозділ 2.1), що дозволяє проводити навчання в різноманітних природних умовах. Цей поліфункціональний район має “Г” подібну форму вздовж естуарію Жіронди і берегу Біскайської затоки (рис. 3.2).

Проведений вище короткий науковий аналіз територіальної організації ВПС Французької Республіки дозволяє нам зробити висновок про переважне розміщення більшості з важливих у бойовому відношенні частин цього виду військ у метрополії в Північному повітряному регіоні. Це значною мірою пов'язано із зосередженням у цій частині Франції основного її виробничого потенціалу (див. підрозділ 4.2 і 4.3). Докладніше вплив основних географічних чинників у розміщенні відповідних об'єктів ВПС розглядається в наступному підрозділі дисертаційного дослідження.

5.2.4. Структури і територіальна організація Військово–морських військ

ВМС є самостійним видом ЗС Французької Республіки, що складається з флоту та морської авіації. Їх основні завдання в системі національної оборони держави окресленні таким колом стратегічних завдань [87, р. 178]:

1. оборона метрополії від нанесення удару ядерною зброєю та можливого нападу з моря;
2. ведення спільних бойових дій разом з іншими видами ЗС в Європі та захист заморських департаментів і територій держави;
3. нанесення ядерного удару, у випадку загрози існуванню Французькій Республіці;
4. проведення пошуково–рятувальних заходів на морі та участь у гуманітарних операціях;
5. забезпечення громадського правопорядку в приморських районах метрополії.

Розвиток та реформування ВПС здійснюється відповідно до Закону “Про військово програмування Збройних Сил Французької Республіки на період 1997–2002 роки та подальшу перспективу” (1996). У ході першого етапу реформування ВМС відбулася оптимізація організаційно–штатної структури системи управління цим видом військ, розпочато поступове оновлення корабельного складу та облаштування бойового флоту новими системами озброєння і військової техніки. Зокрема, було реорганізовано штаб ВМС, з метою чіткого відокремлення функції загального управління і матеріально–технічного забезпечення морської авіації, підвищено статус інспекції з питань морської авіації, яку безпосередньо підпорядкували начальнику цього штабу.

Функціонально–компонентна структура ВМС Французької Республіки знаходиться на етапі реформування. Зокрема проводились заходи щодо підвищення мобільності та точності виконання поставлених завдань силами спеціальних операцій цього виду військ, у рамках виконання програми реформування спеціальних військ усіх видів ЗС держави “Командо 2001”. Було визначено стратегічний курс на створення вузькоспеціалізованих військових підрозділів. Так, у складі Командування берегової охорони та “командос” ВМС, загін “Юбер” відповідає за проведення підводних акцій, “Жобер” і “Трепель” — штурмових дій, “Де Пантефеньо” — розвідки, “Де Монфор” — знищення живої сили і технічних засобів противника на відстані тощо.

Відбувається кардинальне оновлення матеріальної бази ВМС держави (табл. 5.11). Уже проведено заміну чотирьох есмінців, обладнаних керованою ракетною зброєю “Горизонт”, на нові моделі суден цього типу “Сюффрен” і “Кассар”; спущено на воду фрегат типу “Лафает” та поставлено два нові транспортно–десантних кораблі типу “Містраль” і “Тонер”. Значну увагу було приділено підвищенню бойових можливостей авіаносця “Шарль де Голль” (проведено плановий ремонт та оснащено зенітними ракетами “Астер”). До бойового складу флоту до 2008 р. буде введено два ракетних

атомних підводних човни типу “Тріумфан”, до 2012 р. — другий авіаносець, до 2020 р. — шість багатопрофільних атомних підводних човнів типу “Баракуда” (див. таб. 5.11).

Таблиця 5.11.

Бойові судна Військово–морських сил Французької Республіки

Тип бойових суден	1998 р.	2002 р.	2015 р. (за планом)
атомні підводні човни з пусковими ядерними установками	4	4	4
ударні ядерні підводні човни	9	6	6
дизельні підводні човни	6	–	–
авіаносці	1	1	2
протиавіаційні фрегати	4	4	4
фрегати проти підводних човнів	10	8	8
есмінці та фрегати другої категорії	19	14	14
протимінні кораблі	10	14	16
транспортно–десантні кораблі	3	3	3
учбові кораблі	1	1	1

Складено за [123, р. 1809].

Підвищення бойових можливостей морської авіації планується здійснити шляхом закупівлі нових літаків і бойових вертольотів. Зокрема, до складу ВМС було поставлено десять нових літаків типу “Рафаль” і взято на озброєння п’ятдесят торпедних комплексів “МЮ 90”, двадцять “Містраль”, вісімнадцять “Кроталь” і шістнадцять “ФСАФ” та 29 крилатих ракет “Апач” і по двадцять ракет “МІКА” та “АС 30 Лазер”. Морська авіація складається з п’ятнадцяти ескадрилій літаків (по одній штурмової, винищувальної, розвідувальної, протичовневої, далекого радіолокаційного виявлення і по двох авіаційних і палубних та інш.) і семи вертольотів. Перші з них сформовані 51 літаком типу “Супер Етандар”, 25 “Атлантик-2”, п’ятнадцятими “Норд-262”, десятима “Рафаль-М”, шістьма “Фалкон-10”, чотирма “Фалькон-50” і “Сентри” та трьома “Хокай”. Вертолітні ескадрильї сформовані 32 машинами типу “Лінкс”, тридцятьма “СА-319Б”, 27 “НГ-90”, 24 “Дофін” і дев’ятьма “Супер Фрелон”. Їх технічна характеристика приведена в [99, р. 85-86].

Організаційно–територіальна структура ВМС зазнала значних трансформацій під час реформування ЗС Французької Республіки. Так, у 2000 р. було сформовано спеціалізоване об’єднане командування надводними кораблями (на базі командувань силами військово–морських дій, протичовнових дій і мінно–тральними силами), що зосередило в своєму керуванні всі бойові надводні сили і засоби ВМС Французької Республіки. Сучасна управлінська структура ВМС держави представлена на рис. 5.2. Розглянемо детальніше розподіл повноважень відповідних структурних підрозділів.

Загальне керівництво цим видом військ здійснює начальник штабу ВМС, який безпосередньо підпорядкований міністру оборони, а в оперативному плані, — начальнику Штабу ЗС держави. За його рішенням, на період проведення відповідних операцій, бойових чергувань або навчань, сили та засоби ВМС передаються оперативним командуванням. Йому підпорядкуванні одинадцять оперативних, шість спеціалізованих і два територіальних командування (див. рис. 5.2).

Оперативні командування включають стратегічне морське командування та десять командувальних у морських зонах: Антили, Атлантика, Гвіана, Індійський океан, Ла-Манш – Північне море, Нова Каледонія, південь Індійського океану, південь Французької Полінезії, Середземномор'я і Тихий океан (рис. 5.3). Кожне оперативне командування очолює командувач, який адміністративно підпорядковується начальнику штабу ВМС (Париж), а оперативно, — начальнику штабу ЗС Французької Республіки. На період проведення відповідних операцій стратегічному морському командуванню підпорядковуються стратегічні ядерні сили ВМС, що включають ескадру атомних ракетних підводних човнів підпорядковану командуванню підводних сил, а командувачам у зонах — відповідні сили і засоби ВМС зі складу інших спеціалізованих командувальних цього виду військ Французької Республіки.

Спеціалізовані командування є адміністративними органами управління, до складу яких входять усі сили і засоби військово–морського флоту і морської авіації держави. Керівництво кожним із них здійснює командувач. Командування підводних сил (штаб — Уй) включає Атлантичну і Середземноморську ескадри підводних човнів. Керівництво підводними силами здійснює командувач стратегічним морським командуванням. Командування сил військово–морських дій (штаб — Тулон) має в своєму складі з'єднання надводних кораблів, десантну групу і з'єднання кораблів забезпечення (есмінці та фрегати з керованою ракетною зброєю, десантні кораблі та кораблі забезпечення). Командування протичовнових дій (штаб — Брест) керує з'єднанням протичовнової боротьби та двома дивізіонами фрегатів із керованою ракетною зброєю. Командування мінно–тральних сил (штаб — Брест) має в своєму складі з'єднання мінно–тральних сил і дивізіон тральщиків–шукачів мін (мінно–тральні кораблі, буксири і спеціалізовані кораблі), а також три групи водолазів–розмінувальників, розміщених на трьох плавучих базах. Командування морської авіації (штаб — Тулон) виконує завдання завоювання переваги в повітрі, пошуку та знищення кораблів і підводних човнів противника, ведення розвідки, прикриття транспортних суден і перекидання військ. До його складу входять палубна і базова патрульна авіація, а також центри підготовки особового складу. Крім того, у складі цього командування знаходяться тактичні ядерні сили ВМС. Командування захисту берегових об'єктів ВМС (штаб — Лоріан) включає чотирнадцять груп морських піхотинців і п'ять підрозділів “командос” (чотири штурмових і один бойових плавців) та відповідає за забезпечення захисту стратегічно важливих об'єктів ВМС у метрополії та в заморських департаментах і територіях Французької Республіки. Окремі підпорядковані йому частини і підрозділи беруть участь в інших операціях цього виду військ держави.

Територіальна організація ВМС у метрополії складається з двох морських регіонів: Атлантика і Середземномор'я (рис. 5.3). Штаб першої знаходиться в Бресті

. Він включає у себе два військово–морські округи (Брест і Шербур) і має зону відповідальності на морі від кордону з Іспанією до кордону з Бельгією. Другий морський регіон (із штабом у Тулоні) охоплює територіальні води Французької Республіки на півдні Європи. Завдячуючи унікальним природним передумовам (див. розділ 3), основні сили і засоби ВМС зосереджено в головних військово–морських базах держави — Брест і Тулон, що є єдиними вузлами ВМС держави в метрополії. Виділяються такі великі військово–морські бази в метрополії: Брест, Лоріан, Тулон і Шербур (рис. 5.5). Також ВМС держави базуються в заморських департаментах і територіях Республіки і в окремих країнах Африки (див. рис. 5.1). З рис. 5.6 видно, що ВМС Французької Республіки мають найвищий рівень зосередження військових об'єктів у метрополії. Вони сконцентровані в п'яти пунктах, восьми центрах і трьох вузлах. Наявні значні дистанції між переважною більшістю з них значно ускладнюють утворення форм територіального зосередження вище кущів (див. рис. 5.6). Нами виділено Брестський і Тулонський спеціалізовані поліфункціональні кущі . Перший із них має ядром вузол Брест, до якого тяжіють центри Ландівізіо, Ланвеок–Пульмік і пункт Іль-Лонг. Ядром другого з них є вузол Тулон, що поєднаний з центрами Ієр і Сен-Мандр'є. Аналіз територіальної організації ВМС Французької Республіки в метрополії (рис. 5.5 і таб. 5.12) дозволяє нам стверджувати, що є всі підстави для виділення Бретонського дисперсного району ВМС.

Таблиця 5.12.

Типи центрів Військово–морських сил Французької Республіки в метрополії (2006)

Населений пункт	Кількість функцій	Кількість об'єктів	Функціональний тип центру Військово–морських сил
Ієр	4	5	штаб флотилії / ескадрильї та авіаморська база штурмової авіації й вертольотів
Ланвеок–Пульмік	3	6	штаб флотилії / ескадрильї та авіаморська база вертольотів
Ландівізіо	5	8	штаб флотилії / ескадрильї та авіаморська база винищувальної й штурмової авіації, ядерних сил та вертольотів
Ланн–Біуе	3	4	штаб флотилії / ескадрильї та база авіації морського патрулювання
Лоріан	2	2	оперативне командування і база військових кораблів
Нім–Гарон	3	4	штаб флотилії / ескадрильї та база авіації морського патрулювання
Сен-Мандр'є	2	4	штаб флотилії / ескадрильї та авіаморська база
Шербур	3	3	штаб регіону оборони та бази

Складено за [122, р. 1942-1944; 131].

5.2.5. Структури і територіальна організація Національної жандармерії

До складу ЗС Французької Республіки входить також НЖ, яка виконує такі основні функції [87, р. 178]: поліцейський нагляд, допомога в підтриманні громадського порядку цивільній поліції, контролю дорожнього руху, спостереження за транспортом, охорона та оборона важливих військових і державних об'єктів. Докладніше історія розвитку НЖ розкрита в [98]. Зараз здійснюється її реорганізація з метою чіткішого розмежування функцій жандармерії та поліції.

Функціонально–компонентна структура. НЖ складається з департаментської і мобільної жандармерії. Більшість підрозділів першої з них розміщено у невеликих містах та в сільській місцевості, тоді як частини другої, — переважно у великих містах. У системі національної оборони метрополії департаментська жандармерія має наступні задачі: охорона важливих військових та інших державних об'єктів та збирання і передача розвідувальних відомостей у відповідні установи.

Кожна з 96 груп департаментської жандармерії має свій штаб, спеціалізовані служби, чотири – п'ять рот, а також моторизовані й гірської піхоти взводи. Рота жандармерії складається з групи управління, бригади розшуку, від шести до вісімнадцяти територіальних бригад і з окремої змішаної бригади. Основні підрозділи департаментської жандармерії — це бригади з чисельністю особового складу від чотирьохсот до тисячі двісті чоловік. Бригади підтримують тісний зв'язок із населенням, що дозволяє проводити широкомасштабні антикримінальні заходи. У метрополії функціонує 3538 бригад департаментської жандармерії, в яких служать 63882 особи (2004) [122, р. 1945]. Виділяють 341 моторизовану бригаду, 93 ескадрони дорожньої безпеки, 133 відділення контролю автомобільних доріг, сімнадцять гірських бригад, сім річкових бригад тощо [122, р. 1945]. Також є спеціальні бригади, призначені для розслідування карних справ і попередження юнацької злочинності.

Мобільна жандармерія займається підтриманням громадського порядку та проводить спеціальні операції. Вона є оперативним резервом сил безпеки Французької Республіки. Окремі її підрозділи можуть передаватися в розпорядження військового командування для виконання завдань, що стосуються оборони метрополії, та для забезпечення безпеки важливих об'єктів стратегічних ядерних сил. Разом із департаментською, мобільна жандармерія також залучається для знищення повітряних десантів противника, ведення розвідки та організації охорони на основних маршрутах руху військ.

Усього на території метрополії існує дев'ять легіонів (по одному на кожний жандармський округ), що поділяються на 29 груп [122, р. 1945]. Група складається від чотирьох до восьми ескадронів, з яких половина моторизованих і один – два змішаних, що мають у своєму складі бронетранспортери або бронемашини. При мобілізації кожен із них додатково розгортає ще один ескадрон. Усього в метрополії нараховується 129 жандармських ескадронів [122, р. 1945]. Також, у складі НЖ виділяють спеціалізовані формування: Республіканська гвардія, тридцять дві

бригади жандармерії транспортної авіації, п'ять з'єднань спеціального захисту та сімнадцять охоронних загонів для заводів і складів із виробництва зброї, підрозділи з підтримки безпеки на повітряному і морському транспорті, а також парашутно–десантні ескадрони та окрема штурмова група [122, р. 1945].

Організаційно–територіальна структура. Загальне керівництво НЖ очолює начальник Загальної дирекції НЖ, який підпорядкований міністру оборони. Його контролює Генеральна інспекція. Виділяються такі органи управління НЖ, що підпорядковані вказаній вище Загальній дирекції: інспекція жандармерії та технічна інспекція; командування жандармських шкіл; територіальні командування, що поділяються на підрозділи департаментської і мобільної жандармерії; Республіканської гвардії та заморської жандармерії, управління спеціалізованими з'єднаннями (морської, повітряної, транспортно–авіаційної, з охорони арсеналів і безпеки ядерних об'єктів); Угрупування безпеки і проникнення НЖ, якому підпорядковуються окремі спеціальні частини НЖ (парашутисти, відділення охорони Президента і вищих державних посадовців Французької Республіки, антитерористичні групи, відділення антикримінальної жандармерії та з боротьби з організованою злочинністю, наведення порядку тощо) [122, р. 1945]. Усі ці угрупування адміністративно підпорядковані генералу жандармерії, який очолює жандармський округ.

Територіальна організація НЖ визначена в Додатку Д до Декрету Президента Французької Республіки №2000-555 від 21.06.2000 р. “Щодо територіальної організації оборони”. Вона ґрунтується на адміністративно–територіальному принципі. Округи НЖ відповідають дев'яти наземним регіонам оборони (див. рис. 5.3). У кожному окрузі є кілька груп департаментської жандармерії (їх число залежить від кількості департаментів, що входять до його складу), одна група мобільної жандармерії та рота дорожньої жандармерії. На відміну від поліції, що забезпечує охорону правопорядку в містах із населенням більш десяти тисяч мешканців, НЖ, як правило, несе службу в невеликих населених пунктах.

5.2.6. Структури і територіальна організація резерву Збройних Сил

Резерв ЗС Французької Республіки зазнав значних змін в організації, комплектуванні особового складу і підготовці до військової служби, у рамках загальної реформи системи національної оборони. Необхідність зміцнення обороноздатності держави вимагає постійної уваги до резерву ЗС, усілякого підвищення його ролі та професіоналізму особового складу, що проходить у ньому службу. Уже в 1993 р. було поставлене завдання щодо підвищення його професійності та наближення до вимог регулярних військ. У рамках реформи ЗС держави намічено в чотири рази (порівняно зі станом у 2001 р.) збільшити приріст чисельності резервістів, прийнятих на службу за контрактом, для того, щоб у 2015 р. їх було не менше ста тисяч осіб. Це дозволить компенсувати скорочення чисельності особового складу ЗС і тим самим зменшити їх фінансування. У цьому контексті ведеться активна робота з підвищення фахового рівня резервістів за планом з їх підготовки. З цією метою початковою військовою підготовкою щорічно охоплюються не менше десяти тисяч осіб (служба 25–30 днів на рік). Також у 1999 р.

. була введена премія для оперативних резервістів, які погоджуються на продовження контракту для проходження служби в складі резерву ЗС держави, що значно підвищило зацікавленість молоді до цієї форми військової служби.

Функціонально–компонентна структура. Перед резервом ЗС Французької Республіки поставлено основним завданням доукомплектування штабів і частин постійної готовності для участі в операціях, що проводяться ЗС держави. До його складу входять добровольці, що уклали з органами комісаріату відповідний контракт. До них належать громадяни, звільнені зі ЗС або НЖ, що мають військово–професійну підготовку і досвід військової служби, а також юнаки і дівчата, які пройшли курс початкової підготовки. Крім того, до складу оперативного резерву можуть бути призвані колишні військовослужбовці, які перебувають в оперативному запасі протягом п'яти років від дня звільнення зі ЗС або НЖ. Значну частину резерву складають випускники вищої школи підготовки офіцерів–резервістів, які отримують кваліфікацію фахівців штабу СВ.

Організаційно–територіальна структура і територіальна організація резерву ЗС. Резерв армії перебуває під управлінням командування ЗС (система комісаріатів видів військ) і під спостереженням новоствореної Вищої ради в справах резервістів (1999). Остання є консультативним органом, що складається з членів парламенту, представників військових органів, асоціацій резервістів і профспілок найманих робітників і роботодавців. Територіальна організація резерву ЗС відповідає адміністративно–територіальному устрою Французької Республіки.

5.2.7. Структури і територіальна організація військових учбових закладів

У Франції велику увагу приділяється підготовці та комплектуванню ЗС кваліфікованими, політично благонадійними офіцерськими кадрами. Існуюча мережа військових і цивільних навчальних закладів, в яких готують офіцерів, забезпечує потреби ЗС у мирний час і має розвинену матеріально–технічну базу для збільшення випуску відповідних кадрів під час війни. У рамках реформування ЗС держави в 1993 р. замість п'яти вищих військових шкіл кожного виду військ і загальновійськової школи було створено Загальновійськовий коледж оборони.

Функціонально–компонентна структура системи військових учбових закладів Французької Республіки ґрунтується на комплексі періодичної атестації офіцерського складу та навчанні в спеціальних учбових закладах. Французьке військове командування прагне до того, щоб якнайбільше офіцерів набули досвіду організації та ведення бойових дій. Регулярно проводяться тактичні навчання з використанням різної зброї. У навчальних центрах “командос” усі командири підрозділів опановують способи ведення бойових дій у відриві від своїх підрозділів, вчаться використовувати місцеві ресурси, витримувати великі психологічні та фізичні навантаження. Постійно оновлюється контингент офіцерів, які беруть участь у несенні бойової служби за межами метрополії.

Початкова військова підготовка ведеться в підготовчих ліцеях. ЗС держави комплектуються кадровим офіцерським складом переважно за рахунок випускників офіцерських шкіл, а також офіцерів резерву, яких переводять до кадрового складу, і унтер–офіцерів, яким, після складання відповідних іспитів присвоюється офіцерське

звання. Підготовку офіцерського складу в Франції поряд із військовими навчальними закладами займаються понад п'ятдесят цивільних вищих навчальних закладів і цивільні ліцеї в Нансі, Парижі й Тулоні.

Підготовка молодших офіцерів відбувається, спочатку, в основних, а потім, у практичних та спеціалізованих школах, де здійснюється підготовка з обраної спеціальності. Після закінчення практичної школи, офіцерів призначають на посади у війська. Вища військова підготовка офіцерського складу проводиться в три етапи (штабна школа; Загальновійськовий коледж оборони, Центр вищих військових досліджень або Інститут вищих військових досліджень національної оборони). Вища військово-технічна підготовка офіцерів здійснюється у відповідних вищих технічних військових і цивільних навчальних закладах.

Організаційно-територіальна структура і територіальна організація військових учбових закладів. Військовою освітою тактичного рівня в СВ Французької Республіки керує Управління навчальних закладів СВ (Тур). Йому підпорядковані: чотири військових ліцеї, дві школи основної підготовки, дев'ять практичних шкіл, а також кілька центрів і спеціалізованих шкіл. Вищою військовою освітою керує Управління доктринних досліджень та вищої військової освіти ЗС Французької Республіки (Париж). Йому підпорядковані: штабна школа в Комп'єні та Загальновійськовий коледж оборони, Центр вищих військових досліджень, Інститут вищих досліджень національної оборони в Парижі. Останні вищі учбові заклади готують вищий командний склад ЗС держави.

Вищу військову освіту першого ступеня здобувають в одній з шістнадцяти спеціалізованих школах. Так, школи в Тулоні готують командний склад для надводних кораблів і підводних човнів, штурманів для підводних човнів, бойових плавців та корабельних механіків; у Рошфорі, Салон-де-Прованс і Німі — спеціалістів морської авіації; у Лоріані проходять підготовку офіцери морської піхоти; у Сан-Мен-др'є — спеціалісти з ракетно-артилерійського озброєння, протичовнових засобів, двигунів, радіолокації та в Шербурі — спеціалісти з атомних енергетичних установок і жіночій персонал ВМС.

У спеціалізованих військових навчальних закладах готують вузьких фахівців із військових спеціальностей. До їх числа належать школа армійської авіації в Даксі, гірсько-піхотна — у Шамоні-сюр-Блані, вища школа електроніки — у Рені, парашутно-десантних військ — у По, захисту від зброї масового знищення — у Бреттвіль-сюр-Одені, матеріально-технічного забезпечення — у Шатору.

Школами основної підготовки СВ є спеціальна і загальновійськова (Коеткідан), а також Політехнічна школа (Париж), що готує спеціалістів широкого профілю для ЗС. Підготовка інженерно-технічного офіцерського складу проводиться у вищих військово-технічних і цивільних навчальних закладах. Так, у Парижі діють Вища науково-технічна і Вища інтендантська школи, у Версалі — Вища інженерна, а в Сесоні — Вища школа радіоелектроніки. У практичних школах родів військ завершується підготовка і здійснюється перепідготовка офіцерів із військової спеціальності. Усього в Франції налічується дев'ять практичних шкіл: піхотна — у Монпельє, бронетанкових військ — у Сомюрі, артилерії — у Драйгіньяні, армійської авіації — у Ле-Люці, транспортних військ — у Турі, інженерних військ — в Анжері, зв'язку — у Монтаржі й Ажані, матеріально-технічного забезпечення — у Буржі.

Військових і цивільних авіаційних інженерів готують: Вища національна школа аеронавтики і космонавтики, Вища національна школа авіаційних інженерів, а також Центр вищих досліджень у галузі озброєння. У складі СВ для навчання особового складу створено тринадцять центрів підготовки, перепідготовки і вдосконалення з різних військових спеціальностей, що розміщені переважно в периферійних регіонах метрополії. Офіцерські кадри оперативно–стратегічної ланки для СВ готують в Інституті вищих досліджень національної оборони.

Офіцерський склад ВПС готують дві школи ВПС у Салон–де–Провансі. Перенавчання на нові типи літаків здійснюється в навчально–бойових ескадрильях (див. рис. 5.5). Офіцерський склад адміністративних і тилових служб ВПС формується випускниками спеціалізованої школи в Салон–де–Провансі. В Еврі навчаються і вдосконалюють свої знання та практичні навички офіцери резерву ВПС.

Перепідготовка і підготовка пілотів транспортної авіації та вертольотчиків здійснюється на авіабазі Авор, льотчиків–винищувачів, льотчиків–інструкторів, штурманів і спеціалістів з авіаційної логістики — на авіабазах Конья і Казо. У Франції діють дев'ять спеціальних шкіл, що готують спеціалістів різних служб і спеціальностей для ВПС. У навчальному центрі Мон–де–Марсан здійснюється підготовка спеціалістів протиповітряної оборони. Вища військова підготовка офіцерів цього виду військ здійснюється в штабній школі, у Центрі вищих військових досліджень, Інституті вищих досліджень національної оборони та на Вищих міжармійських об'єднаних курсах (Париж). Штабна школа готує середню ланку, а Загальновійськовий коледж оборони — вищу ланку командного складу ВПС.

Підготовка офіцерського складу ВМС здійснюється в морських школах. Школами основної підготовки є дві офіцерські морські школи (Ланвеок–Пульмік), інтендантська (Тулон) та адміністративна (Шербур), а також практична, розміщена на учбовому десантному вертольотоносці “Жанна д’Арк” (порт приписки — Брест). Вищу технічну освіту офіцери здобувають у Вищій інженерній школі ВМС, а вищу військову освіту другого ступеня — в Загальновійськовому коледжі оборони (Париж). Слухачі проходять підготовку на Вищих міжармійських об'єднаних курсах спільно зі слухачами СВ та ВПС, а потім продовжують навчання у Вищій військово–морській школі. Підготовка керівного складу ВМС вищої ланки здійснюється в Центрі вищих військових досліджень, Інституті вищих досліджень національної оборони і Центрі вищих досліджень у галузі озброєння.

З 1986 р. запроваджено обов’язковий курс підготовки з військово–медичних спеціальностей, проходження якого організовано в навчальному центрі підготовки офіцерів запасу медслужби (Лібурн). До підготовки залучають випускників медичних інститутів, яких в обов’язковому порядку призивають на збори для навчання за програмою офіцерів запасу.

Науковими пошуками в області цивільної оборони займається Національний Інститут із вивчення проблем цивільної оборони, а підготовкою кадрів — Вища національна школа офіцерів пожежної служби. Обидва заклади розташовані в Ненвіль–ле–Рош. Підготовка особового складу для органів і формувань цивільної оборони покладена на Національний навчальний центр протипожежної охорони і десять міждепартаментських навчальних центрів цивільної оборони. Молодший командний і рядовий склад формувань цивільної оборони готується в

департаментських школах.

Масове навчання населення з основ цивільної оборони здійснюється на короткострокових курсах, що організуються за місцем роботи або проживання органами цивільної оборони і певними громадськими організаціями — товариством Червоного Хреста, Товариством сприяння пожежній охороні та ін. Підготовка середнього медичного персоналу для цивільної оборони покладена на Міністерство охорони здоров'я держави. У програму загальноосвітніх шкіл уведений 12-годинний курс із загальних питань цивільної оборони.

5.2.8. Міжнародне військове та оборонне співробітництво

Міжнародне військове та оборонне співробітництво є “хребтом французької політики кооперації” [124, р. 49]. Саме тому замість Військових місій із кооперації та підуправління військової допомоги в Міністерстві закордонних справ Французької Республіки в 1999 р. в було створено Управління військового та оборонного співробітництва у рамках загальної реформи центральних органів влади.

Функціонально–компонентна структура цього управління складається з двох підуправлінь. Підуправління військової кооперації опікується питаннями співпраці з державами, що підписали угоди щодо взаємодії у військовій сфері та стаціонарними французькими військовими угрупованнями за межами держави. Підуправління зі співпраці в сфері оборони займається питаннями відносин у військовій сфері з рештою країн світу [124, р. 50]. Проте, це Управління лише реалізує цілі визначені Міжміністерським комітетом із міжнародної кооперації, у рамках угод з оборони, військової співпраці та допомоги та інших міжурядових угод. Воно безпосередньо підпорядковується заступнику державного секретаря цього міністерства — начальнику Головного управління з питань політики і безпеки. Станом на 2005 р. в Управлінні працювали 62 співробітники. У його безпосередньому підпорядкуванні знаходяться 360 офіцерів–консультантів за кордоном, що реалізують конкретні проекти оборонного і військового співробітництва (див. рис. 5.1). Спільним координаційним органом Міністерства закордонних справ та Штабу ЗС Французької Республіки є Комітет стратегічного орієнтування військового та оборонного співробітництва, засідання якого проходять один раз на рік.

Організаційно–територіальна структура і територіальна організація Управління військового та оборонного співробітництва Міністерства закордонних справ Французької Республіки. Відповідно до “Рапорту комісії з національної оборони та Збройних Сил” (1999) виділяються сім пріоритетних зон співпраці в сфері оборони у світі: Субсахарська Африка, Північна Африка, Центральна Європа, Близький Схід, Середній Схід, Східна Азія та Океанія, Латинська Америка. Для кожної з них визначено відповідні цілі військового співробітництва, що реалізуються Управлінням [124, р. 52]. Опрацювання планів співробітництва з іноземними країнами проходить у спільних комісіях (для країн–партнерів) та в спільних штабах (для союзників), засідання яких проводяться не менше одного разу на рік. Зазвичай, засідання цих міждержавних органів завершується підписанням щорічних планів співробітництва, які з французького боку підписує заступник начальника Штабу ЗС із питань міжнародного співробітництва або посадова особа,

що його представляє. Заходи цих планів попередньо узгоджуються з Управлінням, що керується при цьому зовнішньополітичними пріоритетами МЗС. Координація співробітництва за кордоном покладається на апарати військових аташе, які, діючи під загальним керівництвом послів, залишаються в адміністративному плані підпорядкуванні Штабу ЗС. Окремі питання військового та оборонного співробітництва поширюються на сферу внутрішньої безпеки країн–партнерів. Реалізація цих задач покладена на НЖ, а також на окремі структури Міністерства внутрішніх справ Французької Республіки.

Військове та оборонне співробітництво, що здійснюється Управлінням військового та оборонного співробітництва Міністерства закордонних справ Французької Республіки, розвивається за такими напрямками: навчальні програми та стажування, консультативна та аудиторська діяльність і вивчення французької мови. Перше з них розглядається в якості основного інструменту реалізації цілей Управління. Стажування іноземних військовослужбовців забезпечує створення в країнах–партнерах мережі майбутніх військових керівників–випускників вищих військових навчальних закладів Французькій Республіці, які, використовуючи свої знання французької системи оборони, сприятимуть розвитку двостороннього співробітництва та взаємодії при проведенні спільних операцій. Пріоритетними проектами співробітництва в цій сфері є допомога навчальним закладам, що, у перспективі, матимуть субрегіональний характер. Показовим прикладом є створення, за допомоги Управління в Румунії Школи жандармерії, де проходять підготовку представники багатьох центральноєвропейських країн. Перебування в державах–партнерах офіцерів–консультантів дозволяє мати вищому керівництву Республіки об'єктивну інформацію щодо стану справ їх оборони і найперспективніших напрямів співробітництва з ними. У рамках лінгвістичних програм основна увага приділяється підвищенню кваліфікації викладачів французької мови військових навчальних закладів держав–партнерів. Докладніше питання міжнародної співпраці в сфері оборони Французькій Республіці висвітлені в [124, р. 47-60].

5.3. Головні чинники, що визначають особливості формування і розвитку територіальної організації Збройних Сил Франції

З попереднього підрозділу дисертаційного дослідження ми маємо комплексне уявлення про основні закономірності територіальної організації ЗС Французької Республіки. Враховуючи той факт, що зараз вони знаходяться на етапі глибокого реформування ми можемо проаналізувати, як само різні географічні чинники вплинули на особливості їх територіального розміщення.

5.3.1. Вплив фізико–географічних чинників на територіальну організацію видів Збройних Сил

До складу фізико–географічних чинників відносяться такі важливі в розміщенні ЗС характеристики щодо рельєфу, клімату і наявності запасів питної

води відповідної території. Як вже зазначалося в розділі 3 нашої роботи, територія Франції має доволі сприятливі умови для розвитку і розміщення всіх видів військ.

У рельєфі метрополії виділяються високогірні прикордонні периферійні райони. Складні експозиції схилів, наявність численних природних перешкод не дозволяє тут вести активні бойові дії та стаціонарно розміщувати значну кількість військовослужбовців. Саме тому, при порівнянні між собою рис. 3.2 і 5.5 ми бачимо, що більшість частина полків СВ Французької Республіки в метрополії розміщені на височинах і лише окремі частини 6-ї бронетанкової бригади і 27-ї бригади гірської піхоти знаходяться в Альпах. Водночас, за виключенням окремих полків останньої з вказаних бригад, 3-го піхотного полку і 22-го батальйону морської піхоти 9-ї бронетанкової бригади морської піхоти, 18-го полку зв'язку бригади зв'язку і підтримки командування, 1-го парашутного полку морської піхоти бригади спеціальних сил СВ і 519-го окремого транспортного полку решта військових об'єктів цього виду військ не знаходяться в приморських районах. Значною мірою ця закономірність територіальної організації СВ у метрополії викликана технічними вимогами сучасного бойового обладнання та високою маневреністю бойової техніки. Специфічні вимоги до фізичних характеристик підстиляючої поверхні 2-ї та 7-ї танкових бригад, що переважно оснащені важкими танками "Лекрерк", які мають низьку прохідність по заболоченим територіям і районам з пухкими ґрунтами і пісками. Це зумовило їх розміщення в районах із важкими ґрунтами (див. рис. 5.6). Водночас, бронетранспортери–всюдиходи, які мають підвищену прохідність, дислокуються переважно в місцевостях, що мають доволі складний рельєф (рис. 5.6). Ці полки знаходяться в гірських долинах і передгірських районах (Барбі, Канжер, Тарб та ін.). За вимогами до рельєфу інша бронетехніка займає проміжне положення між важкими танками і бронетранспортерами–амфібіями. Саме тому, як видно з рис. 5.5, вона знаходиться переважно в передгірських районах і на пагорбованих височинах.

Дислокація вояків СВ значною мірою визначається доступністю до гарантованих джерел питної води. Порівнюючи розміщення головних річкових артерій Франції з концентрацією особового складу СВ ми можемо побачити, що цей чинник помітно впливає на територіальну організацію полків цього виду військ по території метрополії. Більша їх частина знаходиться вздовж основних річок держави і забезпечує контроль над стратегічними переходами через них. Особливо яскраво це видно в прикордонних із ФРН регіонах метрополії (рис. 3.2 і 5.5).

Іншим не менш важливим чинником у розміщенні СВ держави є її кліматичні умови. Лише спеціально підготовленні частини 6-ї бронетанкової бригади і 27 бригади гірської піхоти розміщені в районах метрополії з некомфортними кліматичними умовами (рис. 5.5). Оснащення цих полків бронетранспортерами–всюдиходами дозволяє регулярно залучати їх до заходів із допомоги населенню, яке постраждало внаслідок природних стихійних явищ (дія містралю і сирокко, сходження лавин, лісові пожежі, підтоплення тощо). Ще більше значення кліматичні умови мають для розміщення баз ВПС Французької Республіки

ВПС висуває наступні найважливіші вимоги до природно–географічних параметрів території, на якій планується створення авіаційних баз: 1) наявність

рівнинних форм рельєфу достатніх для побудови літовища і розбудови необхідної інфраструктури із забезпечення функціонування аеродрому й майстерень із ремонту ; 2) переважний склад підстиляючої поверхні важкими гідрофобними ґрунтами і/чи твердими скельними породами, що є необхідною передумовою для створення достатньо міцної злітно–посадочної смуги; 3) гарантоване забезпечення прісною водою є обов'язкове для забезпечення протипожежної безпеки аеродрому та обслуговування персоналу і техніки авіабази; 4) переважання днів із стабільною ясною сухою погодою, за тривалими кліматичними спостереженнями, при відсутності більшості часу густих туманів, паморозі, сильних вітрів та інших ускладнюючих авіаційні польоти метеорологічних умов. Виходячи з цих параметрів, ми можемо стверджувати, що сучасна територіальна організація авіабаз ВПС Французької Республіки в метрополії ґрунтується на максимально можливому використанні фізико–географічних характеристик її території. Так, сприятливе поєднання західного переносу повітряних мас із більш посушливим і стабільним за основними метеорологічними показниками (див. підрозділ 2.1) кліматом східних прикордонних рівнинних районів Франції, дозволило зосередити авіабази та ескадрильї штурмової авіації у вузлі ВПС Метц, центрах Нансі й Сент–Дез'є. На нашу думку, сприятливе, у порівнянні з рештою території метрополії, поєднання природних чинників у цій частині Франції, стало одною з передумов формування тут спеціалізованого Східного поліфункціонального району ВПС (див. пункт 5.2.3). Усе це дозволяє нам стверджувати, що умови клімату є головним чинником при розміщенні авіабаз ВПС. Також, як вже зазначалося вище, наявність природних характеристик наближених до умов розміщення французьких військових континентів за межами метрополії (у країнах Азії, Америки, Африки і Тихого океану) сприяло територіальному зосередженню навчальних авіабаз (рис. 5.5) у Південному повітряному регіоні ВПС у районі естуарію Жиронди, дельти Рони і в Альпах. Варто підкреслити, що всі авіабази ВПС Французької Республіки в метрополії знаходяться близько до основних річок держави та їх приток (рис. 3.2 і 5.5). Не менше значення має наявність гарантованих запасів прісної води і для функціонування ВМС.

У територіальній організації ВМС приділяють виняткове значення двом фізико-географічним чинникам — рельєфу узбережжя і літоралі та сприятливому для висадки десанту клімату приморських районів. Не варто також зневажати і значною потребою особового складу цього виду військ у гарантованих запасах свіжої прісної води. З аналізу прибережних територій і берегової лінії Франції (підрозділ 3.3) відомо, що, за виключенням незначних ділянок, узбережжя метрополії несприятливе для висадки великого морського десанту. Саме рельєф був визначальним чинником при розміщенні військово–морських баз у метрополії (рис. 3.2 і 5.5). Так, наприклад, наявність унікальних, за своїми фізико–географічними показниками, природних бух на півострові Бретань і Лазурному узбережжі дозволило створити тут вузли ВМС держави — Брест і Тулон. Поєднання надійних природних перепон від непогоди у відкритому морі з наявними невеликими прісними річками дозволили розмістити тут військово–морську складову стратегічних ядерних сил Французької Республіки (пункт ВМС Іль–Лонг, центр Ландівізіо і вузол Тулон). Водночас, як видно з рис. 5.5, кліматичні передумови в

районі літоралі та дотичних до неї ділянок відкритого моря були важливим чинником при територіальному розміщенні авіаморських баз цього виду військ у Франції. Це дозволяє нам визначити рельєф як визначальний чинник у територіальній організації ВМС держави в метрополії.

Проведений короткий аналіз впливу фізико–географічних чинників на територіальну організацію видів ЗС держави (на прикладі Франції) дозволяє нам визнати за необхідне, спираючись на комплексність, як невід’ємну характеристику географічного військово–країнознавчого дослідження, дати стислий порівняно–географічний аналіз суспільно–географічних чинників, що впливають на територіальне розміщення СВ, ВПС і ВМС Французької Республіки в метрополії.

5.3.2. Вплив суспільно–географічних чинників на територіальну організацію видів Збройних Сил

Серед усієї сукупності суспільно–географічних чинників, що так чи інакше впливають на територіальну організацію видів ЗС держави, найбільш важливими є такі: її комплексне суспільно–географічне положення (з акцентуванням на геополітичне, політичне та економіко–географічне положення) в суб– і мегареґіоні світу; специфіка просторового розміщення людського і господарського потенціалу по території та територіальне зосередження стратегічних транспортних комунікацій.

На територіальну організацію СВ Французької Республіки великий вплив має комплексне суспільно–географічне положення метрополії в світі, Європі й Західній Європі. Виходячи з його аналізу, проведеного в підрозділах 3.1, ми маємо всі підстави стверджувати, що на розміщення військових об’єктів СВ велике значення справило визначення основних загроз державі офіційним Парижем з боку її східних сусідів (спочатку Німеччини, а потім СРСР на чолі Організації Варшавського договору [97, р. 6, 13-16]). З рис. 5.5 видно, що саме в прикордонних із ФРН районах знаходиться Ельзаський і Лотаринзький поліфункціональні спеціалізовані райони СВ, в яких зосереджено основні бойові сили цього виду військ. Іншою важливою рисою територіальній організації СВ у метрополії є розміщення значної кількості військових об’єктів вздовж національних гео економічних осей Сена – Рона (Великий Париж) і Рона – Рейн (Ронський і Ельзаський спеціалізовані райони СВ). У випадку війни це надає надійний захист єдиної загальнофранцузької транспортної системи в найбільш вразливих її територіальних лінійних елементах. Саме тому, є всі підстави стверджувати, що вирішальне значення в формуванні сучасної територіальної організації СВ у метрополії справило саме її комплексне суспільно–географічне положення. Вважаємо, що окрім впливу специфіки положення Франції в Європі та світі, на розміщення особливих частин в складі СВ — бригади сил спеціального призначення СВ, Іноземного легіону і полків морської піхоти “Марін”, на їх територіальну організацію вплинули прояви баского, бретонського і корсиканського сепаратистських рухів, а також концентрація значної частини декласованих елементів серед нелегальних іммігрантів у містах Міді. Саме останні становлять основну загрозу державному ладу і громадському спокою V Республіки в метрополії та є середовищем, в якому рекрутують новобранців численні ісламські міжнародні терористичні рухи. Тому концентрація спеціально

навчених до ведення бойових дій у містах і в складних бойових умовах полків цих спеціалізованих підрозділів СВ держави дозволяє швидко реагувати та оперативно ліквідувати ці виклики безпеці в метрополії.

Виходячи з позицій теоретичної концепції посибілізму, ми вважаємо за необхідне деталізувати вплив інших суспільно-географічних чинників на територіальну організацію СВ Французької Республіки в метрополії. Для цього нами було розраховано коефіцієнт рангової кореляції (див. підрозділ 2.2) між розподілом ВВП й обсягом доходів військовослужбовців у регіонах Франції станом на 2003 р. за [77, р. 39]. Його значення ($r=0,03$) свідчить про відсутність рангової кореляції між цими явищами. Водночас виявлено пряму лінійну залежність розподілу за регіонами метрополії обсягу доходів військовослужбовців від розміру ВВП ($y = 0,004x + 62,84$, при величині достовірності апроксимації $R^2 = 0,83$; де, y — дохід військовослужбовців і x — ВВП регіону Франції). Це дозволяє нам, спираючись на проведений вище комплексний суспільно-географічний аналіз, зробити важливий висновок про тісний зв'язок територіальної організації системи оборони держави з розподілом в її межах форм територіального зосередження господарства. Наша думка підтверджується тим фактом, що, при середньому рівні в 3,3% частки обсягу доходів військовослужбовців у ВВП держави (2003), значно більший цей показник у регіонах метрополії, що відстають в економічному розвитку, або знаходяться в стагнації (Корсика — 9,4; Лотарингія — 6,9 і Бретань — 6,2% у 2003 р. [77, р. 39]). Саме тому, у двох найбільших за обсягом доходів військовослужбовців регіонах держави — Іль-де-Франсі й Прованс-Альпи-Кот-д'Азур зосереджено майже 30,0% чисельності всіх військовослужбовців у метрополії. Хоча, слід зазначити, що найбільша частка цієї категорії зайнятих у відношенні до всього активного населення є на Корсиці (3,2%), тоді як друге місце посідає Лотарингія (2,8%), а Прованс-Альпи-Кот-д'Азур лише третє, зі значенням цього показника в 2,6% у 2003 р. [77, р. 37-38].

Порівнюючи рис. 4.1 і 5.6 ми маємо всі підстави говорити, що існує чітка залежність між розміщенням форм територіального зосередження СВ та ядрами спеціалізованих індустріальних районів. Причому характерною рисою саме територіальної організації цього виду військ є розміщення відповідних його елементів територіального зосередження в середніх і малих містах на найважливіших дорогах, що з'єднують ядра спеціалізованих промислових районів Франції з іншими елементами територіальної організації її господарства. Доцільність саме такого розміщення в сучасних політико-економічних умовах викликана заворушеннями в передмістях великих міст (2005) й оточуючих їх містах-супутниках та необхідністю оперативного реагування на можливі руйнівні дії міжнародних терористів. У випадку надання відповідної команди бойові частини СВ можуть надати допомогу силам НЖ для ліквідації відповідних асоціальних дій та придушення актів непокори законним вимогам офіційної влади. Усе це дозволяє нам визначити специфіку просторового розміщення основного людського і господарського потенціалу по території в якості провідного географічного чинника при розміщенні полків СВ Французької Республіки в метрополії.

Як зазначалося вище, авіабази ВПС у Міді переважно знаходяться в місцях дислокації бойових частин бригади сил спеціального призначення СВ, Іноземного легіону і "Марін" чи неподалік від них. Значною мірою це викликано специфікою

суспільно–географічного положення метрополії в світі та Європі. Необхідність виконання оперативного перекидання високомобільних частин сил швидкого реагування в місцевості, де існує загроза національним інтересам держави чи життю її громадян, зумовила зосередження в спеціалізованих центрах ВПС Французької Республіки в метрополії Оранж і Сен-Діз'є одночасно бойових ескадрилій чотирьох різних видів бойових літаків, що здатні виконати комплексний удар по противнику на півдні Європи та у всьому Середземномор'ї. Проте, зважаючи на вказане вище, при огляді впливу суспільно–географічних чинників на територіальну організацію СВ цієї великої держави, локалізацію головної загрози на схід від метрополії, основні бойові ескадрильї та ескадрони ВПС розміщені в межах Північно-західного, Ельзаського і Лотаринзького спеціалізованих поліфункціональних районів. Характерною рисою загального розміщення авіабаз цього виду ЗС є їх територіальна близькість до північно–східної ділянки державного кордону метрополії (рис. 5.5).

При розгляді територіальної організації ВПС держави в метрополії в підрозділі 3.2 нами було виявлено, що більша частина елементів територіального зосередження відповідних об'єктів знаходиться в передмісті чи на невеликій відстані від найважливіших ядер промислових спеціалізованих районів Франції (див. рис. 4.1 і 5.6). Це викликано такими міркуваннями геостратегічного плану: 1) необхідність надійного захисту з повітря найважливіших міст і районів із високою щільністю населення та розміщених у них стратегічних підприємств і транспортних комунікацій; 2) можливість негайного реагування на дії міжнародних терористів та оперативне перекидання сил швидкого реагування СВ до країн–союзників в Європі; 3) переміщення військових з'єднань СВ і ВПС по території метрополії в напрямі до найуразливіших ділянок території на узбережжі та в глибинних районах. Варто зазначити, що бойові авіаційні частини в складі ВМС органічно доповнюють розміщення авіабаз ВПС у метрополії.

Найвищий рівень концентрації елементів територіального зосередження в ВМС (рис. 5.6) свідчить про велику важливість цього стратегічного для Французької Республіки виду ЗС. Його виняткове значення пов'язано з наявністю заморських департаментів і територій у всіх частинах світу і зосередженням у цьому виді військ важливої частини стратегічних ядерних сил держави. Саме таке унікальне суспільно–географічне положення метрополії в світі стало одною з причин концентрації бойових кораблів у вузлах ВМС Брест і Тулон, що мають прямий вихід відповідно до Атлантичного океану і Середземного моря. Варто зазначити, що Тулон є одним із найбільших військо–морських баз у цьому трансмегарегіоні світу, що знаходиться в безпосередній близькості до найбільшого французького торговельного порту — Марсель і поруч із най-більшим спеціалізованим портом держави — Фос–сюр–Мер та порівняно недалеко до головного південно–європейського торговельного порту — Генуї. Отже, маючи бойові ядерні підводні човни в складі Середземноморської ескадри, що має порт приписки в Тулоні, офіційний Париж може впливати на всі держави цього трансмегарегіону світу і контролювати південний фланг Європи. Саме спираючись на ці виключні переваги своїх ВМС неодноразово наголошувалося на передачі Південного командування НАТО до компетенції французьких військових. Важливість значення Бресту для держави визначено тим, що він знаходиться на північному краю півострова Бретань, що глибоко врізається в Атлантичний океан. Це дозволяє мати

вільний вихід у відкрите море, отже, і до заморських департаментів і територій Французької Республіки, чого не має Тулон, через контроль із боку Сполученого королівства, що володіє військово–морською базою в Гібралтарі, однойменною стратегічною протокою.

Стислий аналіз впливу основних фізико– і суспільно–географічних чинників дозволив нам виявити різний ступень дії окремих із них на кожний із видів військ держави, на прикладі територіальної організації ЗС у Франції. Аналіз цієї таблиці вказує на виразне переважання впливу фізико–географічних чинників на розміщення відповідних елементів територіальної організації ВМС. На ВПС їх вплив врівноважується дією суспільно–географічних чинників, тоді як останні є визначальним фактором при територіальній організації СВ. Тому можна стверджувати, що на сучасне розміщення різних видів і родів ЗС впливають із неоднаковою силою великий комплекс різних чинників, що часто деформуються специфікою історичного розвитку і вольовими діями вищого політичного і військового командування держави. Особливо яскраво це проявляється в метрополії, де, у рамках сучасної реформи ЗС, має місце швидка і часто мало зрозуміла відстороненому спостерігачеві зміна територіальної та управлінської організації, ліквідація і створення нових їх рівнів тощо. Водночас вітчизняні фахівці з питань військового будівництва мають можливість, після аналізу відповідних матеріалів, впроваджувати в наші реалії цінні напрацювання своїх французьких колег. Саме в цьому контексті слід розглядати двохсторонні українсько–французькі відносини у сфері оборони.

5.4. Основні форми територіальної організації та зосередження Збройних Сил Франції

Поставленні перед СВ бойові завдання зумовили найвищий серед інших видів ЗС Французької Республіки в метрополії рівень дисперсії відповідних військових об'єктів. Частка елементів територіального зосередження цього виду військ у 2,74 разу більше за суму відповідних елементів ВПС і ВМС у Франції (рис. 5.5). Саме тому СВ має найрозвинутішу територіальну організацію серед усіх видів військ держави (рис. 5.6). Зважаючи на це ми вважали за доцільне розглянути докладніше форми просторового зосередження елементів територіальної організації СВ.

Для СВ є характерним наявність найбільшого числа поєднання в розміщенні відповідних військових одиниць з іншими видами ЗС (табл. 5.7). Це свідчить про їх виняткову важливість у формуванні всієї територіальної організації ЗС держави. Для цього виду військ, як видно з рис. 5.6, найбільшу частину дискретних елементів територіального зосередження складають пункти, тоді як частка центрів, вузлів і ядер є значно меншою, що свідчить про необхідність розміщення відповідних військових підрозділів по всій території метрополії для забезпечення оперативного вирішення поставлених перед ними військово–політичним керівництвом Французької Республіки завдань.

Рис. 5.7. Розподіл за видами військ дискретних елементів територіальної організації Збройних Сил Французької Республіки в метрополії (2006)
Складено за [131].

Виділення форм територіального зосередження об'єктів ВПС дозволяє нам перейти до визначення специфіки територіальної організації цього виду військ. Загальною рисою територіального розміщення відповідних військових об'єктів є їх зосередження в прикордонних із ФРН регіонах держави, поблизу від районів зручної висадки морського десанту в Міді та на захід від столиці Французької Республіки — м. Париж, при майже повній відсутності у внутрішніх регіонах метрополії (рис. 5.6). Це дозволяє нам говорити про застосування теоретичних напрацювань у сфері військової геостратегії в територіальній організації її ВПС.

Таблиця 5.7.

Поєднання дискретних елементів територіальної організації видів військ Збройних Сил Французької Республіки в метрополії (2006)

Населений пункт	Дискретні елементи територіальної організації			
	пункт	центр	вузол	ядро
Бордо	—	—	СВ	ВПС
Віллакубле	СВ	—	—	ВПС
Ієр	СВ	ВМС	—	—
Істр	СВ	ВПС	—	—
Кольмар	СВ	ВПС	—	—
Крей	СВ	ВПС	—	—
Ля Рошель	ВМС	СВ	—	—
Метц	—	—	СВ	ВПС

Нансі	СВ	ВПС	–	–
Оранж	–	СВ/ВПС	–	–
Орлеан	ВПС	СВ	–	–
Париж	ВМС	–	–	СВ
Тулуза	–	СВ/ВПС	–	–
Туль	СВ/ВПС	–	–	–
Тур	СВ	–	ВПС	–

Складено за [131].

Для територіальної організації французьких ВПС у метрополії є характерним розміщення окремих їх вузлів, центрів і пунктів поруч із відповідними елементами територіальної організації інших видів військ. Перелік бінарних дискретних елементів територіальної організації ЗС за участю ВПС подано в табл. 5.7. Аналізуючи її та рис. 5.6, ми можемо побачити, що найбільше цих елементів територіальної організації ВПС виділяється в межах Північно–Західного поліфункціонального району ВПС.

Як вже зазначалося в пункті 5.2.4, ВМС Французької Республіки мають найменшу кількість дискретних елементів та континуальних форм територіального зосередження. Водночас для них є характерним виразна спеціалізація відповідних дискретних елементів, адже лише три з них, знаходяться в населеному пункті, де розміщені військові об'єкти СВ (див. табл. 5.7). Нами не виявлено бінарних дискретних елементів територіальної організації ВПС і ВМС Французької Республіки в метрополії (табл. 5.7). Лише на основі авіабази поліфункціонального центру Авор із 1998 р. розміщується спільна для цих видів військ школа льотчиків, що підпорядкована базі морської авіації ВМС у Ланн–Біуе [123, р. 1808].

Простежується чітка тенденція до зростання ступеня унікальності набору функцій при переході від пункту до центру і до вузлу виду військ. Водночас, не дивлячись на проголошену взаємодоповненість між СВ, ВПС і ВМС, насправді ми маємо лише п'ятнадцять населених пунктів, де існують військові об'єкти двох видів військ. Водночас не має спільного розміщення елементів територіальної організації ВПС і ВМС, за виключенням спільної школи для льотчиків на авіабазі Авор. Це свідчить про значну інертність територіальної структури, що формувалася протягом кількох століть. Виходячи з цих висновків та спираючись на рис. 5.6, ми маємо всі підстави стверджувати, що в метрополії можна виділити такі поліфункціональні райони, в яких поєднуються військові об'єкти різних видів ЗС: Іль-де-Франс, Прованс (усі види військ) і між СВ та ВПС — Ельзас–Лотаринзький район.

Комплексний системно–структурний аналіз територіальної організації ЗС Французької Республіки в метрополії дозволяє нам зробити наступні важливі висновки: після деколонізації Франція спромоглася підтвердити свій статус великої держави завдяки створенню власної ядерної зброї, збереженню військових баз у всіх частинах світу та доволі широкої зони впливу. Намагання уникнення нової війни в Європі зумовило широку зацікавленість в євроінтеграції й тісній співпраці з Німеччиною та високий рівень відносин спочатку зі СРСР, а зараз із Росією.

Головні завдання сучасної оборонної стратегії Франції визначені в програмі комплексної реформи ЗС держави (1997 – 2015). При одночасному скороченні витрат на їх утримання планується підвищити рівень боєздатності війська, шляхом переходу на формування особового складу на професійній основі та оснащення ЗС найсучаснішими видами озброєння і військової техніки. Саме тому головними цілями оборонної стратегії Франції є збереження власного ядерного потенціалу і модернізація звичайних озброєнь усіх видів ЗС у процесі створення професійного високо-мобільного сучасного війська, що має оперативно ліквідувати, з мінімальними втратами, загрози державі та її громадянам. Окремий акцент у сучасній оборонній доктрині Франції зроблено на особливій співпраці в рамках ЄС з європейськими країнами–членами НАТО.

В основі територіальної організації системи ЗС Франції покладено поділ території держави на наземні регіони оборони спільні для СВ і НЖ. Для потреб ВПС територія метрополії поділена на два авіаційні регіони. Враховуючи специфіку ВМС та основні завдання, що стоять перед цим видом військ територіальні води метрополії поділені на два морські регіони. Найбільше число елементів територіальної організації ЗС у Франції припадає на СВ (шість спеціалізованих районів, сім кушів і 145 дискретних елементів), друге місце посідає ВПС (три райони, чотири куща і 38 дискретних елементів), а третє займає ВМС (один район, два кущі й п'ятнадцять дискретних елементів). Аналіз їх розміщення в метрополії показав, що спостерігається значне скупчення навколо Парижу, у районах прикордоння з ФРН і в Провансі. Простежується чітка тенденція до зростання ступеня унікальності набору функцій при переході від пункту до центру і до вузлу виду військ. Водночас, не дивлячись на проголошену взаємодоповненість між СВ, ВПС і ВМС, насправді ми маємо лише п'ятнадцять населених пунктів, де існують військові об'єкти двох видів військ. Водночас не має спільного розміщення елементів територіальної організації ВПС і ВМС, за виключенням спільної школи для льотчиків на авіабазі Авор. Це свідчить про значну інертність територіальної структури, що формувалася протягом кількох століть. такі поліфункціональні райони, в яких поєднуються військові об'єкти різних видів ЗС: Іль-де-Франс, Прованс (усі види військ) і між СВ та ВПС — Ельзас–Лотаринзький район. На існуючу систему розселення та адміністративно–територіальний поділ метрополії спирається територіальна організація НЖ і резерву ЗС, що, через це, мають найбільший рівень територіальної дисперсності серед усіх військових організацій цієї держави. У Франції діє розвинута система підготовки та перепідготовки висококваліфікованих кадрів для ЗС на базі вищих військових і цивільних навчальних закладів, що випускає високого рівня фахівців із військових спеціальностей та офіцерські кадри. Усе це створює цілісну систему функціонування високопрофесійних ЗС.

Стислий аналіз впливу основних фізико– і суспільно–географічних чинників дозволив нам виявити різний ступень дії окремих із них на кожний із видів ЗС у Франції. Має місце виразне домінування фізико–географічних чинників на розміщення ВМС, тоді як суспільно–географічні чинники є визначальними при територіальній організації СВ, а ВПС займають проміжне між ними положення за характером дії цих двох груп чинників. Окрім них на сучасне розміщення різних

видів ЗС впливає також специфіка історичного розвитку і вольові рішення вищого політичного і військового керівництва держави.

Наявність у структурі МЗС Французької Республіки органу військового та оборонного співробітництва забезпечує узгодженість дій французької дипломатії в цій сфері, а також підвищує ефективність реалізації пріоритетів французької політики в світі. Офіційний Париж добре усвідомлюючи виняткову важливість України в європейській структурі безпеки, у контексті геополітичних і геоекономічних процесів сучасного глобалізованого світу, намагається розбудувати тісні зв'язки з нею. Зі свого боку вітчизняні урядовці розуміють важливість налагодження плідної співпраці з цією великою державою, що має право вето в ООН, володіє сучасними ЗС, потужним військово–промисловим комплексом та здійснює активну світову політику. У цьому плані важливе місце посідають питання співпраці в сфері оборони між Міністерствами оборони обох держав. Цьому сприяє наявність спільних цілей і задач, що стоять перед ЗС України і Французької Республіки. Особливо важливим є питання взаємодії в миротворчих операціях, підвищенні рівня боєздатності військових з'єднань, у рамках співпраці обох держав із НАТО, та обмін досвідом у сфері реорганізації та модернізації ЗС, під час реформування національних систем оборони. Особливо цінним для вітчизняних фахівців із військового будівництва є втілення позитивного досвіду їх французьких колег із реформування ЗС у контексті переходу на професійну основу комплектації особового складу та переоснащення новими сучасними зразками озброєння вітчизняного війська. Корисним є також залучення методичних напрацювань у сфері підготовки офіцерського складу та формування територіальної організації в метрополії закладів системи спеціальної військової освіти. Важливим моментом співпраці між Міністерствами оборони є проведення спільних навчань і стажування військовослужбовців у кожній із держав.

Основні положення цього розділу було розкрито в [52–54].

ВИСНОВКИ

Проведене дисертаційне дослідження є першим в Україні з проблем військового країнознавства і присвячене вивченню територіальної організації збройних сил Франції. Основними висновками даної роботи є наступні:

1) Аналіз відкритих публікацій з проблем військової географії та військового країнознавства зокрема, в Україні, дозволяє зробити висновок, що ці важливі наукові галузі знаходяться в початковій стадії розвитку як з точки зору формування теоретико-методологічних засад, так і практичних рекомендацій. Дослідження стану та шляху розвитку цих галузевих географічних наук за кордоном, зокрема у Франції, де вони достатньо розвинуті, сприятиме розвитку їх в нашій державі. У цьому контексті основними завданнями військово-країнознавчих досліджень слід розглядати комплексний просторово-компонентний аналіз територіальної організації ЗС; дослідження ступеня використання інтегрального потенціалу країни для потреб оборони та ведення бойових дій; визначення значення різних чинників, що впливають на його використання; а також вивчення центрів, з яких керують ЗС держави та розміщенням відповідних об'єктів по її території.

2) Однією з основних категорій військового країнознавства, на нашу думку, є територіальна організація ЗС держави. Під нею ми пропонуємо розуміти динамічний стан розподілу територіальних форм організації її війська, що об'єднані управлінням в єдину систему оборони. Основними структурними одиницями територіальної організації ЗС держави є військові: пункт, центр, вузол (у т.ч. ядро), куш і район (компактний і дискретний). У територіальній організації ЗС Франції нами виявлено десять військових районів, тринадцять кушів, 198 дискретних елементів (пунктів, центрів і вузлів).

3) Проведене дослідження базувалося на застосуванні системно-структурного, історико-генетичного та комплексно-географічного методологічних підходів. Розроблений нами методичний апарат військово-країнознавчого дослідження територіальної організації ЗС держави комплексувався відповідно до виділених етапів роботи: підготовчого, аналітико-синтетичного та синтетико-прогнозного.

4) Численні фактори, що впливають на територіальну організацію ЗС держави, ми пропонуємо поділити на фізико- і суспільно-географічні чинники. Як показало наше дослідження перші з них значною мірою зумовлюють територіальну організацію об'єктів ВМС, тоді як другі є визначальними при територіальній організації СВ. В той же час на територіальну організацію ВПС майже однаково впливають обидві групи цих чинників.

5) У результаті проведеного нами дослідження виявлено наступні закономірності в територіальній організації ЗС Франції:

- в основі територіальної організації системи ЗС Франції покладено поділ території держави на наземні регіони оборони спільні для СВ, ВПС і Національної жандармерії. Територіальні води країни поділені на два морські регіони ВМС;

- наявна чітка тенденція до зростання ступеня унікальності набору функцій ієрархічних одиниць територіальної організації ЗС при переході від військового пункту до центру і вузлу виду військ;

- встановлено значне тяжіння різних військових елементів територіальної організації усіх видів військ навколо Парижу і в Провансі, що дозволило нам розглядати їх в якості поліфункціональних інтегральних районів ЗС – Іль-де-Франс і Прованс. У районі прикордоння з ФРН нами виділено Ельзас–Лотаринзький поліфункціональний міжвидовий район ЗС.

б) Досвід докорінного реформування ЗС Франції (1996-2002 рр.) можна вважати успішним і використовувати його під час комплексної реформи ЗС України

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Алаев Э.Б.* Социально–экономическая география: Понятийно–терминологический словарь. – М.: Мысль, 1983. – 350 с.
2. *Аналитическая записка начальника Главного штаба Н.Н. Обручева / Военная безопасность государства Российского.* – М.:Кусково поле, 2001. – С.374-398.
3. *Арсеньев К.И.* Статистические очерки России. – СПб: Изд. Сабашнікових, 1848 . – 503 с.
4. *Берлянт А.М.* Образ пространства: карта и информация. – М.: Мысль, 1986. – 240 с.
5. *Біла книга 2005: оборонна політика України.* – К.: Заповіт, 2006. – 134 с.
6. *Бортник С.Ю., Ольховой І.О.* Військово–географічна оцінка промисловості Франції // Вісник Київського нац. ун-ту ім. Т.Шевченка. Серія “Військово–спеціальні науки”. – 2005. – Вип. 10-11. – С. 41-43.
7. *Бразевич С.С.* Военно–географические и военно–статистические исследования в России (конец XIX — начало XX в.) / URL:http://liber.rsuh.ru/Conf/Istochnik_man/brazevich.htm. – 5 с. (Офіційний сайт Російського державного гуманітарного університету)
8. *Венюков М.И.* Опыт военного обозрения русских границ в Азии. – Вып. 2. – СПб.: Изд. Маркса, 1876. – 285 с.
9. *Венюков М.И.* Опыт военного обозрения русских границ в Азии. – Вып. 1. СПб.: Изд. Маркса, 1873. – С. 381. – 487 с.

10. *Венюков М.И.* Очерк политической этнографии стран, лежащих между Россией и Индией // Сборник государственных знаний. – 1878. – Т. V. – С. 58–106.
11. *Венюков М.И.* Россия и Восток. Собрание географических и политических статей. – СПб. Изд. Маркса, 1877. – 573 с.
12. *Верт А.* Франция. 1940–1955: Перевод с француз. – М.: Изд. иностранной литературы, 1959. – 616 с.
13. *Военная безопасность государства Российского.* – М.: Кучково поле, 2001 – С. 353.
14. *Военно-морская география* / Н. В. Ланкин, П. С. Однопозов, Ю. Н. Гладышев. – Калининград: ВВМУ, 1977. – 163 с.
15. *Волков Ф.Д.* Тайное становится явным. – М.: Политиздат, 1989. – 367 с.
16. *Всепогоднейшая записка Н.Н. Обручева “Военная готовность наша в Черном море”* / В.А. Золотарев. Военная безопасность государства Российского. – М.: Кучково поле, 2001. – С. 372-373.
17. *География военная* / URL: <http://vslovar.org.ru/v2/12488.html> – 1 с. (Офіційна веб-сторінка довідника “Война и мир в терминах и определениях”)
18. *Горленко І.О.* Суспільно-географічні чинники формування зовнішньої функції господарства України // Фундаментальні географічні дослідження (стан, проблеми, напрямки): Тези доповідей наукової конференції (Київ, 27–29 вересня 1994 р.) / Гол. ред. Л.Г. Руденко. – К.: Без видавця, 1994. – С. 51-53.
19. *Грушевський М.* Історія України-Руси. У 11-т. – Т. I. До початку XI віка. – К.: Наукова думка, 1994. – 736 с.
20. *Грушевський М.* Історія України-Руси. У 11-т. – Т. VIII. Роки 1626-1650. – К.: Наукова думка, 1995. – 292 с.
21. *Дністрянський М.С.* Україна в політико-географічному вимірі. – Львів: Вид. центр Львівського нац. ун-ту ім. Івана Франка, 2000. – 310 с.
22. *Енциклопедія Українознавства.* Загальна частина. У 3-х т. – К.: Ін-т україн. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського, 1995. – Т. 3. – 1232 с.
23. *Знайомтесь: Франція.* – Київ: Без видавця, 1996. – 15 с.
24. *Золотарев А.М.* Военно-географический очерк окраин России и пути в соседние территории с атласом окраин. – СПб.: Управление школами, 1903. – 232с.
25. *Канненберг В.Р.* Военная география. Курс военных училищ. – СПб: Изд. В. Березовского, 1909. – 126 с.
26. *Колосов В.А., Грицай О.В.* Мировое капиталистическое хозяйство и региональное развитие (социально-географические последствия структурной перестройки) // Известия Академии наук СССР. Серия географическая. – 1986. – №3. – С. 74-83.
27. *Конкін В.В.* Прогнозування небезпечних гідрометеорологічних явищ з використанням сучасних інформаційних технологій // Збірник наукових праць Військового інституту Київ. національного ун-ту ім. Т.Шевченка. – 2005. – Вип. 1. – С. 187-190.
28. *Крылов В.М., Жарский А.П.* Геостратегия генерала Н.Н. Обручева // Материалы научной конференции “Геополитическая доктрина России: реалии и проблемы выбора” (Калининград, 5-6 марта 2004 г.) / URL: <http://www.ibci.ru/AGP/conferencia/statya32.htm>. – 3 с. (Офіційний сайт Калінінградського вищого військово-морського училища)

29. *Любовь к военному делу* / URL: <http://his.1september.ru/articlef.php?ID=200304405>. – 10 с. (Офіційний сайт газети “История”)
30. *Макшеев А.* Военно–статистическое обозрение Российской империи. – СПб.: Управление школами, 1867. – 306 с.
31. *Марков К.К.* Военная география / Советские географы – фронту и тылу (1941 – 1945 гг.) // Вопросы географии. – 1985. – №128. – С. 30-46.
32. *Милютин Д. А.* Критическое исследование значения военной географии и военной статистики // Русский геополитический сборник. – 1996. – № 2. / URL: <http://whiteworld.ru/rubriki/000102/002/01010505.htm>. – 5 с. (Офіційний сайт організації “Белый мир”)
33. *Міхно О.Г., Мельник А.В., Кравчук О.В.* Методика оновлення топографічних карт і планів міст за допомогою програмного продукту ARCGIS // Вісник Київ. національного ун-ту ім. Т.Шевченка. Військово-спеціальні науки. – 2005. – №10-11. – С. 43-45.
34. *Носков М.В.* Географические проблемы развития мирового пассажирского авиатранспорта // Вестник Московского ун-та. Серия 5. География. – 1998. – №2. – С. 10-14.
35. *Обручев Н.Н.* // Военный сборник. – 1858. – Т. 1. – №1. – С. 16-49.
36. *Олійник Я.Б., Степаненко А.В.* Трансформація геополітичного становища України // Суспільно–географічні проблеми розвитку продуктивних сил України. Матеріали II міжнародної науково–практичної конференції (Київ, 15–16 травня 2001 р.). – К.: Ніка–Центр, 2001. – С. 172-173.
37. *Ольховой I.O.* Военно-географічна характеристика зон цивільної та економічної оборони Франції // Економічна та соціальна географія. – 2006. – №56. – С. 207-215.
38. *Ольховой I.O.* Развитие теории и методологии военной географии в СНГ // Фізична географія та геоморфологія. – 2003. – №45. – С. 255-261.
39. *Ольховой I.O.* Развитие теории и методологии военной географии у Франции // Фізична географія та геоморфологія. – 2003. – №50. – С. 158-165.
40. *Ольховой I.O.* Формы территориальной организации Збройних Сил держави // Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету ім. Т.Шевченка. – 2006. – Вип. 4. – С. 247-251.
41. *Паламарчук М.М.* Объективные основы рациональной территориальной организации производства // Территориальная организация народного хозяйства СССР: Тезисы I Всесоюзного совещания (Москва, 15–17 сентябрь 1978 г.). – М.: Геогр. общество СССР, 1978. – С. 3-7.
42. *Паламарчук М.М., Паламарчук А.М.* Економічна і соціальна географія України з основами теорії: Навч. посіб. – Київ: Знання, 1998. – 416 с.
43. *Петрів В.М.* Військово–історичні праці. Спомини. – Київ: Поліграфкнига, 2002. – 640 с.
44. *Підгрушній Г.П.* Сучасні процеси територіальної організації промисловості регіонів України // Укр. геогр. жур. – 2006. – №1. – С. 28-37.
45. *Политическая и военная география* / Под общ. ред. К.И. Спидченко. – М.: Воениздат, 1980. – 408 с.
46. *Предмет “Военно–морская география”, его содержание и задачи.* Краткие тексты лекций. – Владивосток: ТОВВМУ им. С.О. Макарова, 1989. – 42 с.

47. *Романюк Н.І.* Європейський Союз як пріоритетний напрям зовнішньої політики України // Науковий вісник Волинського держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2002. – №1. – С. 101-104.
48. *Рудницький С.Л.* Оборона краю і навчання географії// Культура і побут. – Харків, 1927. – №32.
49. *Рудницький С.Л.* Військова географія східного фронту// Діло- Львів, 1914.
50. *Сбітнєв А.І., Бутенко С.Г., Романченко І.С., Шмиголь В.М.* Використання методів OLAP для моніторингу екологічного стану навколишнього середовища військових об'єктів // Збірник наукових праць Військового інституту Київ. національного ун-ту ім. Т.Шевченка. – 2006. – Вип. 3. – С. 236-240.
51. *Симонов Ю.Г.* Географы Московского университета в годы Великой Отечественной войны / Советские географы – фронту и тылу (1941 – 1945 гг.) // Вопросы географии. – 1985. – №128. – С. 174-182.
52. *Снесарев А.Е.* Введение в военную географию. Письма из Индии и Средней Азии. – М.: Центриздат, 2006. – 512 с.
53. *Снесарев А.Е.* Индия как главный фактор в среднеазиатском вопросе. – СПб: Изд. Николаевской Академии Генерального штаба, 1906. – С. 15.
54. *Советские географы – фронту и тылу (1941 – 1945 гг.)* // Вопросы географии. – 1985. – №128. – 240 с.
55. *Соціально–економічна географія України:* Навч. пос. / За ред. О.І. Шаблія. – Львів: Світ, 1994. – 608 с.
56. *Територіальна організація виробництва* / В.В. Кістанов // Географічна енциклопедія України: В 3-х т. – К.: “Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана”, 1993. – Т. 3. П – Я. – С. 278.
57. *Территориальная структура производственных комплексов* / Под общ. ред. М. М. Паламарчука. – К.: Наукова думка, 1981. – 312 с.
58. *Ферсман А.Е.* География на службе войны / Советские географы – фронту и тылу (1941 – 1945 г.г.) // Вопросы географии. – 1985. – №128. – С. 25-30.
59. *Франция.* – М.: ЗАО “Интердиалект+”, 1999. – 272 с.
60. *Хантінгтон С.* Новий світовий порядок у ХХІ столітті: глобальні тенденції та їх значення для України // Національна безпека і оборона. – 1999. – №7. – С. 7-10.
61. *Шаблій О.І.* Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. – Львів: Львів. нац. ун-т ім. І.Франка, 2001. – 744 с.
62. *Armée de terre en 2006.* – Paris: Ministère de la defense, 2004. – 44 p.
63. *Alliot-Marie M.* Réforme de l'État // Défense nationale. – 2003. – №5. – P. 5-11.
64. *Atlas 2000. La France et le monde* / Sous la dir. de Y.Lacoste. – Paris: Nathan, 1993. – 160 p.
65. *Bailly B.* Le schéma de services collectives de l'énergie: vers un principe de subsidiarité en matière énergétique // Revue de l'Energie. – 2001. – №532. – P. 627-633.
66. *Barré O.* Croquis géographique, Italie du Nord, Allemagne. – Paris: École d'application de l'artillerie et du génie, 1898. – 85 p.
67. *Barré O.* Frontières du Sud–Est, cours d'art militaire. – Paris: École d'application de l'art et du génie, 1891. – 189 p.
68. *Barré O.* L'architecture du sol de la France. – Paris: A.Colin, 1903. – 93 p.

69. *Barré O.* Les frontières de la France. – Paris: École d'application de l'art et du génie, 1889. – 145 p.
70. *Baudry P.* Géopolitique du gaz naturel // *Revue de l'Énergie.* – 2004. – №559. – P. 458-475.
71. *Battet J.-L.* Une stratégie maritime renforcée // *Défense nationale.* – 2002. – №1. – P. 33-43.
72. *Beckouche P., Richard Y., Digout D.* Atlas d'une nouvelle Europe. L'Europe élargie et ses voisins Russie, Proche-Orient, Maghreb. – Paris: Autrement, 2004. – 64 p.
73. *Benko G.* La mondialisation de l'économie n'est pas synonyme d'abolition des territoires // *Le nouvel état du monde. Les 80 idées-forces pour entrer dans le 21e siècle /* Sous la direction de S. Cordellier. – Paris: La Découverte, 1999. – P. 128-130.
74. *Bentegeat H.* Stratégie militaire française // *Défense nationale.* – 2003. – №6. – P. 28-40.
75. *Bitsch M.-T.* Histoire de la construction européenne de 1945 à nos jours. – Bruxelles: Complexe, 1999. – 360 p.
76. *Boulangier Ph.* De la géographie dans l'art de la guerre, l'École de géographie militaire française (XIXe–XXe siècles) // *La géographie militaire.* – 2001. – №1. / URL: http://www.stratisc.org/Strategie_81_TDM.htm – 7 с. (Офіційна веб-сторінка наукового журналу “Ля жеографі мілітер”)
77. *Budget de la defense.* Projet de loi de finances 2005. – Paris: Ministère de la defense, 2004. – 56 p.
78. *Buffotot P.* France: un engagement européen fort / *La défense en Europe /* Sous la dir. de P. Buffotot. – Paris: La Documentation française, 2005. – P. 67-82.
79. *Burrin F.* Pourquoi Rommel n'était pas là // *L'Histoire.* – 2004. – №287. – P. 52-55.
80. *Camus Ph.* L'industrie aéronautique et spatiale française conserve ses atouts malgré la période difficile // *Défense nationale.* – 2003. – №6. – P. 19-27.
81. *Chaliand G., Rageau J.P.* Atlas du nouvel ordre mondial. – Paris: R.Laffont, 2003. – 129 p.
82. *Chauprade A.* Introduction à l'analyse géopolitique. – Paris: Ellipses, 1999. – 320 p.
83. *Chauprade A., Thuail F.* Dictionnaire de géopolitique. États. Concepts. Auteurs. – Paris: Ellipses, 1999. – 638 p.
84. *Claval P.* Histoire de la Géographie française de 1870 à nos jours. – Paris: Nathan, 1998. – 347 p.
85. *Comor A.-P.* La Légion étrangère. – Paris: PUF, 1992. – 128 p.
86. *Coutau-Bégarie H.* Traité de stratégie. – Paris: Economica, 1998. – 1049 p.
87. *Elements de geostrategie et defense de la France.* – Paris: La Documentation française, 1999. – 261 p.
88. *Fervel, colonel.* Etudes de géographie stratégique // *Le Spectateur militaire.* – 1870. – №6. – P. 312-332.
89. *Fouche M.* Fronts et frontières, un tour du monde géopolitique. – Paris: Fayard, 1991. – 692 p.
90. *Gaz* // *Revue de l'Énergie.* – 2001. – №529. – P. 478.
91. *Gaz* // *Revue de l'Énergie.* – 2004. – №560. – P. 551-553.
92. *Gendarmerie nationale.* – Limoges: SDG Limoges, 2002. – 38 p.
93. *Géographie Terminale /* Sous la dir. de J.-L. Carnat. – Paris: Bertrand-Lacost, 1998. – 352 p.

94. *Géopolitiques des régions françaises* / Sous la dir. de Y. Lacoste. – Paris: Fayard, 1986. – En 3 vol. – 1678 p.
95. *Guisnel J.* Le boom de la nouvelle économie // Label France. – 2000. – №41. – P. 14-15.
96. *Haenel H., Pichon R.* L'armée de l'aire. – Paris: PUF, 1987. – 128 p.
97. *Haenel H., Pichon R.* La défense nationale. – Paris: PUF, 1989. – 128 p.
98. *Haenel H., Pichon R.* La gendarmerie. – Paris: PUF, 1983. – 128 p.
99. *Haenel H., Pichon R.* La marine nationale. – Paris: PUF, 1986. – 128 p.
100. *Haigneré C.* Politique spatiale // Défense nationale. – 2003. – №6. – P. 13-18.
101. *Hébert J.-P.* Armement: le choc de l'Europe // RAMSES 99. – Paris: DUNOD, 1998. – P. 229-254.
102. *Keegan J.* Chronique d'une guerre de 26 jours // L'Histoire. – 2006. – № 308. – P. 36 -45.
103. *Kikiras F.A.* Une politique commune d'armement en Europe // L'Armement. – 2000. – № 72. – P. 22-28.
104. *La France et ses régions.* – Paris: Armand Colin, 2000. – 186 p.
105. *La France et ses régions.* – Paris: INSEE, 1999. – 232 p.
106. *Labruno G.* La géographie de la France. – Paris: Nathan, 1994. – 160 p.
107. *Lacoste Y.* Atlas: la France et le monde. – Paris: Nathan, 1995. – 160 p.
108. *Lacoste Y.* La Géographie, ça sert, d'abord, à faire la guerre. – Paris: La Découverte, 1985. – 216 p.
109. *Likkanen E.* Commission européenne : industrie de défense et politique européenne d'armement // L'Armement. – 2000. – № 72. – P. 15-21.
110. *Limouzin P.* La France et ses régions. – A.Cvolin, 2000. – 186 p.
111. *Marga A.* Géographie militaire, Principaux États de l'Europe. En 3 t. – Paris: Berger-Levrault, 1884. – T.1. – 201 p.
112. *Monod J., Castelbajac de Ph.* L'Aménagement du territoire. – Paris: PUF, 1993. – 160 p.
113. *Montbrial Th. de.* Quinze ans qui bouleversèrent le monde. De Berlin à Bagdad. – Paris: DUNOD, 2003. – 484 p.
114. *Niox G.-L.* Géographie militaire. En 7 t. – T. 1. La France. – Paris: Delagrave, 1893. – P. VII.
115. Où trouve-t-on des déchets en France // Science & vie. – 2005. – №2. – P. 63.
116. *Publications* // Revue de l'Energie. – 2001. – №525. – P. 196-198.
117. *Pacard J.-L.* L'industrie navale française// Science & vie. – 2002. – №10. – P. 45-54.
118. *Quélenec M.* L'industrie en France. – Paris: Nathan, 1997. – 160 p.
119. *Quid 1997* / Sous la dir. de D. et M. Frémy. – Paris: Robert Laffont, 1998. – 2368 p.
120. *Quid 2004* / Sous la dir. de D. et M. Frémy. – Paris: Robert Laffont, 2005. – 2170 p.
121. *Quid 2003* / Sous la dir. de D. et M. Frémy. – Paris: Robert Laffont, 2004. – 2158 p.
122. *Quid 2005* / Sous la dir. de D. et M. Frémy. – Paris: Robert Laffont, 2006. – 2190 p.
123. *Quid'99* / Sous la dir. de D. et M. Frémy. – Paris: Robert Laffont, 2000. – 2014 p.
124. *Rapport 1999/2000/ Vente d'armes de la France. Tour du monde des pays acquéreurs* / Sous la dir. de P.Bouveret et B.Elomari. – Lyon: Observatoire des transferts d'armements, 2000. – 224 p.
125. *Richard A.* Défense européenne: l'ardente obligation // Politique internationale. – 1999. – №85. – P. 151-160.

126. *Sperber K. von.* OCCAR TODAY AND TOMORROW // L'Armement. – 2000. – №72. – P. 72-77.
127. *Textes relatifs à l'organisation de la défense.* – Paris: Les éditions de Journaux officiles, 2000. – 826 p. + 116 p. suppl.
128. *Thoumin R.* De la Sambre à l'Oise, essai de géographie militaire // Revue militaire française. – 1935. – №173. – P. 157-187.
129. *Thoumin R.* Le sens du terrain et la géographie militaire // Revue militaire française. – 1934. – №159. – P. 198-219.
130. *Transport/Gazodoucs* // Revue de l'Energie. – 2002. – №541. – P. 684-686.
131. URL: www.defense.gouv.fr (офіційний сайт Міністерства оборони Французької Республіки)
132. *Victor J.-Ch., Raison V., Tétart F.* Le dessous des cartes. Atlas géopolitique. – Paris: Arte et Tallandier, 2006. – 254 p.
133. *Villate R.* Les conditions géographiques de la guerre, étude de géographie militaire sur le front français de 1914 à 1918. – Paris: Payot, 1925. – 325 p.
134. *Wieviorka O.* Les dessous d'une opération à risques // L'Histoire. – 2004. – №287. – P. 38-49.